

KOOPERATİFÇİLİK

SAYI : NUMBER : 104

NİSAN - MAYIS - HAZİRAN 1994

APRIL - MAY - JUNE 1994

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMU

KOOPERATİFÇİLİK

ÜÇ AYLIK KOOPERATİF İNCELEMELER DERGİSİ

Sayı: 104

Nisan - Mayıs - Haziran 1994

Türk Kooperatifçilik Kurumu Tarafından
Üç Ayda Bir Yayınlanır
Fiyatı: 20.000. -TL
Yıllık Abone: 80.000.-TL
Yurtdışı: 3 \$

Yazışma Adresi: Türk Kooperatifçilik Kurumu
Mithatpaşa Caddesi 38/A -06420 Kızılay/ANKARA
Tel: 431 61 25 - 431 61 26, Faks: 434 06 46

Türk Kooperatifçilik Kurumu Adına Sahibi
Rasih DEMİRCİ

Yazı İşleri Müdürü
Celal ER
Yayın Kurulu

Başkan : Prof. Dr. Celâl ER
Raportör : Prof. Dr. Orhan ARSLAN
Üye : Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ
Üye : Erol DOK
Üye : Alâaddin KORKMAZ
Üye : Dr. Kemâl GÖRMEZ
Üye : Osman OKTAY

Yayımlanan yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir.

İÇİNDEKİLER

Başyazı/.....	3
1929-1939 Dünya Ekonomik Buhranının Türkiye Tarımı Üzerine Etkileri AHMET ÖZÇELİK ,.....	5
Kooperatif Grup Büyüklüğü İle Kooperatif Başarı Arasındaki İlişkiler Analizi YEŞİM EDİS ŞAHİN	17
Türkiye'de Şeker Paucarımın Üretim Ekonomisi, Şeker ve Şekerli Mamülle Sanayi SEMİHA KIZILOĞLU	39
Tarım Sektöründe Çiftçilerin Örgütlenme Nedenleri, Türkiye'de Örgütlenme Durumunun Genel Görünümü ve Daha Etkin Bir Örgütlenme Modeli Üzerine O.MURAT KOCATÜRK	46
Arazi Toplaşımının Yasal Dayanakları ve Bunu İçeren Uygulamalar İSMET TAYŞI	62
Türkiye'de İpekböcekçiliğinin Ekonomik Önemi, Kozabirliğin Üretim ve Pazarlama Faaliyetleri ve Kooperatif Etkinliğinin Artırılabilmesi i için Alınabilecek Önlemler ERDEMİR GÜNDOĞMUŞ (-) HARUN TANRIVERMİŞ	74

CO-OPERATION

A QUARTERLY PUBLICATION ON COOPERATIVE WORKS

NUMBER: 104

April - May - June 1994

Quarterly Published by the Turkish Co-operative Association

Correspondence Address:

Türk Kooperatifçilik Kurumu

Mithatpaşa Caddesi 38/A - 06420 Kızılay/ANKARA

Tel: 431 61 25 - 431 61 26, Faks: 434 06 46

Proprietor on behalf of the Turkish Co-operative Association

Responsible Editor

Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ

(The opinions expressed in the article belong to the authors)

CONTENTS

Main Article	3
Impacts of the World 1929-1939 Economic Crisis on Turkey's Agriculture <i>AHMET ÖZÇELİK</i>	5
The Correlational Analysis between the Group Size of Cooperatives and Cooperative Success <i>YEŞİM EDİS ŞAHİN</i>	17
Productional Economy of Sugar Beet, Industry of Sugar and Sugar Products <i>SEMIHA KIZILOĞLU</i>	39
Organizational Causes of the Farmers in the Agriculture Sector, the General Conditions on Organization Efforts in Turkey and a more Effective Organization Model <i>O.MURAT KOCATÜRK</i>	46
Legal Grounds for Land Expropriation and Relevant Practice <i>İSMET TAYŞI</i>	62
Economic Significance of Silkworm Breeding in Turkey Marketing Activities and Production of Silk Concoon Association (KOZABİRLİK) and Possible Measures to be taken to Increase Cooperative Efficiency <i>ERDEMİR GÜNDOĞMUŞ (-) HARUN TANRIVERMİŞ</i>	74

Baskı: THK BASİMEVİ İŞLETMECİLİĞİ

Tel: 341 90 60

ANKARA

BAŞYAZI

Sevgili Okuyucular;

Üç aylık araştırma ve inceleme dergimiz Kooperatifçiliğin yeni bir sayısı ile yine karşınızdayız. Son yıllarda yeniden esmeye başlayan liberalizm rüzgarları ferdiyetçiliği gün geçtikçe arttırmaktadır. Sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik eden güçlü bir kültürümüz ve sosyal geleneğimiz olmasına rağmen liberalizm bu alanda da erozyona sebep olmaktadır. Artık insanlar eskisi kadar yardımsever gözükmemekte ve yardıma muhtaç insanlar kendi başlarının çaresine bakmaya mahkum olmuş durumdadır.

Ekonomik meselelerin bu kadar büyük olduğu bir memlekette insanların sosyal yardım ve dayanışma duygusunun azalmasının anlamı olsa olsa ileride daha fazla çaresiz, muhtaç, aç ve susuz insanları sokak başlarında görmek, cami avlularında daha fazla dilenci ile karşılaşmak olacaktır. Her birisi vicdan sahiplerinin yüreğini dağıtayan birer manzara olarak yüzlerce dilenci ülkemiz bakımından da dışa karşı iyi bir görüntü vermeyecektir.

Bu manzaralar olmasın, bunlarla karşılaşmayalım isteniyor ise bunun çözümü için iki yolun bulunduğu bilinmelidir. Bunlardan birisi devletin sadece Anayasasında sosyal devlet olduğunu bildirmesi değil gerçek manada sosyal devlet olmasıdır. Bunun gereğini yaparak sosyal alt yapının tamamlanması ve bütün vatandaşları muhtaçlığa karşı koruyacak bir sosyal güvenlik sisteminin vakit geçirilmeden kurulması, devletin acil olarak gerçekleştirmesi gereken bir iştir. Devlet dışında da vatandaşların kendi kendine yardım mekanizması içerisinde yardımlaşma ve dayanışma araçlarından da faydalanarak kendi meselelerine çözüm araması bir ikinci yoldur.

Kooperatifçilik sosyal yardımlaşma duygusunun itici gücünü ekonomik alanda uygulamaya koymada kullanılan başlıca araçlardan birisidir. Maalesef son yıllarda sosyal yardımlaşma ve dayanışma duygusunu zayıflatan ferdiyetçi akımlar kooperatifçilik alanında fertlerin ilgilerinin azalmasına sebep olmuştur. Kooperatifçiliğe gönül vermiş insanlar günümüzde "kelaynak kuşlarına" dönmüşlerdir. İşte bu gidişe dur demede karınca misali bir gayret içinde olan kurumlar arasında yer alan Türk Kooperatifçilik Kurumu bu alandaki çalışma ve gayret sahiplerini de desteklemeyi imkanları ölçüsünde sürdürmektedir. Araştırmacılar için bu dergi; mesajlarını ve araştırma sonuçlarını kamuoyuna sunmada bir araç olabilir ise görevini yapmış olacaktır.

Dergimizin bu sayısında birbirlerinden değerli araştırmalara yer vermeye çalıştık. Bunlardan birisi İsmet Tayşi tarafından kaleme alınan "Arazi Toplulaştırmasının Yasal Dayanakları ve Bunu İçeren Uygulamalar" başlıklı araştırmadır. Özellikle mirasla ilgili mevzuatında katkısı ile gün be gün arazilerimiz paralanđıđı ve ekonomik büyüklükten uzaklaşıldığı ve i glerin de etkisi ile atıl kaldığı bir ülkede herhalde arazi toplulaştırması en önemli meselelerden birisi olmak gerekir. Çalışma bu açıdan önemli bir çalışma niteliğinde. Bir başka alışma Yrd. Doç. Dr. Semiha Kızıloğlu tarafından kaleme alınan "Türkiye'de şeker Pancarı retim Ekonomisi, şeker ve şekerli Mamuller Sanayi" adlı çalışmadır. şeker sanayi hakkında etraflı bilgi edinmek isteyen okuyucularımız için faydalı olacağı inancındayız. Öğretim Görevlisi O.Murat Kcatrk tarafından kaleme alınan "Türkiye'de ifti örgütlenmesi" isimli çalışma yine ülkemiz açısından önemli bir konuyu gündeme getirmektedir. Ülkemizde demokrasiden en az nasip alan kitle köylülerdir. Ziraat Odaları'nın büyük çiftçilerin hakimiyeti altında kalması bu kuruluşu köylülere fayda sağlamada yetersiz hale getirmiştir. Köylülerimiz kendi demokratik örgütlerini kurmak ve kendileri ile ilgili siyasi meselelerde ağırlıklarını koymak zorundadırlar. Aksi takdirde bir köylü zdeğişi ile "el elin eşeğini trk çağırarak arar" sözünün gerçeği ortaya çıkacaktır. Çiftçi örgütlenmesinin milli ekonominin korunması bakımından da büyük önemi olduğu bilinmektedir. Anamur'da muz tarlaları tatil sitesine dönüşür iken orta Amerika'dan gelen muz ne kadar afiyetle ve kaç kişi yiyebilecektir. Muz üreticilerinin sesi Ankara'ya ancak ifti örgütleri vasıtası ile ulaşabilir. Benzeri yüzlerce örnek bulmak ve vermek mümkündür.

Bir kooperatif araştıncısı olan Dr. Yeşim Edis şahin tarafından kaleme alınan "Kooperatif Grup Büyüklüğü ile Kooperatif Başarı Arasındaki İlişkilerin Analizi" adlı çalışma da kooperatifçilik alanında önemli bir konuyu ele almıştır. Kooperatifçilik faaliyetlerinde ekonomiklik ülkemizde üzerinde yeterince durulan bir konu değildir. Bu konuya gereken önemin verilmemesi güçsüz ve başarısız kooperatif olgusunu ortaya çıkartmaktadır. sonuçta da bu gelişmelerden kooperatifçilik hareketi zarar görmekte ve kooperatifler kamuoyunun gözünde yıpranmaktadır. Dr. şahin'in çalışması bu açıdan dikkat çekicidir. Bu sayımızda yer alan bir başka çalışma ise araştırma görevlileri Erdemir Gündoğmuş ile Harun Tanrıvermiş tarafından kaleme alınan bir araştırmadır. "Türkiye'de İpek bcekliliğinin Ekonomik nemi, Kozabirliğin retim ve Pazarlama Faaliyetleri ve Kooperatiflerin Etkinliğinin artırılabilmesi için Alınabilecek nlemler" isimli bir çalışma geçmişte Anadolunun bütününde yapılan ancak yeterince desteklenmediği için gelişmeyen bir ziraa faaliyetini konu almaktadır. Özellikle son yıllarda ipek halı ve giyim sanayi yolu ile ülkemize büyük döviz girdisi sağlanması en büyük katkıyı sağlayan Kozabirliğin çalışmalarını ele alan bu araştırmada okuyucularımızın dikkatini çekecektir zannediyoruz.

Yeni sayılarda okuyucularımızın karşısına daha iyi araştırma yazıları ile çıkabilmek umuduyla saygılar sunuyor araştırmacılara teşekkür ediyor yeni çalışmalarını bekliyoruz.

Selamlarımızla

1929 - 1930 DÜNYA EKONOMİK BUHRANININ TÜRKİYE TARIMI ÜZERİNE ETKİLERİ

Doç. Dr. Ahmet ÖZÇELİK

Dünya ekonomik buhranı, ayrı ayrı devletlerin ekonomik krizlerinden kaynaklanmakla birlikte, genel bir durum aldıktan sonra geri tesirle tekrar ülkelerin iktisadi durumlarını etkilemiştir. Bir ülkede dünya ekonomik buhranının yankılanının cinsi, tesirlerinin derecesi başlıca iki şeye bağlıdır.

a) Ülkenin milletlerarası ekonomik ilişkilerine

b) Ülkenin ekonomisinin tabii, sosyal ve siyasi şartları ile ekonominin yapısı, bu yapının işleyiş ve gidişine,

Uluslararası ekonomik ilişkileri henüz çok az olan, büyük ölçüde kendi kendine yetmeye çalışan ülkeler dünya ekonomik buhranından daha az sarsılmışlardır. Henüz 1930'lu yılların başında Türkiye'nin, dünya ekonomisi ile ilişkileri batı ve orta Avrupa Ülkeleri kadar sıkı olmadığından, dünya ekonomik buhranından daha az etkilenmesi gerekirdi.

Ekonomisi büyük ölçüde bir sektöre dayalı olan, dünya ticaretinde bu sektöre ait bir kaç çeşit ürünle yer alan ülkelerde, sözkonusu sektörler, dünya ekonomik buhranından daha fazla sarsılmışlardır.

Geri kalmış ekonomiler, dünya ekonomik buhranına daha dayanıklıdır denebilir. Çünkü bunlarda halkın ihtiyaçları daha çabuk daraltılabilir, halk daha ağır yokluklara katlanabilir ve ülke ekonomisi kendi içine daha kolay kapanabilir.

Oysa gelişmiş ülkelerin ekonomileri, dış ilişkilerini pek kolay daraltamazlar. Halkı yüksek refah seviyesinde yaşamaya alışmış ülkelerde buhrana dayanmak daha zordur.

Devlet, makinalı tarımın yerleşmesi için 1926 yılından sonra traktör sahiplerine "mevaddı müşteile rusumu tazminatı" vermeye başlamış ve bunu 1930 yılına kadar sürdürmüştür. 1926 - 1930 yıllarını kapsayan dönemde devletin bu iş için ödediği paralar şöyledir:

<u>Yıllar</u>	<u>TL</u>
1926	659.638
1927	1.624.922
1928	1.697.671
1929	1.624.950
1930	1.045.000
TOPLAM	6.652.181

Devlet 1930 yılından sonra bu yardımı kesmiş ve traktör sahiplerine 270.000 TL tutarında toptan bir tazminat vermiştir.

Türkiye 1927 yılında Yüksek Ziraat Enstitülerinin kurulmasına 1.500.000 TL ayırmıştır. Aynı amaçla 1932 yılında 1.500.000 TL daha verilmiştir. 1934 yılında pamuk üretimi ve merinos yetiştiriciliği için 3.000.000 liralık bir tahsisat ayrılmıştır. Türkiye 1923 yılından 1935 senesine kadar tarım için yaklaşık 20.000.000 TL bütçeden normal olarak tarım için ayrılanın dışında fedakarlıkta bulunmuştur. Ancak devletin sanayi ve ulaştırma için harcadığı paralar tarıma sarfedilenin çok üstündedir. 1924 - 1935 döneminde yeni yapılan demiryolları için 282.300.000 TL. harcama yapıldığı Bayındırlık Bakanlığı kayıtlarında yer almaktadır.

Devlet yerli sanayinin kurulması için pek çok fedakarlıkta bulunmuş, vergi ve gümrük muafiyetleri getirmiştir. Yalnız Sümerbank'ın Kayseri, Ereğli, Nazilli, Malatya ve Bakırköy mensucat fabrikaları için 18.538.000 TL sermaye ayrılırken şeker sanayiine yatırılan sermayenin 20-25 milyon TL olduğu ifade edilmektedir. Sümerbank ilk beş yıllık sanayi planı için 41.533.000 TL. harcamayla mensucat, kağıt, sun"i ipek cam ve şişe, kükürt v.b. sanayini kurmayı hedeflemiştir.

Ekonomi içinde en önemli sektör durumunda bulunan tarım, bu işler için harcanan kıymetlerin büyük kısmını yüklenmiştir. Tarım yüklendiği bu yüklerle büyük ölçüde dengesini kaybetmiştir.

Türkiye nüfusunun 1927 yılında % 75,77 si, 1935 yılında % 76,4'ü tarım kesiminde bulunmaktadır. 1927 yılında tarımın istihdamdaki payı ise % 81,6'dır. Tarımın ihracattaki payı 1924 yılında % 83,7; 1930 senesinde % 82,2; 1934 yılında ise % 80,1'dir.

1926 - 1930 yıllarını kapsayan 5 yıllık dönemin ortalaması olarak çiftçilerin, sayım ve arazi vergisi olarak devlete ödediği vergilerin devletin genel bütçesi içindeki payı % 11,64'tür. Bunun dışında tarımın yol parası olarak doğrudan verdiği kıymetler vardır.

Tarımın ekonomideki bu ağırlığı dikkate alındığında, millet iktisadının kurulmasında, bir hareket noktası seçilmiş gerekiyorsa, bunun tarım olması gerekirdi. Fakat, millet ekonomisinin kuruluşunda ağırlık endüstri ve ulaşıma verilerek tarım ihmal edilmiştir. Oysa tarım, ormancılık, madencilik, sulama, sanayi, ulaştırma ve ticaret gibi millet iktisadını oluşturan unsurların Türkiye'nin isteklerine ve şartlarına uygun olarak kurulmaları ve bütünleştirilmeleri gerekirdi.

Türkiye'nin millet ekonomisinin kurulması için elinde sayılı ve az vasıtaya sahipken, bunlar bazı ekonomi şubelerinin kurulmasında kullanılmış ve milli ekonominin yüklendiği yüklerin ağır kısmı tarımın üzerine yığıldığı bir dönemde Dünya Ekonomik Buhranı ile karşılaşmıştır.

Türkiye'de tarım ürünlerinin fiyatlarında 1923 yılından 1928 senesine kadar yükseliş sürmüştür. Bilhassa hububat, tütün, pamuk, yün, afyon, üzüm ve incir fiyatlarında bu artış görülmüştür. Bunun temel nedenlerinden birisi pazar şartlarının elverişliliğiydi. Harp sonrası ağır koşullarla karşı karşıya bulunan Türkiye tarımının kalkınması için 5 yıl gibi kısa bir süre pazar elverişliliği yeterli olmuştur. Bu arada Türkiye tarımı elverişsiz iklim şartları nedeniyle de zor günler yaşamıştır. Hasat sonuna rastlayan mahalli satış durgunlukları ve satış organizasyonunun yokluğunu fırsat bilen aracı tüccarlar, tarım ürünleri fiyat artışlarından Türk çiftçisinin gerektiği gibi faydalanmasını engellemişlerdir.

Dünya iktisadi buhranının başladığında, Türkiye'deki köylü işletmeleri genellikle mutlak olarak pazara yönelmemiş, pazar için şekillenmemiş bir işleyişe sahipti. Türk tarımı ihracata göre de organize edilmemiş olup Türkiye'nin ihraç tarım ürünleri dünya pazarında yarı monopol durumunda bulunan sayılı ürünlerdi. İhracat, tüccarlar tarafından gerçekleştirilmekteydi. Dünya ekonomik buhranı Türkiye ziraatının mahalli sorunlarını keskinleştirmiştir.

Pazarlama organizasyonunun yetersizliği, dış ticaretin düzensizliği v.b. nedenlerle tarım ürünleri fiyatlarının istikrarsızlığı Türkiye için çok eskilerden itibaren tarım ürünlerinin fiyatlarında istikrarsızlığa sebep olmuştur. Dünya ekonomik buhranı başladıktan sonra tarım ürünleri fiyatlarında sürekli düşme başlamıştır. Bu fiyat inişleri 1928-1929 yılından itibaren kendini göstermiş ve 1932 - 1933 senelerinde çiftçiyi çok zor duruma düşürecek seviyeye inmiştir. Fiyat düşüşleri önce ihraç ürünlerinde, özellikle tütün, afyon ve pamukta olmuştur. Çünkü ihraç ürünleri fiyatları üzerine sebepleri mahalli olan buhranlarla, dünya ekonomik buhranının ortak etkisi olmuştur.

Endüstri bitkilerinden fiyat düşüşlerine ilk konu olan ürün tütün olmuş, bunu pamuk ve afyon izlemiştir. 1927 yılına göre 1935 yılında pamuk fiyatı % 38,40, afyon fiyatı % 66,30; susam fiyatı % 62,60 oranında düşme göstermiştir. Fiyat düşüşleri yalnız bu ürünleri yetiştiren üreticileri değil, ülke ekonomisini de sarsmıştır. Tütün, afyon ve pamuğun Türkiye'nin toplam ihracatı içindeki payı 1930 senesinde % 41,70 iken bu oran 1934 yılında % 19,9'a düşmüştür. Bu düşme diğer ihraç ürünlerinin hızlı artışından değil, bu üç ürünün ihracat değerlerindeki düşmeden kaynaklanmaktadır. Üç ürünün 1930 yılında 63.1 milyon

1) Ayhan ÇIKIN, *Tarımda Kurumsal Yapı ve Örgütlenme, E.Ü.Z.F.E., Tarım Ekonomisi Bölümü, Yüksek Lisans Ders Notları, 1990-91*

1) Khosrow SAIDI, "Rural Cooperratives..." age s.180

2) The Agricultural Council of Denmark, *Döküman 1992-93*

3) Ali Rıza KARACAN, *Şule ERSÖZ, Türk Tarım Sektörünün Örgütsel Yapısı ve Yönetimi, Freidrich Ebert Vakfı, İzmir, 1989, s.3*

TL olan ihracat değeri 1934 yılında 18,3 milyon TL'ne düşmüştür. Türkiye tarımı bu fiyat inişlerini, istihşali ve satışı artırarak göğüslemek istemiş ise de bunda başarılı olamamıştır. Ürünler için oluşan fiyatlar, maliyeti karşılamaktan uzak kalmaya devam etmiştir.

Özellikle iç pazar için önemli olan baklagillerin fiyatları da 1927 yılından başlayarak düşmeye başlamıştır. 1927 senesine göre 1935 yılında nohut fiyatlarının % 46,5, bakla fiyatlarının % 54,3, fasulye fiyatlarının ise % 39,2 düştüğü görülmüştür.

Türkiye'nin ekiliş alanları içinde en yüksek payı alan hububat grubunda ise yine büyük fiyat düşüşleri yaşanmıştır. 1927 den 1935 senesine fiyatlardaki iniş oranı Ankara borsasında buğday için % 61,0; arpa için % 38,7 olmuştur. Eskişehir borsasında mısır fiyatı aynı dönemde % 62,10 düşmüştür.

Dünyaca tanınan bazı meyvelerimizin fiyatları da düşmüştür. Ancak bunların fiyatları buhrana daha fazla dayanabilmiş ve fiyat düşüşü diğer tarımsal ürünlerden sonra başlamıştır. 1927 - 1935 döneminde üzüm fiyatı % 73,40, incir fiyatı % 66,20, fındık fiyatı % 26 civarında gerilemiştir. Bu üç ürünün, toplam ihracattaki payında ise önemli birdeğişiklik olmamış 1927 - 1935 periyodunda yıllık % 12, 86 ile % 20,86 arasında değişim göstermiştir.

Hayvancılık ürünlerinin fiyatları da aynı dönemde önemli düşüşlere konu olmuştur. 1927 yılına göre 1935 senesinde yün fiyatı % 37,40; tiftik fiyatı % 63,90; koyun derisi fiyatı % 37,10 oranında inmiştir. Canlı hayvan fiyatlarındaki düşüşlerdaha şiddetli olmuştur. Örneğin buhrandan önce 8-12 TL arasında satılan canlı bir koyunun fiyatı, buhrandan sonra 150-200 kuruşa düşmüştür. Buhran öncesi 80-100 TL olan at buhran sonrası 30-40 TL; 40-60 TL olan inek 20-30 TL ye satılır olmuştur.

Ihracatın düzensizliği nedeniyle dış pazarları kaybettikten sonra yumurta fiyatları çok fazla düşmüş ve 15-20 paraya kadar adedi satılmıştır.

Hayvansal ürün fiyatlarındaki bu düşme sonucunda Anadolu da hayvancılıkla geçimini sürdüren birçok çiftçi sürülerini çok ucuz fiyatla elden çıkartmak zorunda kalmıştır.

1924 - 1934 döneminde canlı hayvan ve hayvansal ürünlerin ihracatımızdaki yeri, yapılan fazla ihracatla korunmuş ve 20,97 milyon TL olan ihracat değeri 19,37 milyon TL'ye gerilemiştir. Fakat diğer ürünlerin ihracat değerlerindeki düşmeler sebebiyle ihracatta canlı hayvan ve hayvansal ürünlerin payı sözkonusu dönemde % 13,19'dan % 21,02'ye yükselmiştir.

Genel olarak tarım ürünleri fiyatlarında % 50 nin üzerinde ortaya çıkan fiyat düşmeleri çiftçinin üretip pazara arzettiği ürün karşılığı olarak eline geçen paranın azalmasına, çiftçi gelirinin gerilemesine, alım gücünün düşmesine neden olmuştur.

Dünya ekonomik buhranı döneminde tarım ürünlerinin fiyatları hızla düşerken, sanayi ürünlerin fiyatları kısmen sabit kalmışlar, kısmen de az bir düşüş göstermiştir.

Türkiye, Cumhuriyet döneminde, Osmanlı İmparatorluğu'nun gümrük politikasındaki bağılıklarından kurtulmuştur. Türkiye'nin takip ettiği gümrük politikasına göre, fazla gelir elde etmek için gümrükler yükseltilmiş ve Türkiye paza-

rında yabancı sanayi mallarının fiyatları yükselmiştir. İzlenen vergi politikası sonucu yeni konulan vergiler de endüstri mallarının fiyatlarının iç pazarda yükselmesine sebep olmuştur.

Daha sonra devlet, ülkede yerli bir sanayinin kurulması çalışmalarını başlatmış ve yeni kurulacak bu sanayiye koruma politikası izleyerek, Türkiye'de üretilen sanayi ürünleri fiyatlarının, dünya pazarındaki fiyatların üzerine çıkmasını sağlamıştır. Bunu takip eden dönemde döviz ihracına konulan sınırlamalarla da yabancı sanayi ürünlerinin ülkeye girmesi daha zorlaşmıştır. Kontenjan ve takas sisteminin de uygulamaya başlanmasıyla sanayi ürünleri pazarı yeni bir şekil almıştır. Dünya pazarlarında sanayi ürünlerinin fiyatları düşerken, Türkiye'de üretilen sanayi ürünlerinin fiyatları izlenen politikalar doğrultusunda uzun zaman sabit kalmış, tarım ürünlerinin fiyatları ise düşmeye devam etmiştir. Çiftçiler ürünlerini iç pazara ve dünya pazarına gittikçe ucuz fiyatla verdiği halde sanayi ürünlerini pahalıya satın almak zorunda kalmıştır.

1926 yılı öncesi yerli şeker sanayii bulunmayan Türkiye ihtiyacı olan şekeri ithal ediyordu. 1926 senesinden sonra yerli şeker sanayi iç piyasaya şeker vermeye başlamıştır. Fakat 1934 yılına kadar iç üretim talebi karşılayamazken ancak 1934 yılında yerli şeker üretimi talebe yeter duruma gelmiştir. 1927-1935 periyodunda Türkiye iç pazarında tarım ürünleri fiyatları % 60-75 oranında düşerken, şeker fiyatları ancak % 20-27,3 oranında inmiştir.

Türk çiftçisi bir kg. şeker alabilmek için 1927 yılında 3,74 kg buğday veya 5,96 kg. arpa veya 6,61 kg mısır veya 32,20 kg şeker pancarı vermesi gerekirken bu miktarlar 1933 senesinde 6,60 kg buğday; 12,04 kg. arpa; 21,61 kg, mısır; 38,90 kg. şeker pancarına yükselmiştir. Şeker fiyatlarının yüksekliğine 1935 yılında devlet müdahale etmiş, şeker fiyatlarını biraz düşürürken, şeker pancarı fiyatlarını da indirmiştir.

Türkiye'ye girişteki petrol fiyatları 1927 yılından 1930 senesine kadar düşmüş, 1930 yılında birden artış göstermiş daha sonraki yıllardayine düşmeye devam etmiştir. Türkiye kapılarında petrol fiyatı ucuz olduğu ve yıldan yıla düştüğü halde Türkiye'nin iç pazarında petrol ucuza satılmamış ve fiyatlar da dışarıda düştüğü oranda düşmemiştir. Örneğin 1927 yılında Türkiye'nin kapılarında 8,5 kuruş/lt olan petrol fiyatı 1932 senesinde 5,1 kuruş/lt'ye düşerek % 41 oranında azalırken, İstanbul'da 1927'de 20,9 krş/lt olan petrol fiyatı 1933 yılında 20,20 krş/lt'ye inerek ancak % 3,4 nisbetinde düşüşe konu olmuştur. 1927 yılına göre 1935 yılında Mersin'de petrol fiyatları % 3,1; Samsun'da %10,5 oranında yükselmiştir.

Türkiye harpten önce büyük miktarda dokuma sanayi mamülleri ithal eden ve döviz ödeyen bir ülkedir. Bu nedenle Cumhuriyetle birlikte dokuma sanayinin kurulması, sanayileşme planında öncelik tanınan bir konu olmuştur. Dokuma sanayi gelişebilmesi için devlet tarafından korunmuştur ve dünyada dokuma fiyatları düşerken bile, Türkiye'de fiyatlar aynı ölçüde düşmemiştir. Örneğin çiftçinin en fazla kullandığı dokuma ürünlerinden iyi cins pazar fiyatı 1927 senesine göre 1935 yılında ancak % 8,6 düşüş göstermiştir. 1927 yılında 50,3 kg. buğday ile bir metre yünlü kumaş alınırken, 1935 senesinde ancak 118,6 kg. buğday ile bir metre yünlü kumaş alınabilir olmuştur.

Buhran yıllarında, tarım ürünleri fiyatlarının büyük pazardan köylüye doğru geldikçe düşmesi, sanayi ürünleri fiyatlarının ise büyük pazardan köylüye doğru

geldikçe artması Türk çiftçisi için büyük bir mesele olmuştur.

Sanayi ürünleri lehine bozulan fiyat dengesi, sanayi ürünleri ucuzlatılarak sağlanma yoluna gidilmeyince, en önemli tedbirlerden birisi tarım ürünlerinin üretim masraflarını düşürmek olarak düşünülebilir. Fakat tarım ürünleri için tüketicinin ödediği fiyatlarla, çiftçinin eline geçen fiyatlarla, çiftçinin eline geçen fiyatlar arasındaki fark konusundaki uygunsuzluğun da ortadan kaldırılması gerekmektedir. Türkiye tarımında girdi tasarrufu ile üretim masraflarını indirmek imkanı çok sınırlıdır. Çünkü çiftçi zaten yeterli girdi kullanamamaktadır ve genelde tabiata bağlı ekstansif tarzda üretim sürdürülmektedir. Yani Türk çiftçisi, tasarrufun sınırında çalışmaktadır. Daha teknik çalışarak yeni daha fazla sermaye kullanarak üretimi artırıp, birim üretim masrafını düşürmek ise buhran döneminde çiftçiden istenecek bir durum değildir. Zaten tarım ürünlerinin fiyatları düşmeye başlayana kadar çiftçiler traktör, pulluk, tırmık gibi yeni ve teknik araçları satın alabiliyorlardı. Fiyatlar düştükten sonra çiftçi bırakın bu vasıtaları satın almayı, daha önce almış olduklarını bile bir tarafa bırakıp, eski aletlerine dönmüştür. Çünkü üretimi artırmak için çiftçide bir şevk kalmamıştır.

Buhran yıllarında, ucuz fiyatla bile pazarda tarım ürünlerinin satışında güçlükler yaşanmaktaydı.

Türkiye'de çiftçinin fakirliği, onu işletme sermayesine muhtaç bulunduruyordu. Fiyatların uygun olduğu zamanlarda bazı işletme vasıtalarının satın alınması çiftçileri az veya çok bir borca sokmuştur. Küçük çiftçiler ise veresiye alışverişten dolayı tüccara borçlu bulunuyor ve bunun için bir faiz ödüyorlardı. Dünya ekonomik buhranından önce T.C. Ziraat Bankası çiftçiye açtığı krediler için % 9 faiz, % 3 komisyon olmak üzere % 12 faiz alıyordu. Banka aynı faizi buhran yıllarında da uygulamıştır. Çiftçinin o dönemde ise kredi kaynağı olan şahıslar ve tüccarlar ise % 25 ile % 100 arasında faiz almaktaydılar.

Çiftçinin ekonomik yükleri arasında vergiler de önemli bir yer tutmaktadır. Bilhassa buhran yıllarında vergiler kendilerini daha fazla hissettirmişlerdir. O dönemde yeni konulan vergiler olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'ndan devredilen bazı vergiler de yürürlükte bulunmaktaydı. Vergiler genellikle varlık veya gayrisafi hasıla esas alınarak hesaplanmaktaydı. Hatta demirbaş üzerine konulmuş vergiler de bulunmaktaydı. Buhran yıllarında bazı vergiler işletmelerin fazla hasılatıyla değil işletmenin demirbaşı kullanılarak ödenmiştir. Kriz döneminde tarım ürünleri fiyatları düşerken, çiftçilerin vergi yükleri hafiflememiştir.

Türkiye Cumhuriyeti döneminde Osmanlı Devlet'inde uygulanan Aşar Vergisi kaldırılarak onun yerine arazinin kıymeti esas alınarak belirlenen arazi vergisi, artırılarak alınmaya başlanmıştır. Buhran yıllarında arazi vergisi aynı şekilde çiftçiden alınmaya devam edilmiştir. Doğal olarak tarım ürünleri fiyatları düştüğü için bu verginin ürün karşılığı artmıştır. Örneğin birinci tip arazi için bir dekarı için 1927 yılında 2,32 kg. buğday karşılığı arazi vergisi ödenirken, bu miktar 1935 senesinde 5,08 kg. a yükselmiştir. Buhran yıllarında arazi kıymetleri de arazi kıymetleri de düşmüştür. Örneğin, Adana'da 20-25 TL/da olan arazi fiyatı 2-3 TL/da'a düşmüştür. Ancak arazi vergisi hala eski takdir edilen kıymetten alınmaya devam edilmiştir. Bazı çiftçiler arazi vergisini ödeyemedikleri için, yalnız arazi vergisini ödemek şartıyla arazilerini kiraya vermişlerdir.

Çiftçi hayvanları için baş üzerinden sayım vergisi ödemekteydi. Hayvanların değer farkını dikkate almayan bu vergi ülkenin her yerinde aynı uygulanmaktay-

di. 1925 yılında koyun ve kıl keçi başına 23 krş., tiftik keçisi başına 20 krş., deve başına 100 krş., domuz başına da 200 krş. sayım vergisi alınırken, 1923 yılından itibaren bütün hayvanlardan alınmaya başlanmıştır. 1932 yılında koyundan 50 krş/adet, kıl keçisinden 50 krş/adet, tiftik keçisinden 40 krş/adet, sığırdan 90 krş/adet, mandadan 150 krş/adet, at ve katırdan 125 krş/adet, merketpen 50 krş/adet, deveden 200 krş/adet, domuzdan 300 krş/adet, sayım vergisi alınmaktaydı. 1925 yılına göre 1932 senesinde sayım vergisinden % 12.5 ile % 66.6 oranında hayvan cinslerine göre atış gösterdiği görülmüştür.

Hayvan ürünleri fiyatlarının düşüşü karşısında, hayvancılık yapan çiftçilere sayım vergisi ağır gelmeye başlamış, hatta bazıları bu vergiyi ödeyebilmek için demirbaşını satmak zorunda kalmıştır. Orta Anadolu'da bazı çiftçiler yalnız vergisini ödemek ve sonradan demirbaşı iade etmek şartıyla sürüleri kullanacak kimseler aramaya başlamışlardır.

Çiftçinin ödediği vergilerden birisi de yol parasıdır. Valilikler tarafından belirlenen yol parasını, ekonomik buhran yıllarında ödemedeki güçlük çeken köylüler, buna karşılık bedenen çalışarak bunu ödeme yoluna gitmiştir.

Buhran yılları öncesi ağırlığını pek duymadığı vergi ve salmalar, buhran yıllarında köylü için ciddi bir yük olmuşlardır. Bu yıllarda tarım ürünleri fiyatları düşerken, köylünün vergi mükellefiyetleri o kadar düşmemiş, hatta okul yaptırma, köy konakları kurma v.b. işler için istenen destekler de sürmüştür.

Buhran etkisini göstermeye başladıktan sonra çiftçi artık geçimini temin edecek kazancı elde edememeye başlamıştır. Buhran öncesi de genelde aracılara giden kazancı nedeniyle bir sermaye birikimine yol açacak ölçüde çiftçinin gelir elde edemediği burda hatırlatılmalıdır.

Türkiye'de, dünya ekonomik buhranını etkileri tarımla ilgili olarak şu başlıklar altında incelenebilir.

- a) Üretimin duraklaması ve gerilemesi
- b) İşletmelerin yüzüstü bırakılması
- c) Çiftçiliği terketmek
- d) İş yokluğu
- e) Sermaye, kredi yokluğu ve tefecilik
- f) Çiftçinin ödeme gücünün azalması
- g) Çiftçinin alım gücünün azalması.

Aşağıda bu konular hakkında kısaca açıklamalarda bulunulacaktır.

- Üretimin Duraklaması ve Gerilemesi

1923 yılından sonra başlayan tarımsal üretim artışı Dünya Ekonomik Buhranına kadar sürmüştür. Tarımda, üretimin düşüşü, yavaş, yavaş üründen ürüne geçerek ortaya çıkmıştır. Tarla bitkilerinden ilk üretim azalması tütünde görülmüştür. 1927 yılında 886.052 dekar tütün ekilip 69.604 ton tütün elde edilirken, 1934 senesinde ekim alanı 600.000 dekara, üretim de 40.000 tona gerilemiştir.

Pamuk üretiminde de aynı durum yaşanmıştır. Fakat pamuklu dokuma sana-

yinin kurulup, devletin desteklemesi ile pamuk üretimi yeniden artış göstermiştir.

Anadolu'da pek çok tarım alanının hububat yetiştiriciliği zorunlu kılması ve ülkede geniş ölçüde yetiştirilmesi nedeniyle, hububatta üretim gerilemesi göze çarpmamakla birlikte bir duraklamanın yaşandığı söylenebilir. Buhran döneminde hububat içinde yalnız pirinçte bir üretim artışı görülürken, baklagillerin üretiminde de duraklama yaşanmıştır.

Buhranı izleyen yıllarda, tarla tarımından elde edilen ürünlerin para etmediğini gören bir kısım çiftçiler, devletin de teşviki ile bahçe tesis etmeye başlamışlar ve bağ ile meyve bahçelerinde genişleme olmuştur.

Buhran başlamadan önce az da olsa yıldan yıla hayvan sayısı artarken, buhrandan sonra hayvansal ürünlerin fiyat düşüşü, sayım vergisi v.b. nedenlerle hayvan sayısı bilhassa at ve koyun sayısı gerilemiştir.

Türkiye tarımında eskiden var olan, bir ürünün üretimini bırakıp, diğerinin üretimine başlama olayı buhranla daha şiddetlenmiştir. Bir tarım işletmesinde bu durumun organizasyon, malzeme ve idari değişiklik gerektirdiği ve masraflı bir iş olduğu dikkate alındığında, sık sık üretim şubesi değişmelerinin işletmeleri ekonomik yönden sarsması beklenir.

-İşletmelerin Yüzüstü Bırakılması

1925 - 1927 yıllarını kapsayan dönemde yeni tarım işletmesi kurulması, işletmelerin sermaye noksanlarının yeni olarak tamamlanmaya çalışılması teşebbüsleri özellikle Karadeniz, Orta Anadolu, Marmara, Ege ve Akdeniz bölgelerinde görülmekteydi. Ancak buhran başladıktan sonra bu girişimler durmuştur. Hatta bir çok işletme üretim durdurup, tarım alet ve makinalarını paslanmaya terk etmiştir.

Çiftçiliği Terketmek

Buhranın etkisiyle, köylüyü toprakta tutan başlar gevşemeye başlamıştır. Çünkü tarım rantabl olmaktan çıkmıştır. Çiftçi geçimini sağlayabileceği başka işler aramaya başlamış ve ülkenin pek çok yerinde çiftçiliği bırakan vatandaşlar görülmüştür. Yalnız bu olay köyden şehre göç değil, tarımı belli bir süre bırakıp, başka yollardan geçinme çareleri aramaktır. Genellikle erkekler tarım dışı işlerde çalışmak için köylerden ayrılmışlardır.

- İş Yokluğu

Buhran yıllarında tarımda prodüktif iş görme imkanı azalmış ve çiftçi kendisini daha iyi geçindirecek işleri bulamayacak bir duruma düşmüştür. Çiftçi kendi iş gücünü işletmesinden değerlendirmedikinden başka işlere (demiryolu inşaatı, kapıcılık, odacılık v.b.) yönelmiştir ki bu ülke ekonomisi açısından da kayıptır.

- Sermaye, Kredi Yokluğu ve Tefecilik

Daha öncede az sermaye ile çalışan Türkiye tarım işletmelerinde, üretim faktörleri içinde sermayenin yeri tabiat ve işten sonra üçüncü sıradadır. Tarım ürü-

nü fiyatlarının düşmesiyle, sermayeyi tamamlama gayretleri durmuş, tarıma sermaye akışı kesilmiş, hatta daha önce tarıma yatırılmış olan paralar da çeşitli fırsatlarla geri alınmaya başlamıştır. Zaten çiftçi mecburen kendi temel sermayesini yemeye başlamıştır.

Sermayenin tarım akışının durması sermayenin tarımdan kaçması, kredi buhranını ortaya çıkarmıştır. Önceleri çiftçi borucunu ödemek, vergisini yatırmak, ani ihtiyaçlarını gidermek gibi amaçlarla kredi alırken, üretime yönelik kredi kullanımını son derece düşüktü. Tarımsal buhran başladıktan sonra çiftçi vadesi geldiğinde ödeyemediğinden yeni kredi alamadı. T.C. Ziraat Bankası'nda verdiği krediler dönmeyince, kredi dağıtmayı sınırlandırmıştır. Hatta kredi vermeyi ya tamamen kesmiş veya çok ağır şartlara bağlamıştır.

Köylü için esas kredi kaynağı tüccarlar ve şahıslardır. Köylünün tüccardan bütün yıl veresiye yaptığı alış verişler deftere en yüksek fiyattan geçtiği gibi ayrıca da buna faiz hesaplanmaktaydı. Bu tüccarlar köylünün ürününü de düşük fiyattan alırlardı. Tüccarlar köylüye bu krediyi hep aynî vermez, köylü sıkışınca para olarakta verirlerdi. Çiftçi tüccar ve faizcilere olan borcunu ödemede zorlanmaya başlayınca, bunlarda kredi vermeye yanaşmaz olmuşlardır.

Çiftçinin krediye sıkıştığı bu dönemi iyi değerlendiren faizciler, çok ağır şartlarla para vermeye başlamışlardır. Bu durumda ülkede faizcilik ve tefecilik alıp yürümüştür.

- Çiftçinin Ödeme Gücünün Azalması

Türk çiftçisi üründen ürüne borçlarının hepsini veya büyük bir kısmını kapatabiliyordu ve yeniden borç alabiliyordu. Oysa buhrandan sonra çiftçi, harman sonunda da borçlarını ödeyemez olmuştur. Böylece borçları devrederek yıldan yıla büyümüştür.

Çiftçi buhran döneminde devlete, T.C. Ziraat Bankasına ve şahıslara olan borcunu ödemede güçlüklerle karşılaşmıştır. Ziraat Bankasının 1935 yılına devrettiği ipotekli avanslardan % 96.43'ünü vadesi geçenler oluşturmaktadır. Orta ve uzun vadeli avansların vadesi geçenleri oluşturmaktadır. Orta ve uzun vadeli avansların vadesi geçenler % 83.84'ünü, tarımsal kredi kooperatiflerine verilenlerde % 55.67'sini, rehinle avanslarda da vadesi geçen alacaklar % 84.88 oranını bulmuştur ki bu durum ödeme gücünü yansıtmaktadır. T.C. Ziraat Bankası haciz koyduğu çiftçi arazilerini pek çok yerde satamamıştır. Bankanın alacaklarını tahsil için yaptığı girişimler, çiftçinin bankaya karşı psikolojisini istenmeyen şekilde etkilemiştir.

- Çiftçinin Alım Gücünün Azalması

Buhran öncesi pazar ekonomisine geçmeye başlayan Türk çiftçisi bunu alım gücü arttıkça belirgin olarak ortaya koyuyordu. Çiftçi ihtiyacı olan sanayi ürünlerini pazardan alabiliyordu. Buhran başladıktan sonra çiftçinin alım gücü azalmış ve pazarla ilişkileri seyrekleşmiştir. Çiftçi artık pazardan evine boş heybelerle

veya içinde çok zaruri ihtiyaç maddeleriyle dönmeye başlamıştır. Örneğin, köylü buhran öncesi gibi giyim maddesi alamamakta, şeker, çay, kahve tüketememektedir. Hatta köylü evinde tuzu bile idare ile kullanabilecek madde haline gelmiştir. Pek çok köylü petrol yakmamakta ve geceleri karanlıkta oturmayı tercih etmekteydi. 1925 - 1928 döneminde bazı yörelerde ipekli çorap, fantazi ayakkabı giyecek duruma gelen kadınlar, artık yamalı giyecekler giymek zorunda kalabiliyorlardı.

Bu dönemde yerli sanayinin gelişebilmesi için mallarına talebin artması, köylünün pazarla bağlarını zayıflatması ile uyuşmuyordu. Çiftçi büyük ölçüde mal ve para ekonomisini terkederek, ev ve ayniyat ekonomisine dönmüştü ve kendi kendine yetmeye çalışıyordu.

Türkiye'de kamuoyu, ekonomik buhranı, dünya buhranı şeklinde algılamış ve ayrıca tarımsal buhran üzerinde durulmamıştır. Sorunun çözüm bulmasının dünya ekonomik buhranının bitmesine bağlı olduğu düşünülmüştür. Gerçekte zayıf olan Türkiye ekonomisinde zaman zaman mahalli buhranlar olmaktadır, bunlar dünya buhranı ile birleşmişlerdi. Türkiye'de buhran özellikle tarımsal buhran olarak başlamıştır. Çünkü ekonominin temel sektörü tarımdı.

Kamu oyu, tarımsal ürün fiyatlarının düşmesini aşırı arza bağlayarak, üretimin sınırlandırılmasını istemiştir. Oysa henüz gerçek üretim kapasitesine ulaşmayan Türkiye'de tarımsal üretimin canlandırılması gerekiyordu. Türkiye'nin alacağı tedbirlerin satış örgünizasyonu ve ürünlerin sürümüne ait olması lazımdı.

Buhran başladıktan sonrada Türkiye, endüstri ve ulaştırmayı ön plana alan ekonomi politikasını izlemiştir. Tarım politikası alan ikinci derecede bir dava olarak yürütülmüştür. Ekonomi politikasının, tarım alanında başardığı en önemli işlerden birisi Aşar'ın kaldırılmasıdır. İklimin iyi gitmediği dönemlerde çiftçilere tohumluk ve gıda maddesi dağıtmak, tekniği iletirmek için puluk dağıtmak, damızlık hayvan vermek gibi teşebbüslerde görülmüştür. Harpten sonra tarımsal üretimin iki misline çıkartılması parolası ile bir makinalaşma politikası izlenmiş ve ülkeye yüzlerce traktör getirilmiştir. Daha sonra tarım ürünleri fiyatlarının düşmesi ile üretimin iki misline çıkarılması parolası unutulmuş ve hatta üretimin sınırlandırılması yönünde görüşler ortaya çıkmıştır.

Dünya ekonomik buhranının hemen başlangıcında, tarım politikası, tarım ilminin kurulmasını öncelikli işlerden saymış ve 1927 yılında tarım eğitim reformu uğramıştır. Pek çok genç tahsil için yurt dışına gönderilirken, Ankara'da, Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün kurulması çalışmalarına başlanmıştır. Bu dönemde tohum ıslah istasyonları ile fidanlıkların kurulması işleri de olumlu girişimler olmuşlardır.

Sanayi politikasının peşinden sürüklemeye başladığı tarım alanında merinos ve pamuk meseleleri gündeme gelmiştir. Köylü sorunlarını yeterince dile getiremediği için zaman zaman tarımın asıl meselelerine uzak kalınmıştır.

Bu ekonomik buhranının, Türkiye ekonomisindeki etkilerini hafifletmek amacıyla bir kısım tedbirler uygulanmıştır. Bunlar direkt ve endirekt olarak iki kısımda incelenebilir:

- Endirekt önlemler

İç pazarı korumak, yerli malların korunması ve tüketiminin artırılması yönünde himayeci ekonomi politikası izlendi. Bu konuda "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti" çok gayret harcamıştır. Yerli malı kullanma parolasında öncelikle yerli sanayi mallarının tüketiminin teşvik edildiği görülmüştür. Tarım ürünleri ikinci sırada kalmıştır. Oysa Türkiye'nin belli yerlerinde yetişen bazı tarım ürünleri henüz ülkenin her yerinde tüketilmiyordu. Hammaddelere de, mamül maddeler kadar önem verilmediği söylenebilir. Tüketicilere yerli malı tüketmesi empoze edilirken, sanayicinin de yerli ham madde kullanması özendirilmelidir. Örneğin, o dönemde ipekli dokuma sanayi yurt dışından yarı mamul ve ham maddeye özenirken, dokuma sanayi yüksek kaliteli yabancı pamuk, yağ, sabun sanayi yer fıstığını düşük bir gümrükle ithal etmek gayretinde bulunmuştur. Halbuki bu hammaddelerin ülke içinden kullanımını özendirilmeliydi. Çünkü iç pazarın canlanması için bu çok önemliydi.

Tarım ürünlerinin fiyatları düşmeye başladıktan sonra en etkin tedbirlerden birisi hammadde olabilecek olan ürünleri işleme ve değerlendirme olmalıydı. Bu konudaki girişimler sınırlı kalmıştır. Örneğin, bu kapsamda ispirto ve ispirto-olu içkiler için iç pazardan üzüm ve incir satın alınarak işlenmesi teşvik edilmiştir.

Dış ticarete kontenjan ve takas politikasının uygulanması, dışarıdan alınan ürünlere karşılık tütün, üzüm, incir v.b. ürünlerin verilmesi tarım için faydalı olmuştur.

Buhran döneminde genellikle tarım ürünleri fiyatları üzerine direkt etkili olacak teşebbüsler yerine tarım tekniğinin ilettilmesine daha fazla önem verilmesinin krizle fazla bir ilgisi bulunmamaktaydı.

- Direkt önlemler

Bunlar, kriz içinde bulunan tarım için alınan önlemlerdir.

a) Sayım vergisinin indirilmesi

Sayım vergisi 1925 ve 1929 yıllarında yükseltildikten sonra 1931 - 1932, 1936 yıllarında düşürülmüş ise de, düşüş oranı sayıları çok olan hayvanlarda az olmuştur. Sayım vergisinin daha fazla indirilmesine bütçe açığı dolayısıyla maliye karşı çıkmıştır.

b) Bazı sanayi ürünlerinin fiyatlarının düşürülmesi

1935 yılında tuz ve şeker fiyatlarında az bir düşüş yapılmıştır. Bu iniş devletin vergiden yaptığı özverilerle olmuştur.

c) Çiftçi borçları

T.C. Ziraat Bankası vadesi dolan alacaklılarının tahsili için nakit yerine yeni yat almaya başlamıştı. Fakat bu aynı yatın banka tarafından yeterince değerlendirilemediği söylenebilir. Çiftçi borçlarının tecil edilerek taksitlendirilmesine de teşebbüs edilmiştir. 1933 yılında faiz ve komisyon için alınan oran % 12'den % 10' indirilmesine karar verilmiş ise de uygulama sonraya bırakılmıştır. Çiftçinin, devlete olan borçlarının bir kısmı, bazı yerlerde belli oranlarda affedildi ise de sorun çözülememiştir. Çiftçi borçlarını ödeyemiyordu. Çiftçinin şahıslara olan borçları için bir tedbir alınamazken faizci ve tefecilerle de yeterince mücadele

edilememiştir.

d) Buğday Konusu

Çiftçiler tarafından geniş ölçüde üretilen buğdayın fiyatını düşmeye karşı korumak için 3.7.1932 tarihinde "Buğday Koruma Kanunu" çıkarılmıştır. Kanuna göre hükümet iç pazarda devlet hesabına buğday alabilecekti. Buğday satın alma ve alışların finansmanı işi T.C. Ziraat Bankasına bırakılmıştır. Banka onbir yerde buğday alım merkezi açarak, alım yapmıştır. Taban fiyatı da 1932 yılı için 5,5 krş/okka olarak tespit edilmiştir. Ancak alım merkezleri dışında buğday 2,5-3,5 krş/okka fiyatla satılmıştır. İzleyen yıllarda alım merkezlerinin sayısı daha da artırılmıştır. Sayı 1934 yılında 52'ye, 1935 senesinde 60'ın üzerine çıkmıştır. Buna rağmen pek çok çiftçi mecburen buğdayını daha düşük fiyatla borç mal ve para aldığı tüccara teslim etmiştir. Pek çok tüccarda topladığı buğdayı üretici gibi devlete satmak girişiminde bulunmuş ise de bu önlenmiştir.

1933 yılında buğday fiyatları ekstra ve normal olarak belirlenerek bir hata düzeltilmiştir.

Daha sonra Devlet ülkenin çeşitli yerlerinde hububat siloları yaptırmıştır. T.C. Ziraat Bankası buğday alımından kar edememiştir. Fakat bu girişim buğday alım merkezleri civarındaki çiftçiler için bir rahatlatma sağlamıştır.

LİTERATÜR

ANONYMOUS, 1938, Birinci Köy ve Ziraat Kalkınma Kongres, Ekspres Basımevi, İstanbul.

DEMİRCİ, R.- ÖZÇELKİ, A., 1990 Tarım Tarihi, A.Ü. Ziraat Fak. Yay. No: 1186, Ankara.

HATİPOĞLU, S.R. 1936, Türkiye'de Zirai Buhran, Yüksek Ziraat Enstitüsü Çalışmalarından Sayı: 39, Ankara.

KOOPERATİF GRUP BÜYÜKLÜĞÜ İLE KOOPERATİF BAŞARI ARASINDAKİ İLİŞKİLER ANALİZİ

*Dr. Yeşim Edis ŞAHİN**

I. GİRİŞ

Ortak amaçlarına ulaşabilmek için demokratik yönetim ve kontrolün egemen olduğu bir örgüt oluşturup, gönüllü olarak biraraya gelen kişiler topluluğu olarak tanımlanan kooperatif örgüt (ILO, 1988,s.6), bireysel ekonomilerini geliştirmek amacıyla biraraya gelen kişilerden oluşur.İçinde buldukları sosyo-ekonomik koşullardan benzer şekilde etkilenen ve/veya ekonomik etkinliklerini daha olumlu koşullarda sürdürmek isteyen ekonomik birimler; kaynak ve olanaklarını toplulaştırarak "işbirliği grubu" oluştururlar. Kooperatif örgüt bünyesinde işbirliği/güçbirliği yapan ekonomik birimlerin oluşturdukları işbirliği grubu "kooperatif grup" olarak adlandırılır (Duymaz, 1986, s. 15). Kooperatif örgütü ortaya çıkaran ve kooperatifin ilgili piyasalardaki etkinliklerinden bir çıkar bekleyen bireylerden oluşan kooperatif grup, kooperatif faaliyetin sosyal boyutunu oluşturur.

Ortak amaçlarını gerçekleştirebilmek için işbirliği yapan ekonomik birimler, piyasa ile ilişkiler kurarak stratejik noktaları ele geçirmek ve/veya bu noktalara baskı yapabilmek için, herşeyden önce kooperatif bir "girişimin" varlığına gerek duyarlar(Özdemir, 1981, s.74). Kooperatif grubu oluşturan ekonomik birimlerin kaynak ve olanaklarını bünyesinde toplulaştıran, onlar adına ilgili piyasalarda ekonomik etkinliklerde bulunan bu "girişim", kooperatif faaliyetin ekonomik boyutunu oluşturan "kooperatif işletme"dir. Kooperatif grup, ortak amaçların gerçekleştirilebilmesi için kooperatif işletmeye iş, görev ve yetki devreder, koope-

* Dokuz Eylül Üniversitesi Araştırma Görevlisi

ratif işletme ise ortaklarında devraldığı yetki, görev ve sorumluluğa dayanarak, belirli bir pazar basamağında ekonomik etkinliklerde bulunup, elde ettiği sonucu ortaklarına yansıtır.

Kooperatif grubu oluşturan ekonomik birimler, kendi kaynak ve katkıları ile kurup geliştirdikleri kooperatif işletme ile birlikte bir bütün olarak "kooperatif örgütü" oluştururlar (Eschenburg, 1971, s.13). Kooperatif örgüt, sosyal ve ekonomik olmak üzere ayrı özellikleri bulunan ve birbirlerini tamamlayan iki ögeden oluşmaktadır. Kooperatif örgütün bu özelliği, Draheim tarafından "ikili doğa karakteristiği" olarak adlandırılmıştır (Draheim, 1955, s. 16). Draheim'a göre, kooperatif örgüt, sosyolojik ve psikolojik anlamda bir kişiler topluluğu olan "kooperatif grup" ve ekonomik bir girişim olan "kooperatif işletme"den oluşan ikili bir doğaya sahiptir.

Ortaklarının arz ya da taleplerini bünyesinde toplulaştırarak kooperatif işletme, ölçek ekonomilerinin üstünlüklerinden yararlanarak, ortaklarının bireysel çabaları ile üretebilecekleri sonuçtan daha iyi bir sonuç ortaya koymak durumdadır. kooperatif faaliyet sonucunda bir "kooperatif etki" yaratabilmesi, kooperatif işletmenin kooperatif grup tarafından ekonomik ve örgütsel açılarından desteklenmesine bağlıdır. Kooperatif faaliyet, kooperatif grubun ortak kaynak, destek arz ve/veya talep ve katkıları ile hazırlanır ve yürütülür (Duymaz, 1986, s. 15). Kooperatif grubun katkı ve desteği arttıkça, kooperatif işletmenin piyasa ile olan ilişkiler güçlenecek kooperatif grup daha büyük bir "kooperatif sonuç"tan yararlanacaktır. Kooperatif faaliyetin kaynağı ve varlık nedeni olan kooperatif grubun boyutları, kooperatif faaliyet sonucunda elde edilecek olan "kooperatif etki" yi önemli ölçüde etkileyen bir değişkendir. kooperatif grubun büyük ya da küçük olması belirli avantaj ve dezavantajları beraberinde getirmektedir. Bu makalede, kooperatif grubun küçük ya da büyük olmasının avantaj ve dezavantajları üzerinde durulup, kooperatif grup büyüklüğü ve kooperatif başarı arasındaki ilişkiler, Türk-İş bünyesindeki tüketim kooperatiflerinde gerçekleştirilen anket çalışmasının sonuçlarına dayanılarak analiz edilecektir.

2. KOOPERATİF BAŞARI VE KOOPERATİF GRUP BÜYÜKLÜĞÜ

2.1. Kooperatif Başarı Kavramı

Bir kooperatif örgütün belirli bir zaman diliminde ortaya koyacağı başarı, genel olarak içsel ve çevresel faktörlere bağlı olarak değişen bir sonuçtur. Bir kooperatif örgütte, kooperatif işletme verimli çalışmaya, çıktı-girdi dengesini mümkün olduğu ölçüde ekonomik ilkelere uygun biçimde kurmaya çalışırken; kooperatif grup, "ortak amaçların" gerçekleşmesi ile doğrudan ve yakından, pazar başarısı ile dolaylı olarak ilgilenmektedir (Boettcher, 1976, s.87). Bu ne-

denle, kooperatif başarıyı belirleyebilmek için, "verimlilik" ve "etkinlik" kavramlarına "etkililik" kavramı da eklenmektedir.

Bir örgütün verimli ve etkin çalışması, aynı zamanda etkili çalıştığını göstermektedir. "Verimlilik" ve "etkinlik" kavramların kaynak değerlendirmesine ilişkin kavramlar olmasına karşın, "etkililik" kavramı örgütsel amaçların gerçekleşmesi ile ilgilidir. Önceden belirlenmiş örgütsel amaçlarını gerçekleştiren örgütlerin "etkili" olarak çalıştıkları kabul edilmektedir (Caplow, 1983, s.81/ Dülfer, 1981, s. 77). Kooperatif işletme üstlendiği "ortak ekonomilerini geliştirme görevini" yerine getirebildiği ölçüde "etkili" çalışmaktadır. Bu nedenle, kooperatif örgütlerde "etkililik" kavramına ayrı bir önem ve ağırlık verilmektedir.

Kooperatif başarı, ortaklar grubunun istek ve gereksinimlerinin bireysel girişim ve çabalara oranla daha yüksek düzeyde karşılanmasıdır (Boettcher, 1974, s. 38). Kooperatif örgüt bünyesindeki ikili ekonomik ilişkiler sisteminin bir sonucu olarak, kooperatif başarı kavramı da iç ve dış başarı olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Kooperatif faaliyet sonucunda, kooperatif grup düzeyinde ortaya konulan sonuç "iç başarı", çevre ve pazar ilişkileri düzeyinde ortaya konulan sonuç ise "dış başarı" olarak tanımlanmaktadır (Duymaz, 1983, s.83). Kooperatif işletme kooperatif grubun amaçlarını gerçekleştirdiği ölçüde etkili çalışmakta (Eschenburg, 1971, s.76-77), "iç başarı" sağlamaktadır. "Dış başarı" ise, kooperatif örgütün dış piyasa ilişkilerindeki verimliliğine ve etkinliğine bağlı olarak gerçekleşmektedir (Boettcher, 1974, s. 132).

Kooperatif içi başarının gerçekleşmesinde, kooperatif grup ve kooperatif işletme arasındaki ekonomik ilişki kanallarının karşılıklı, sürekli ve düzenli biçimlenmesi kooperatif başarının gerçekleşmesinde önemli bir etmendir. İç piyasa ilişkileri ile beslenmeyen kooperatif işletme, işlevsel yetersizlik sorunuyla karşılanıp, "geliştirme görevini" yerine getiremeyecektir (Duymaz, 1983, s. 59). Kooperatif işletme iç piyasa ilişkilerine dayanarak elde ettiği pazar başarısını kooperatif grubu yansıtmakla yükümlüdür. Kooperatif örgüt bünyesindeki iç piyasa ilişkilerinin sürekliliği, ortakların kooperatif işletme aracılığı ile belirli avantajlar elde etmesine bağlıdır. Kooperatif işletmenin belirli ekonomik sonuçlar üretmemesi durumunda ise, ortakların bağlılık ve destekleri kaçınılmaz olarak zayıflayacaktır (ILO, 1988, s. 186).

2.2 Kooperatif Grup Büyüklüğü

Üye sayıları az olan ve yüzyüze ilişkileri egemen olduğu homojen yapıları gruplar, küçük kooperatif gruplardır (Duymaz, 1983, s. 27). Amaçları, beklentileri, kaynak ve olanakları açısından birbirlerine benzeyen kişilerden oluşan küçük kooperatif gruplarda, iletişim doğrudan doğruya ve hızlı bir biçimde gerçekleşmektedir. İletişimin kolay ve hızlı olması, üyelerin ortak amaçlar doğrultusunda verilen kararlara katılımını ve bir otokontrol mekanizmasının işletilmesini sağ-

lamaktadır. Böylece, küçük kooperatif gruplarda, ortak amaçlar büyük kooperatif gruplara oranla daha hızlı, kolay ve daha düşük maliyetle saptanmaktadır. Genellikle, veto hakkını da içeren doğrudan demokrasinin uygulandığı küçük kooperatif gruplarda her bir ortak yönetim sürecinde hissedilir derecede etkili olmaktadır (Gerling, 1976, s. 34). Dolayısıyla, ortaklar grubu ile yöneticiler arasında ve grup içinde çatışma potansiyeli düşük, uyum yüksektir. Küçük kooperatif gruplarda, amaca ulaşabilmek için tüm ortakların katkılarına gereksinim duyulmaktadır. Bu özellik, küçük kooperatif gruplardaki istikrarı duyarlı kılmaktadır. çünkü her bir grup üyesinin katkısı vazgeçilmez derecede önemlidir ve uyumsuzluk grup istikrarını hemen tehdit eder.

Kooperatif grubun küçük olmasını bir başka dezavantajı da, ölçek ekonomilerinin üstünlüklerinden yararlanmakta karşılaştıkları güçlülük. Küçük kooperatif grupların faaliyet ölçeği ve etki alanı büyük gruplara oranla sınırlı kalmakta, içsel ekonomilerden beklenen yarar elde edilememektedir. Kooperatif grubun kaynak ve katkıları ile kurulan ve etkinliklerini sürdüren kooperatif işletme, ortak sayısının az olması durumunda toplam katkının nispi olarak az olması durumunda toplam katkının nispi olarak az olması nedeniyle sermaye yetersizliği, kooperatif grup ile kooperatif işletme arasındaki işlem hacminin yetersizliği vb. ekonomik sorunlarla karşılaşmaktadır. Sermaye yetersizliği beraberinde olumsuz maliyet yapısı, işletmenin yaşama yeteneğinin ve rekabet gücünün sınırlandırılması gibi sonuçlar doğurabilir; işletme için gerekli uzman personel istihdam edilemez, gerekli araç-gereç ve kredi sağlanmasında güçlük çekilir, reklam tekniklerindeki sınırlamalarla karşılaşılır (Helm, 1976, s.27).

Heterojen bir yapıya sahip olan ve çok sayıda üyeden oluşan büyük kooperatif gruplarda, üyeler amaçları, kaynakları, çalışma koşulları ve beklentiler açısından farklılık gösterirler. Bir grup büyüdükçe, grubun üye sayısı aritmetik olarak artarken, grup içerisindeki karşılıklı iletişim kanallarının sayısı geometrik olarak artacağından (Kurtkan, 1976, s.235), büyük kooperatif gruplarda karşılıklı iletişim kanallarından bazıları kapanmakta, böylece üyelerin yüzyüze ilişki kurmaları güçleşmektedir. Grup içerisindeki iletişim kanallarını üye sayısına oranla daha hızlı artması, formel bir iletişim sistemini ve hiyerarşik bir örgüt yapısını da beraberinde getirmektedir. Küçük kooperatif gruplarda, rollerin paylaşımı belirli bir uzmanlığı ve hiyerarşik bir örgüt yapısını gerektirmediği halde, kooperatif grup büyüdükçe rollerin paylaşımında uzmanlaşmaya ve hiyerarşik bir örgütlenmeye gidilmektedir. Bu durum, kooperatif grubun büyük olduğu kooperatif işletmelerde profesyonel yönetici kadrosuna duyulan gereksinimi arttırmakta, küçük grupta çoğunlukla egemen olan "yed-i emin (emanetçi) teorisi", büyük grupta yerini "management teorisi"ne bırakmaktadır (Duymaz, 1986, s. 158).

Kooperatif grup büyüdükçe işbirliğinin yönetimi (örgütlenmesi ve eşgüdümü) zorlaşıp, yönetimdeki uzmanlaşma bir zorunluluk olarak ortaya çıkmakta, uzmanlaşma ekonomisi maliyetlerde yükselmeye yol açmaktadır. Kooperatif

grubun büyümesinin başka bir dezavantajı da, karar alma maliyetinin yükselmesi ve doğrudan demokrasinin yerini temsili demokrasiye bırakmasıdır. Bu nedenle, büyük kooperatif gruplarda bir ya da birkaç üyenin karar alma sürecinde etkili olma şansı bulunmamaktadır (Gerling, 1976, s.35).

Büyük kooperatif gruplarda, bir üyenin davranışı diğerlerini etkilememekte, karar alma sürecinde ve işbirliğinin koordinasyonunda karşılıklı bağımlılık bulunmamaktadır (Boettcher, 1974, s.110). Kooperatif grup büyüdükçe, grupte yer alan her bir üyenin grubun bütünü için taşıdığı nispi önem azalmamaktadır. Grup içi bağımlılık ve tamamlayıcılık derecesinin düşük olması, dışarıda kalma stratejilerinin izlenmesini kolaylaştırmakta, işbirliğinin organizasyonunu güçleştirmekte, buna karşın işbirliğini istikrarlı kılmaktadır (Eschenburg, 1971, s.74). Bu nedenle, büyük gruplarda istikrar grup içi çatışma ve rekabete karşı duyarlıdır, uyumsuzluk istikrarı hemen tehlikeye sokmaz.

Büyük kooperatif grupların başka bir avantajı da, kooperatif işletmenin ölçek ekonomilerinin üstünlüklerinden yararlanabilmesidir. Kooperatif grup büyüdükçe, kooperatif işletmenin faaliyet ölçeğinin büyüüp, fayda, hizmet ve etki alanının genişleyip, verimlilik etkisini artmasıdır. Bir işletme büyüdükçe üretim daha etkin olmakta ve ortalama maliyetler düşmektedir (Ertek, 1984, s.8). Ölçek büyüdükçe, "ölçek eğrisi" olarak da adlandırılan "uzun dönem ortalama maliyet eğrisi" azalmakta, minimum noktaya ulaştıktan sonra artmaya başlamaktadır. Ölçek eğrisinin minimum noktaya kadar alçalmasına "içsel ekonomiler" denilmektedir. İçsel ekonomiler, ölçek büyümesi sonucunda uzmanlaşma ve işbölümünün artmasına, kısa dönem için bölünmez nitelikteki faktörlerin uzun dönemde bölünebilir hale gelmesine bağlı olarak ortaya çıkmaktadır (Divitçioğlu, 1982, s. 96).

Kooperatif işletmeler ölçek ekonomilerinin üstünlüklerinden yararlanmak amacıyla, iç ve dış büyüme olmak üzere iki strateji benimseyebilirler (Geray/Tan(vd., 1986, s.89). İç büyüme stratejisinde otoproduksiyon ve yeni ortak kazanımı benimserken, dış büyüme stratejisinde diğer kooperatiflerle yatay bütünleşmeye yönelinir. Kooperatif işletme kendi kaynak ve olanakları ile optimal işletme ölçeğine ulaşamadığı zaman; yeni ve aktif ortaklar kazanıp kooperatif grubu büyütme yoluna gidebilir. Bu çalışmanın amacı, kooperatif grubun büyüklüğü ile kooperatif başarı arasındaki ilişkileri analiz etmek olduğu için diğer büyüme stratejileri dışlanarak, yalnızca yeni ortak kazanımının kooperatif işletmenin faaliyet ölçeği ve yönetsel yapısı üzerindeki etkileri üzerinde durulmuştur.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI, VARSAYIMLARI VE YÖNTEMİ

3.1. Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı, kooperatif grup büyüklüğü ile kooperatif başarı arasındaki ilişkileri ortaya koymak ve belirli hipotezleri test etmektedir. Bu amaçla,

kooperatif grup büyüklüğünün yarattığı iç ve dış dinamikler analiz edilmiştir. Kooperatif grup büyüklüğünün; kooperatif işletmenin faaliyet ölçeğini etkileyen önemli bir etmen olup olmadığı sınınmış, küçük ve büyük kooperatif gruplardaki "Kooperatif grup-kooperatif işletme" arasındaki örgütsel ve ekonomik ilişkiler belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırma türleri "amaçlarına göre" sınıflandırıldığında; "durum saptayıcı", "betimleyici" "açıklayıcı", genelleyici", "bir varsayımı sınavıcı" araştırma arasında bir ayırım yapılır (Aziz, 1990, s.26-27). Kooperatif grup büyüdükçe, ölçek ekonomilerinin üstünlüklerinden yararlanan kooperatif işletmenin dış başarısının artacağı, bu başarı ortaklara yansıtıldığı ölçüde kooperatif grup ile organ işletme arasındaki ekonomik ve örgütsel ilişkilerin sağlıklı biçimde işleyebileceği varsayımını test etmek amacıyla yapılan bir araştırma da, "genelleyici" ve "varsayım sınavıcı" bir araştırmadır.

3.2. Araştırmanın Varsayımları ve Değişkenleri

Araştırma; kooperatif grup büyüdüğü ölçüde, kooperatif işletmenin elde ettiği ölçek etkisini kooperatif gruba yansıtması koşuluyla, kooperatif örgütünün iç ve dış başarısının artacağı varsayımına dayanmaktadır. Çalışmada, "kooperatif grup büyüklüğü" bağımsız değişken, iç ve dış başarıyı gösteren ölçütler de bağımlı değişkenler olarak ele alınmıştır.

Araştırmanın uygulandığı tüketim kooperatiflerinde, ortaklara sunulan hizmetin niteliği ve yeterliliği, ortakların yönetiminde görev alma ilgisi ve kooperatif işletmeyi benimseme derecesi, kooperatif grubun kooperatif işletme ile olan iş ilişkilerinin sürekliliği ve düzenliliği gibi iç başarı ölçütleri kooperatif grup büyüklüğüne bağlı olarak değişkenler olarak değerlendirilmiştir. Kooperatifin rekabet yeteneği, doğrudan üreticiden mal temin edebilmesi, kredili ve/veya konsinye alım yapabilmesi gibi ölçütler de dış başarıyı işaret eden bağımsız değişkenler olarak ele alınmıştır.

3.3 Araştırmanın Yöntemi

Araştırma Türk-İş bünyesindeki tüketim kooperatiflerinde anket yöntemiyle elde edilen verilere dayandırılmıştır. Örnek seçimi yapılırken, birinci kısıtlama alan konusunda yapılmış, diğer kooperatif türleri dışlanarak, uygulama alanı olarak tüketim kooperatifleri seçilmiştir. İkinci kısıtlama olarak da Türkiye'deki tüm tüketim kooperatifleri içerisinde yalnızca Türk-İş bünyesindeki tüketim kooperatifleri seçilmiştir. Araştırma uygulanırken, bölge ve il sınırlaması yapılmamış, anket formu 22 ayrı ilde bulunan, "Türk-İş kooperatifler ve Tüketici Danışma Bürosu"na bağlı olarak çalışan 116 tüketim kooperatifine posta yoluyla gönderilmiştir. Anket formlarının geri dönüş oranı, çalışan 116 tüketim kooperatifine posta yoluyla gönderilmiştir. Anket formlarının geri dönüş oranı, hatırlatma

mektubu yazılmasına karşın, ancak yaklaşık %55 oranında gerçekleşmiş; 64 anket formu geri dönmüştür. Araştırmanın uygulandığı kooperatiflerin illere göre dağılımı Tablo 1'de görülmektedir.

Ortakların her birine tek tek ulaşmanın güçlüğü gözönünde tutularak anket formları yalnızca yöneticilere yönelik olarak hazırlanmış ve araştırma yöneticileri üzerinde uygulanmıştır. Kooperatif yöneticilerinin kooperatif gruba bakışı, kooperatif içi ve kooperatif dışı ekonomik ilişkilere ilişkin sorularla belirlenmeye çalışılmıştır. Anket birim kooperatifler düzeyinde uygulanmış, ölçek ekono-

Tablo 1: Araştırma Kapsamındaki Tüketim Kooperatiflerinin Illere Göre Dağılımı (N=64)

İL ADI	n	%
Ankara	2	3.1
Afyon	5	7.8
Bilecik	4	6.3
Eskişehir	5	7.8
İzmit	9	14.1
İzmir	10	15.6
Tokat	14	21.9
Çanakkale, Elazığ, İstanbul, Kayseri, Kütahya, Kastamonu, Kocaeli, Mersin, Manisa, Sakarya Zonguldak, Trabzon, Erzurum, İskenderun, Konya (Koop. Sayısı: 1 / Yüzde 1.6)	15	23.4
TOPLAM	64	100

milerinden yararlanmada, bir "iç büyüme stratejisi" olarak kooperatif grubun büyütülmesinin uygulamadaki yarar ve sakıncalarının test edilmesi amaçlanmıştır.

Anket formunda soruların büyükbir kısmı 5'li Likert ölçeğine dayanılarak, seçenekler en olumsuzdan en olumluya doğru gelişen biçimde 5'li olarak hazırlanmıştır. 5'li ölçeğin kullanılmayacağı bazı sorularda ise, "evet-hayır" biçiminde ikili ölçek kullanılmıştır. Kooperatiflerin ortak sayısı ise, açık uçlu soru biçiminde sorulmuş, alınan bilgiler daha sonra gruplandırılmıştır. Yöneticilere ilişkin bilgiler ve kooperatif grup büyüklükleri Tablo 2 ve Tablo 3'te özetlenmiştir.

Tablo 2: Anket Yanıtlayan Kooperatif Yöneticilerine İlişkin Özellikler (N=64)

YÖNETİCİ KİMLİĞİ	n	%
Yönetim Kurulu Başkanı	37	57.8
Yönetim Kurulu Üyesi	22	34.4
Profesyonel Yönetici	5	7.8
YAŞI	n	%
27-34	15	23.5
35-40	30	46.8
41-45	11	17.2
46-50	5	7.8
50 +	3	4.7
ÖĞRENİM DURUMU	n	%
İlkokul	8	12.5
Ortaokul	12	18.8
Lise	31	48.4
Yüksek	13	20.3
YÖNETİCİLİK SÜRESİ	n	%
1-2	20	31.3
3-4	25	39.0
5-6	6	9.4
7-8	6	9.4
9-10	7	10.9

Tablo 3: Araştırma Kapsamındaki Kooperatiflerin Ortak Sayısı

ORTAK SAYISI	n	%
26 - 185	23	35.9
200 - 450	21	32.8
540 +	19	29.7
Yanıtlamayan	1	1.6

Anket verileri değerlendirilirken, tek yönlü varyans analizi tekniğinden yararlanılıp, LSD testi kullanılarak küçük - orta - büyük kooperatif gruplar arasındaki aritmetik ortalama farklarının anlamlı olup olmadığı test edilmiştir. Anket verilerinin değerlendirilmesinde ikinci aşama olarak, kooperatif grup büyüklüğü ile iç ve dış başarı arasındaki ilişkileri test etmek amacıyla ki-kare testi kullanılmıştır. Ki-kare testi uygulanırken, örnek sayısının yetersiz olmasından ötürü 5'li ölçeğe dayanılarak hazırlanan soruların bazılarında seçenekler toplulaştırılarak 3'e indirilmiştir.

4. BULGULARIN ANALİZİ

4.1 Kooperatif Grup Büyüklüğü ile İlgili Tek Yönlü Varyans Analizi Sonuçları

Kooperatif grup büyüklüğü ile ilgili analizin bu kısmında, "küçük", "orta" ve "büyük" grupların, gerçekleştirdikleri iç ve dış kooperatif başarı açısından birbirlerinden farklılık gösterip göstermedikleri araştırılmış; kooperatif grup büyüklüğünün yol açtığı iç ve dış dinamikler üzerinde durulmuştur. Anketin uygulandığı kooperatifler, "küçük", "orta" ve "büyük" gruplu kooperatifler olarak üçe ayrılmıştır. Bu ayırımı, anket formunda açık uçlu olarak sorulan ortak sayısına verilen yanıtlar gruplandırılarak yapılmıştır. Buna göre, ortak sayıları; "26-185" arasında değişen gruplar "küçük", "200-450" arasında değişen gruplar "orta", "540 ve daha çok üyeden oluşan" gruplar "büyük" kooperatif grup olarak tanımlanmıştır. kooperatif grup büyüklüğü "bağımsız değişken", iç ve dış başarıya ilişkin boyutlar "bağımlı değişken" olarak ele alınıp gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4'de gösterilmektedir.

Kooperatif grup büyüklüğü "bağımsız değişken", ortakların kooperatif işletme ile olan iş ilişkilerinin düzenliliği ve sıklığı "bağımlı değişken" olarak ele alınarak gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi 05 düzeyinde anlamlı olup; kooperatif grup büyüklüğüne bağlı olarak ortakların kooperatif işletme ile olan iş ilişkilerinin farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. LSD testi kullanılarak ortalamaların karşılaştırılmasıyla elde edilen sonuç; ortave büyük gruplu kooperatif işletmelerdeki ortakların iş ilişkilerinin, küçük gruplu kooperatif işletmeler

Tablo 4 : Kooperatif Grup Büyüklüğü ile İlgili Varyans Analizlerinin Sonuçları

	KOOPERATİF GRUP BÜYÜKLÜĞÜ								
	X			S			F	P	
	Küçük	Orta	Büyük	Küçük	Orta	Büyük			
Ortakların Kooperatif İşletme ile Olan İş İlişkilerinin Düzenliliği ve Sıklığı	(b) 4.2174	(a) 4.7143	(a) 4.6842	.8505	.4629	.5824	3.8894	.0258	
Ortakların Yönetimde Görev Alma İlgisi	(a) 2.4348	(a) 2.4762	(b) 3.3158	.9451	.8729	1.0029	5.5825	.0060	
Ortakların Kooperatif İşletmeyi Benimseme Derecesi	(a) 2.5625	(ab)2.8095	(b) 3.1579	.7278	.6796	.7647	3.4976	.0366	
Sosyal, Eğitsel, Kültürel Faaliyetlerin Düzenliliği ve Sıklığı	(a) 1.0000	(a) 1.2381	(b) 1.8947	.0000	.6249	.9941	10.2173	.0002	
Bir Yıl İçinde Oluşan Olumlu Gelir-Gider Farkı	(a) 2.3846	(a) 2.8182	(b) 3.8462	.7679	1.4013	1.2810	5.3365	.0096	
Ortakların Dayanıklı Tüketim Malı Gereksinmelerini Karşılama Derecesi	(b) 1.9565	(ab)2.3333	(a) 2.8947	1.3644	1.1547	1.5237	2.5200	.0889	
Kooperatif İşletmenin Rekabet Yeteneği	(b) 1.0369	(a) 1.1212	(a) 1.0847	1.0369	1.1212	1.0847	5.2198	.0082	

(Her grupta yer alan benzer harfler istatistik açıdan farklı olmayan ortalamaları gösterir.)

(Her grupta yer alan benzer harfler istatistik açıdan farklı olmayan ortalamaları gösterir.)

oranla daha düzenli ve sık olduğunu göstermektedir.

Ortakların görev alma ilgisi açısından gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi, .01 düzeyinde anlamlıdır ve kooperatif grup büyüklüklerine göre ortakların görev alma ilgisinin farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. LSD testi kullanılarak ortalamaların karşılaştırılması sonucunda; büyük kooperatif gruplardaki görev alma ilgisinin, orta ve küçük kooperatif gruplara oranla daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır.

Analiz sonuçları, kooperatif işletme tarafından düzenlenen sosyal, eğitsel ve kültürel faaliyetlerin sıklık ve düzenliliğinin kooperatif grubun büyüklüğüne göre değiştiğini göstermektedir. .01 düzeyinde anlamlı olan tek yönlü varyans analizi sonuçlarının, LSD testi kullanılarak karşılaştırılmasıyla elde edilen sonuç; büyük gruplu kooperatif işletmelerdeki sosyal eğitsel ve kültürel faaliyetlerin küçük ve orta gruplu kooperatif işletmelere oranla daha düzenli ve sık olduğunu ortaya koymaktadır.

Oluşan olumlu gelir-gider farkı açısından gerçekleştirilen ve .01 düzeyinde anlamlı olan tek yönlü varyans analizi; kooperatif işletmelerin bir yıl içinde elde ettikleri olumlu gelir-gider farkı bakımından kooperatif grup büyüklüklerine göre farklılık gösterdiğini anlatmaktadır. LSD testiyle ortalamaların karşılaştırılması sonucunda; büyük kooperatif gruplara oranla daha yüksek bir olumlu ge-

lir-gider farkı oluşturdukları görülmektedir.

Kooperatif işletmenin ortaklarının dayanıklı tüketim malı gereksinimlerinin karşılama derecesi için gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi .10 düzeyinde anlamlı olup, ortakların dayanıklı tüketim malı gereksinimlerinin karşılama derecesinin kooperatif grup büyüklüğüne göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. LSD testi kullanılarak ortalamaların karşılaştırılması sonucunda; orta ve büyük kooperatif grupların bu açıdan küçük kooperatif gruplara oranla üstünlük taşıdıkları gözlenmektedir.

Kooperatif işletmenin rekabet yeteneği açısından gerçekleştirilen tek yönlü varyans analizi, 01 düzeyinde anlamlıdır ve kooperatif işletmenin rekabetyetenegininkooperatif işletmenin büyüklüğüne göre değiştiğini anlatmaktadır.LSD testi uygulanarak ortalamaların karşılaştırılması sonucunda; kooperatif grupları orta ve büyük olan kooperatif işletmelerin rekabet yeteneklerinin, küçük kooperatif gruplu işletmelere oranla daha fazla olduğu belirlenmiştir.

Kooperatif grup büyüklüğü ile ilgili tekyönlü varyans analizi sonuçları, kooperatif grup büyüdükçe, kooperatif işletmenin ölçek ekonomilerinin üstünlüklerinden daha fazla yararlandıklarını göstermektedir.Orta ve büyük kooperatif gruplu kooperatif işletmelerin rekabet yeteneklerinin ve elde ettikleri olumlu gelir-gider farkının küçük gruplu kooperatif işletmelere oranla yüksek çıkması, bu durumun bir göstergesi olarak ele alınabilir. Büyük gruplu kooperatifler elde ettikleri ölçek etkisini ortaklarına yansıtmakta; dolayısıyla, ortaklarına küçük gruplu kooperatiflere oranla daha nitelikli ve yeterli hizmet sunmaktadırlar. kooperatif işletmelerinin ortaklarının dayanıklı tüketim malı gereksinimini karşılama derecesinin büyük kooperatif gruplarda, orta ve küçük kooperatif gruplara oranla daha yüksek olması da bu durumu vurgulamaktadır.

Ortaklara yönelik olarak düzenlenen sosyal, eğitsel ve kültürel faaliyetler büyük gruplu kooperatif işletmelerde, orta ve küçük gruplu kooperatif işletmelere, oranla daha sık ve düzenli olarak gerçekleştirilmektedir. Bu durum, büyük gruplu kooperatif işletmelerde, ölçek ekonomilerinin üstünlüklerinden yararlanarak elde edilen ekonomiksonucun bir yansıması olarak değerlendirilebilir.Kooperatif grup büyüdükçe, kooperatif işletme sosyal eğitsel ve kültürel faaliyetler için daha fazla kaynak ayırabilmekte, dolayısıyla ortaklara yönelik faaliyetlerde bir artış gözlenmektedir.

Kooperatif grup büyüdükçe, ortaklara daha nitelikli ve yeterli hizmet sunulmasına, ortaklara yönelik sosyal, eğitsel ve kültürel faaliyetlerin artmasına bağlı olarak, orta ve büyük kooperatif grupların kooperatif işletme ile olan iş ilişkileri, küçük kooperatif gruplara oranla daha düzenli ve sıktır.

Ortakların kooperatif işletmeyi benimseme derecesi ve yönetimde görev alma ilgisi büyük kooperatif gruplarda, orta ve küçük kooperatif gruplara oranla daha yüksek bulunmuştur. Çalışmanın önceki bölümlerinde verilen bilgilerle çelişen bu sonuç, anketi yöneticiler düzeyinde kooperatif işletme ölçek ekonomilerini üstünlüklerinden yararlanmakta ve elde edilen "kooperatif etki" büyümektedir. Elde edilen "kooperatif etki" kooperatif gruba yansıdığı ölçüde, ortakların ekonomik, örgütsel katılım ve ilgilerinde de bir artış gözlenmektedir.

4.2. Kooperatif Grup Büyüklüğü ile İlgili Ki-Kare Analizi Sonuçları

Kooperatif grup büyüklüğü ile kooperatif başarı arasındaki ilişkiler ki-kare yöntemiyle test edilerek kooperatif örgütün gösterdiği iç ve dış başarının kooperatif grup büyüklüğüne göre değişip değişmediği belirlenmeye çalışılmıştır. Ki-kare testi uygulanırken, kooperatif grup büyüklüğü "bağımsız", kooperatif örgütün iç ve dış başarısını gösteren ölçütler de "bağımlı" değişkenler olarak ele alınmış ve analiz sonuçları da iki altbaşlık altında sunulmuştur.

4.2.1. Kooperatif Grup Büyüklüğü ve Piyasa Başarısı ile İlgili Ki-Kare Analiz Sonuçları

Kooperatif örgütün gerçekleştirdiği dış başarıyı belirleyebilmek için, "kooperatif işletmenin "rekabet yeteneği", kooperatif işletmeni birlikte çalıştığı anlaşmalı bir mağzanın olup olmaması", "konsinye alım uygulamasını bulunup bulunmaması" ve "kooperatif işletmenin doğrudan üreticiden mal temin edebilmesi" ölçütleri, birerpiyasa başarısı (dış başarı) ölçütü olarak ele alınmıştır.

Kooperatif grup büyüklüğü ile kooperatif işletmenin rekabet yeteneği arasında gerçekleştirilen ki-kare analizi, .05 düzeyinde anlamlı olup ($\chi^2=11.5567$), iki değişken arasında birilişiki bulunduğunu göstermektedir. Tablo 5'de görüldüğü gibi, rekabet yeteneği küçük kooperatif grupların %17'sinde yüksek iken, bu oran orta ve büyük kooperatif gruplardra %57.1'e ve %38.9'a yükselmiştir. Orta büyüklükteki kooperatif gruba sahip kooperatif işletmelerdeki rekabet yeteneği, büyük gruplara oranla daha yüksek bulunmuştur.

Tablo 5: "Rekabet Yeteneği (RY)" ile "Kooperatif Grup Büyüklüğü (KGB)" Arasındaki İlişki

RY		KGB			
		Zayıf	Orta	Yüksek	Toplam
Küçük	12 (52.2)	7 (30.4)	4 (17.4)	21 (37.1)	
Orta	5 (23.8)	4 (19.0)	12 (57.1)	21 (33.9)	
Büyük	3 (16.7)	8 (44.4)	7 (38.9)	18 (29.0)	
Toplam	20 (32.3)	19 (30.6)	23 (37.1)	62 (100.0)	

$$\chi^2 = 11.5567 \quad p = .0209$$

Kooperatif işletmenin birlikte çalıştığı anlaşılma mağazanın bulunup bulunmaması açısından gerçekleştirilen ki-kare analizi .10 düzeyinde anlamlı olup ($\chi^2=5.2934$), kooperatif grup büyüklüğü ve anlaşılma mağaza sayısı arasında bir ilişki bulunmaktadır. Tablo 6'da görüldüğü gibi anlaşılma mağaza sayısı kooperatif grup büyüklüğüne bağlı olarak artmaktadır. Küçük kooperatif grupların %17.4'ünde anlaşılma mağaza bulunurken, bu oran orta boyuttaki kooperatif gruplarda %42.9'a, büyük kooperatif gruplarda % 47.9'a yükselmektedir.

Tablo 6: "Anlaşılma Mağaza Sayısı" ile "Kooperatif Grup Büyüklüğü" Arasındaki İlişki

Anlaşılma Mağaza		KGB		
		Var	Yok	Toplam
Küçük	4 (17.4)	19 (82.6)	23 (36.5)	
	9 (42.9)	12 (57.1)	21 (33.3)	
Büyük	9 (47.4)	10 (52.6)	19 (30.2)	
Toplam	22 (34.9)	41 (65.1)	63 (100.0)	

$\chi^2= 5.2934$

$p=.0708$

Konsinye alım uygulaması açısından gerçekleştirilen ki-kare testinde de benzer sonuçlar karşılaşılmış; kooperatif grup büyüdükçe konsinye alım oranı yükselmiştir. Konsinye alım ve kooperatif grup büyüklüğü arasındaki ki-kare testi .01 düzeyinde anlamlı olup ($\chi^2=13.1533$), kooperatif grup büyüdükçe konsinye alım oranının yükseldiğini göstermektedir. Tablo 7'de görüleceği gibi, küçük kooperatif gruplarda %30.4 olan konsinye alım oranı, orta boyutlu kooperatif

gruaplarda %60.0, büyük kooperatif gruplarda ise %84.2 olarak gerçekleşmiştir.

Tablo 7: "Konsiye Alım Uygulaması" ile "Kooperatif Grup Büyüklüğü" Arasındaki İlişki

		Konsiye		
		Alım	Uygulanıyor	Uygulanmıyor
KGB	Küçük	7 (30.4)	16 (69.6)	23 (37.1)
	Orta	12 (60.0)	8 (40.0)	20 (32.3)
	Büyük	16 (84.2)	3 (15.8)	19 (30.6)
	Toplam	35 (56.5)	27 (43.5)	62 (100.0)

$$\chi^2 = 13.1533$$

$$p = .0013$$

Bir dış başarı ölçütü olarak ele alınan malı doğrudan tüketiciden elde etme ölçütü ile kooperatif grup büyüklüğü arasındaki ilişki .01 düzeyinde anlamlı olup ($\chi^2 = 17.0119$), iki değişken arasında ilişki bulunduğu göstermektedir. Kooperatif grupları küçük olan kooperatif örgütlerin %13'ü doğrudan üreticiden mal temin edebilirken, orta boyutlu kooperatif gruplarda bu oran %38.1 olarak gerçekleşmekte, büyük kooperatif gruplarda ise %73.7'ye ulaşmaktadır (Bkz. Tablo: 8).

Kooperatif grup büyüklüğü ve piyasa başarısı arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla gerçekleştirilen ki-kare analizlerinin sonuçları; kooperatif grup büyüklüğü ile piyasa başarısı arasında olumlu yönde bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Kooperatif grup büyüdükçe, kooperatif işletmenin rekabet yeteneği ve kredibilitesi yükselmekte, üretici ile tüketici arasındaki pazar basamaklarını aşma yeteneği yükselmektedir.

Tablo : 8 : "Meli Doğrudan Üreticiden Temin Etme (MDÜTE) Ölçütü" Kooperatif Grup Büyüklüğü

MDÜTE KGB	Edenler	Edemeyenler	Toplam
Küçük	3 (13.0)	20 (87.0)	23 (36.5)
Orta	8 (38.1)	13 (61.9)	21 (33.3)
Büyük	14 (73.7)	5 (26.3)	19 (30.2)
Toplam	25 (39.7)	38 (60.3)	63 (100.0)

$$x^2 = 17.0119 \quad - \quad p = .0002$$

2.2. Kooperatif Grup Büyüklüğü ve Kooperatif İçi Başarı ile İlgili Ki-Kare Analizi Sonuçları

Kooperatif grup büyüklüğü ve iç başarı arasındaki ilişkilerin incelendiği bu kısımda, iç başarı ölçütleri olarak, ortaklara sunulan mal ve hizmetin kalitesi ve yeterliliği ile ortakları bilgilendirme ölçütleri üzerinde durulmuştur.

Ortaklara sunulan hizmetlerin kalitesi ve yeterliliğini test edebilmek için, kooperatif işletmenin ve ortakların karşılaştıkları sorunlarla sürekli olarak ilgilebilecek bir profesyonel yöneticinin bulunup bulunmaması; ortaklara hizmet sunulan mağazanın alanı; satış yöntemi; ortakların dayanıklı tüketim malı gereksinimlerinin karşılanması; ortaklara kredili satış yapılması ölçütleri kooperatif grup büyüklüğüne bağlı değişkenler olarak ele alınmıştır.

Profesyonel yönetici istidamı ile ilgili olarak gerçekleştirilen ki-kare analizi .01 düzeyinde anlamlı olup ($x^2=20.8680$), kooperatif grup büyüklüğü ile profesyonel yönetici istidamı arasında bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Tablo 9'da görüldüğü gibi, büyük gruplu kooperatif işletmelerin %68.4'ünde profesyonel yönetici istidamı edilirken, bu oran küçük gruplarda %8.7'ye düşmektedir. Kooperatif grup büyüdükçe, kooperatif işletme ölçek ekonomilerinin üstünlüklerinden yararlanmakta, yönetimde uzmanlaşmaya yönelmektedir.

Kooperatif satış mağazalarına / şubelerine ait toplam kapalı alan açısından gerçekleştirilen ki-kare analizi .01 düzeyinde anlamlı olup ($x^2=29.3844$), kooperatif grup büyüdükçe ortaklara hizmet sunulan alanın genişlediği göstermektedir (Bkz. Tablo 10).

Tablo 9 : "Profesyonel Yönetici İstihdamı (PYİ)" ile "Kooperatif Grup Büyüklüğü" Arasındaki İlişki

PYİ KGB	İstihdam Ediliyor	İstihdam Edilmiyor	Toplam
Küçük	2 (8.7)	21 (91.3)	23 (36.5)
Orta	3 (14.3)	18 (85.7)	21 (33.3)
Büyük	13 (68.4)	6 (31.6)	19 (30.2)
Toplam	18 (28.6)	45 (71.4)	63 (100.0)

$$x^2 = 20.8680$$

$$p = .0000$$

Tablo 10 : "Kooperatif Satış Mağazalarına/Şubelerine Ait Toplam Kapalı Alan (TKA)" ile "Kooperatif Grup Büyüklüğü Arasındaki İlişki"

TKA(m2) KGB	-50	51-100	101-150	151-200	201-	TOPLAM
Küçük	13 (56.5)	5 (21.7)		3 (13.0)	2 (8.7)	23 (36.5)
Orta	6 (28.6)	5 (23.8)	1 (4.8)	3 (14.3)	6 (28.6)	21 (33.3)
Büyük		3 (15.8)	2 (10.5)	2 (10.5)	12 (63.2)	19 (30.2)
Toplam	19 (30.2)	13 (20.6)	3 (4.8)	8 (12.7)	2 (31.7)	63 (100.0)

$$x^2 = 29.3844$$

$$p = .0002$$

Kooperatif grup büyüdükçe yalnız ortaklara hizmet sunulan alan genişlemekte, aynı zamanda satış yönteminde de gelişmeler olmakta, "tezgahta satış" yönteminden "self-servis" yöntemine doğru bir yöneliş ortaya çıkmaktadır. Satış yöntemi olarak "self-servis" uygulayanlar açısından gerçekleştirilen ki-kare analizi .10 düzeyinde anlamlı olup ($x^2=5.3178$), kooperatif grup büyüklüğüne bağlı olarak self-servis uygulamasında artış olduğunu göstermektedir. Küçük kooperatif grupların % 21.7'sinde self servis uygulanırken, bu oran büyük kooperatif gruplarda % 52.6'ya yükselmektedir (Tablo: 11).

Ortakların dayanıklı tüketim malı gereksinmelerini karşılamak açısından yapılan ki-kare analizi, kooperatif grup büyüdükçe kooperatif işletmenin ölçek eko-

Tablo 11 : "Self - Servis Yöntemi (SSY)" İle "Kooperatif Grup Büyüklüğü" Arasındaki İlişki

SSY KGB	Uygulayanlar	Uygulamayanlar	Toplam
Küçük	5 (21.7)	18 (78.3)	23 (36.5)
Orta	5 (23.8)	16 (76.2)	21 (33.3)
Büyük	10 (52.6)	9 (47.4)	19 (30.2)
Toplam	20 (31.7)	43 (68.3)	63 (100.0)

$$\chi^2 = 5.3178$$

$$p = .0700$$

nomilerinin üstünlüklerinden yararlandıklarını ve ortaklara daha doyurucu hizmet sunduklarını göstermektedir. Küçük kooperatif grupların %43.5'inde ortakara dayanıklı tüketim malı sunulurken, bu oran büyük kooperatif gruplarda %84.2'ye yükselmektedir (Bkz. Tablo 12).

Tablo 12 : "Dayanıklı Tüketim Malı Sunumu (DTMS)" ile "Kooperatif Grup Büyüklüğü" Arasındaki İlişki

DTMS KGB	Evet	Hayır	Toplam
Küçük	10 (43.5)	13 (56.5)	23 (36.5)
Orta	14 (66.7)	7 (33.3)	21 (33.3)
Büyük	16 (84.2)	3 (15.8)	19 (30.2)
Toplam	40 (63.5)	23 (36.5)	63 (100.0)

$$\chi^2 = 7.8917$$

$$p = .0193$$

Kooperatif işletmenin ortaklara kredili satış yapması açısından gerçekleştirilen ki-kare analizi .01 düzeyinde anlamlı olup ($\chi^2=13.0334$), her iki değişken arasında bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Tablo 13'de görüldüğü gibi, kooperatif grup büyüdükçe ortakların kredili satış hizmetinden yararlanma oranı artmaktadır. Küçük kooperatif gruplarda %30.4 olan kredili satış oranı büyük kooperatif gruplarda %94.4'e yükselmektedir.

Tablo 13 : "Kredili Satış (KS)" ile "Kooperatif Grup Büyüklüğü" Arasındaki İlişki

KS KGB	Uygulayanlar	Uygulamayanlar	Toplam
Küçük	7 (30.4)	16 (69.6)	23 (36.5)
Orta	11 (52.4)	10 (47.6)	21 (33.3)
Büyük	16 (84.2)	3 (15.8)	9 (30.2)
Toplam	34 (54.0)	29 (46.0)	63 (100.0)

$$\chi^2 = 13.0334$$

$$p = .0014$$

Ortaklar ile kooperatif işletme arasındaki iletişimin kooperatif grup büyüklüğü açısından analiz edilebilirliği amacıyla, yöneticilere "düzenledikleri sosyal, eğitsel ve kültürel faaliyetlerin sürekliliği ve sıklığı" ile "bir haber bülteni çıkartıp çıkartmadıkları" sorulmuştur. Analiz sonuçları .01 düzeyinde anlamlı olup ($\chi^2=24.7063$), kooperatif grup büyüklüğü ile kooperatif işletmenin düzenlediği sosyal, eğitsel ve kültürel faaliyetler arasında bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Tablo 14'de görüldüğü gibi, küçük kooperatif gruplarda bu tür faaliyetler hiç düzenlenmezken, büyük kooperatif grupların %47.4'ünde seyrek, %10.45'inde sık düzenlenmektedir.

Kooperatif işletme tarafından ortaklara bilgilendirme amacıyla haberbülteni çıkartılması ile kooperatif grup büyüklüğü arasındaki ki-kare testi .01 düzeyinde anlamlı olup ($\chi^2=11.0497$), küçük kooperatif gruplarda haber bülteni çıkartılmadığını, orta boyuttaki kooperatif grupların %9.5'inde, büyük grupların ise %31.6'sında haber bülteni çıkartıldığını göstermektedir (Bkz. Tablo 15). Kooperatif grup büyüdükçe, kooperatif işletmenin kaynak ve olanakları artmakta, ortakları bilgilendirecek bir haber bülteni çıkartabilmektedirler.

Ortakların yönetimde görev alma ilgisi ile kooperatif grup büyüklüğü arasın-

Tablo 14 : Sosyal, Eğitsel ve Kültürel Faaliyetlerin Sürekliliği ve Sıklığı (SEKFSS) ile "Kooperatif Grup Büyüklüğü" Arasındaki İlişki

SEKFSS	Hiç Düzenlenmiyor	Seyrek Düzenleniyor	Sık Düzenleniyor	Toplam
Küçük	23 (100.0)			23 (36.5)
Orta	18 (85.7)	3 (14.3)		21 (33.3)
Büyük	8 (42.1)	9 (47.4)	2 (10.5)	19 (30.2)
Toplam	49 (77.8)	12 (19.0)	2 (3.2)	63 (100.0)

$$x^2 = 24.7063 \quad p = .0006$$

Tablo 15 "Haber Bülteni Çıkartma (HBÇ)" ile Kooperatif Grup Büyüklüğü" Arasındaki İlişki

HBÇ	Çıkartanlar	Çıkartmayanlar	Toplam
KGB			
Küçük		23 (100.0)	23 (36.5)
Orta	2 (9.5)	19 (90.5)	21 (33.3)
Büyük	6 (31.6)	13 (68.4)	19 (30.2)
Toplam	8 (12.7)	55 (87.3)	63 (100.0)

$$x^2 = 11.0497 \quad p = .0039$$

da gerçekleştirilen ki-kar analizi %0.01 düzeyinde anlamlı olup ($x^2=16.3054$), iki değişken arasında bir ilişki bulunduğunu göstermektedir. Görev alma ilgisi küçük kooperatif grupların %13'ünde yüksekken, büyük kooperatif grupların %52.6'sında yüksek bulunmuştur (Bkz. Tablo 16).

Tablo 16 : "Yönetimde Görev Alma İlgisi (YGAI)" ile "Kooperatif Grup Büyüklüğü" Arasındaki İlişki

YGAI				
KGB	Düşük	Orta	Yüksek	Toplam
Küçük	12 (52.2)	8 (34.8)	3 (13.0)	23 (36.5)
Orta	8 (38.1)	12 (57.1)	1 (4.8)	21 (33.3)
Büyük	4 (21.1)	5 (26.3)	10 (52.6)	19 (30.2)
Toplam	24 (38.1)	25 (39.7)	14 (22.2)	63 (100.0)

$$x^2 = 16.3054$$

$$p = .0026$$

Kooperatif içi başarı ile ilgili test sonuçları, grup büyüdükçe kooperatif işletmenin ortaklarına daha nitelikli hizmet sunma şansına sahip olduklarını göstermektedir. Kooperatif grubun büyümesine bağlı olarak, profesyonel yönetici istihdamı artmakta dolayısıyla yönetimde uzmanlaşmaya gidilmektedir. Büyük kooperatif gruplarda satış yönteminde de bir gelişme olmakta, "tezgahta satış" yönteminden "self-servis" yöntemine geçilmektedir. Büyük kooperatif gruplarda ortaklar küçük gruplara oranla, "dayanıklı tüketim malı sunumu" ve "kredili alışveriş" olanaklarından daha fazla yararlanmaktadırlar. Büyük kooperatif gruplar; ortakları bilgilendirme ve ortaklara yönelik faaliyetler açısından da üstünlükler taşımakta; bu etkinlikler grup büyüklüğüne bağlı olarak artmaktadır.

5. SONUÇ

Hem "tek yönlü varyansanalizi" sonuçları, hem de "ki-kare testi" sonuçları; grup büyüdükçe, kooperatif işletmenin ölçek ekonomilerini üstünlüklerinden daha fazlayararlandıklarını ortaya koymaktadır. Grup büyüklüğüne bağlı olarak; kooperatif işletmenin rekabet yeteneği artmakta faaliyet gösterdiği piyasadaki kredibilitesi yükselmekte ve etkinlikleri artmaktadır. Ölçek ekonomisi etkisini yalnızca dış piyasa ilişkilerinde göstermemekte, aynı zamanda kooperatif içi ilişkilere de yansımaktadır. Kooperatif grup büyüdükçe; ortaklara da nitelikli mal ve hizmet sunulmaktadır. Büyük kooperatif grupların kooperatif iç ilişkiler açısından taşıdığı üstünlük hizmet sunumu ile sınırlı kalmamakta; sosyal, eğitsel ve kültürel faaliyetler ile ortakları bilgilendirme açısından da üstünlük taşımaktadır.

Araştırmanın uygulandığı Kooperatiflerde, büyük kooperatif grupların kooperatif içi ilişkiler ve yönetsel açıdan taşıdıkları dezavantajlar gözlemlenmiştir. Teorik bilgilerle çelişen sonuçlarda edilmiştir. Büyük gruplarda, koo-

peratif grubun kooperatif işletmeyi benimseme derecesi, ortakların yönetimde görev alma ilgisi ve kooperatif işletme ile olan iş ilişkilerinin düzenliliği küçük kooperatif gruplara oranla daha yüksek bulunmuştur. Bu sonuç, anketinyöneticilere gönderildiği ve ortaklara ilişkin bilgilerin yöneticilerden alındığı durumu da gözönünde tutularak; büyük gruplu kooperatif işletmelerin ortaklara sunulan hizmetin kalitesini yükselterek, ortaklara yönelik etkinlikler düzenlyip, bilgilen-direrek büyük kooperatif grupların beraberinde getirdiğ dezavantajları aştıkları biçimde yorumlanabilir.

Büyük gruplardakooperatif işletme ölçek ekonomilerini üstünlüklerinden yararlanarak elde ettiği piyasa başarısını ortaklarına yansıttığı ölçüde kooperatif başarı gerçekleşmektedir. Bu nedenle, ölçek ekonomilerini üstünlüklerinden yararlanmak amacıyla yeni ve aktif ortaklar kazanma stratejisini seçen koopertif işletmeler, aynı zamanda kooperatif grup ile koperatif işletme arasındaki külfet-nimet dengesi üzerinde hassaslıkla durmalıdırlar.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

Aziz, Aysel (1990); Araştırma Yöntemleri - teknikleri ve İletişim, İLAD-İletişim Araştırma Derneği yayını, Yay. No.3, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Basın Yayın Yüksek Okulu Basımevi, Ankara.

Boettcher, Erik (1974) Kooperation und Demokratie in der Wirtschaft, Schriften zur Kooperationsforschung, Bd. 10, Hrsg. E. Boettcher, Tübingen

Boettcher, Erik (1976), "Die Spannung zwischen Produktivitat und Effektivitat in Genossenschaften hochentwickelter Marktwirtschaften", in: Genossenschaften im Systemvergleich, Schriften zur Kooperationsforschung, C. Berichte Bd. 5, Tübingen,s. 81-110.

Caplow, Theodore (1983) Managing an Organization, holt Rinehart and Winstons, USA

Divitçioğlu, Sencer (1982) Mikro İktisat, Sermet Matbaası, VI. Bası, Kırklareli.

Draheim, Georg (1953) Die Genossenschaft als Unternehmungstyp, 2. Aufl., Göttöngen.

Duymaz, İsmail (1983) Kooperatiflerde Başarı ve Etkinliliğin Temelleri, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Resmi Teksir Yayınları, AY? No. 71, İzmir

Duymaz, İsmail (1986) Kooperatif İşletme Ekonomisi ve Yönetimi, Bilgehan basımevi İzmir.

Dülfer, Eberhard (1981) Evaluation of Cooperative Organizationsin Developing Countries, FAO-Food andAgriculture Organizatio of United Nations, Rome.

Ertek, tümay (1984) Sanayileşmede Ölçek Sorunu ve Türkiye, İstanbul Sanayi Odası Araştırma Dairesi Yayını, Yay No. 1984 - III, İstanbul

Eschenburg, Rolf (1971) Ökonomische Theorie der genossenschaftlichen Zusammenarbeit, Schriften zur Kooperationsforschung, A. Studien, Bd. 1, Tübingen.

Geray, Cevat/Tan, Ayhan/ Duymaz, İsmail/Taraklı Duran/ Çaloğlu, Oktay/Vargı, Sinan (1986) Kooperatifçilik Temel bilgileri - Ders Notları, Türk - İş Yayınları, Yay. No. 164, Ankara.

Gerling, Dietrich (1976) Die Beeinflussung des betrieblichen Entscheidungsprozesses durch Unternehmenskooperation, Institut für Genossenschaftswesen der Westfälischen Wilhelms - Universität, Bd. 5, Münster.

Franz, C. Helm (1976) Kooperatif İşletme Ekonomisi, Eskişehir İTİA Yayını, Yay. No: 150/92, Eskişehir

ILO- International Labour Office (1988) ; Coperative Management and Administration, ILO- International Labour Office, Second Revised Edition, Geneva.

Kurtkan, Amiran (1976) ; Genel Sosyoloji, İstanbul Üniversitesi Yay. No: 2144, İktisat Fakültesi Yay. No. 373, Fakütlere Mtb., İstanbul

Özdemir, Necdet (1981) Kooperatifçilik, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yayını, Yay. No: 73, Ankara.

becylo

TÜRKİYE'DE ŞEKER PANCARININ ÜRETİM EKONOMİSİ, ŞEKER VE ŞEKERLİ MAMÜLLER SANAYİ

Yrd. Doç. Dr. Semiha KIZILOĞLU

GİRİŞ

Bir insan vücudu için gerekli olan enerji, aldığı besinlerde bulunan yağlar ve karbonhidratlar tarafından sağlanır. Yetişkin bir insan, hiçbir iş yapmadan sadece solunum ve vücut ısısını devam ettirebilmek için vücut ağırlığının her kg., başına saatte 1 Kcal enerji tüketir (1, s. 8). O halde şeker, insan beslenmesinde önemli rol oynayan ana besin maddelerindedir.

Şeker pancarının ülke ekonomisine yaptığı faydaların başında münavebeli tarıma imkan vermesi, tarım tekniğinin gelişmesine yardımcı olması gelir. Ayrıca bir çapa bitkisi olan şeker pancarının ekimden sonra bakım ve çapalama sırasında toprağın işlenmesini sağladığı için toprağın verimliliğini artırır. Şöyleki şeker pancarının üretimi için gerekli olan işgücünün % 58'i çapalama işleminde kullanılmaktadır (2, s. 60).

Ülke ekonomisine sağladığı faydalardan biride şeker pancarından elde edilen yan ürünün (melasın) hayvan yemi olarak değerlendirilmesidir. Ülke ihtiyacından fazla üretildiği takdirde ise, şeker ihracatı ile dış ticarete katkıda bulunması nedeniyle de ekonomiye katkıda bulunur.

Şeker sanayi, şeker kamışı veya pancarından ham şeker, şeker şerbeti ve kristal yahut beyaz şeker yapılması veya ham şekerin rafine edilmesidir. Ülkemizde, şeker elde etmek amacı ile şeker pancarı yetiştirilmektedir. Türkiye'de 1990 yılında 380.000 hektar ekiliş alanı olan şeker pancarının üretim miktarı ise 13986000 ton civarındadır (3, s. 230).

Ülke ekonomisine pek çok yararı olan şeker pancarının, Türkiye'deki üretim ekonomisini ve mevcut şeker sanayinin durumunu incelemeyi amaçlayan bu çalışma iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde şeker pancarının yıllara göre, ekim alanı, üretim ve verim miktarları, değişim oranları ve ürün fiyatı ile girdi fiyatlarının karşılaştırılması yapılmıştır. İkinci bölümde ise tarıma dayalı sanayi dalı olan şeker sanayinin mevcut durumu incelenmiştir.

MATERYAL VE METOT

Çalışmanın materyalini, çeşitli istatistiki yayınlardan ve Türkiye Şeker Fabrikaları Anonim Şirketinin raporlarından derlenen veriler oluşturmaktadır.

Verilerin analizinde yüzde oranlar ve indeksler kullanılmıştır. Bir önceki yıla veya döneme göre değişme oranı tesbit edilirken zincirleme indeks değerleri hesaplanmıştır. Temel alınan yıla göre yapılan karşılaştırmalarda ise basit indeks değerleri kullanılmıştır (4, s. 237-254).

BULGULAR

Türkiye'de ilk şeker fabrikasının temeli 1925 yılında Uşakta atılmıştır. Bu nedenle, yıllara göre şeker pancarı ekim alanı, üretim, verim analizleri, 1925 yılından itibaren yapılmaya çalışılmıştır (Tablo 1).

Tablo 1'deki değerlerin incelenmesi sonucunda, 1950, 1965, 1970 yılları hariç diğer yıllarda bir önceki döneme göre ekim alanında artış olduğu anlaşılmaktadır. 1965 yılında 5 yıl öncesine göre ekim alanındaki % 22.3'lük azalma nedeniyle üretim miktarı % 22 oranında düşmüştür. 1970 yılında ise % 21.5 oranında ekim alanındaki düşüş karşısında üretim miktarında görülen % 24.3'lük artış, verimdeki artıştan ileri gelmektedir. Bilindiği gibi, günümüzde tarımsal üretimi artırmanın en rasyonel yolu, birim alandan daha fazla ürün alma diğer bir ifade ile alan prodüktivitesinin artırılmasıdır. Burada da görüldüğü gibi 1965 yılına göre 1970 yılında verim % 58.4 oranında arttığı için ekim alanındaki düşüşe ((% 22.3) rağmen üretim miktarı (% 24.3) artmıştır. 1975, 1980 yıllarında da beş yıl önceki verim değerlerinden azalmaların olduğu görülmektedir. 1975 yılında 1970 yılına göre üretim alanı % 73.2 artmasına rağmen verim düşüklüğü (% 5.7) nedeniyle üretim miktarındaki artış % 63.4 oranında gerçekleşmiştir. 1975 yılına göre 1980 yılında ise ekim alanı % 25.6 oranında artmasına karşılık verimdeki düşüşe (% 22.4) bağlı olarak üretim miktarı % 2.6 azalmıştır. 1985 ve 1990 yıllarına ait ekim alanı, üretim miktarı ve verim değerlerinde artış olduğu görülmektedir.

1990 yılında 1985 yılına göre ekim alanındaki artış nisbeti % 17.8, üretim miktarındaki nisbet % 42.3, verimdeki artış ise % 20.8'dür (Tablo 1).

Son on yıl içerisindeki artış oranlarının ise Tablo 1'deki değerlerden yararlanarak ekim alanındaki artış % 33.8, üretim miktarında % 88.7'lik, verimde de % 41.1'lik artış olduğu söylenebilir. (1) İlk şeker fabrikasının kuruluşundan 1990 yılına kadar, şeker pancarı ekim alanında % 9638.2, üretim miktarında % 196839.7, birim alandan alınan ürün miktarında ise % 1922.4 oranında bir artış olduğu hesaplanmıştır (2)

Şeker pancarı üreten Avrupa ülkeleri ile Türkiye'yi, şeker pancarının ekim alanı, üretim ve verim değerleri bakımından, karşılaştırma yapmaya imkan veren veriler Tablo 2'de gösterilmiştir. Bu tablodaki verilere göre, 1986-1987 üretim yılında ekim alanı bakımından Fransa, Almanya'dan sonra üçüncü sırada Türkiye yer almaktadır. Fakat birim alandan alınan ürün miktarına bakınca durumun iç açıcı olmadığı görülmektedir. Şöyleki bir hektar araziden, Fransa'da 81.2 ton, Almanya'da 79.5 ton ürün alınırken Türkiye'de 30.6 ton ürün elde edilmektedir. Diğer Avrupa ülkelerindeki verim değerleride Türkiye'den fazladır (Tablo 2). 1987-1988, 1988-1989, 1990-1991 üretim dönemlerinde ise birim

1) 1980 = 100 alınarak 1990 yılına ait basit indeks değerleri hesaplanmıştır.

2) 1925 = 100 alınarak 1990 yılına ait basit indeks değerleri hesaplanmıştır.

Tablo 1. Yıllara Göre Türkiye'de Şekerpancarı Ekim Alanı, Üretim, Verim Değerleri ve Zincirleme İndeks Değerleri.

Yıllar	Ekim Alanı (Hektar)	Üretim (Ton)	Verim (Kg/Hektar)	Zincirleme İndeks Değerleri (1)		
				Ekim Alanı	Üretim	Verim
1925	3700.0	6484.0	1752.4	100.0	100.0	100.0
1930	8900.0	91419.0	10271.8	240.5	1409.9	586.2
1935	25630.0	445664.0	17388.4	287.9	487.5	169.3
1940	40887.0	552829.0	13520.89	159.5	124.1	77.8
1945	55000.0	567000.0	10309.1	134.5	102.6	76.3
1950	51000.0	855066.0	16766.0	92.7	150.8	162.6
1955	97450.0	1736000.0	17814.3	191.1	203.0	106.3
1960	202917.0	4384647.0	21608.1	208.2	252.6	121.3
1965	157749.0	3421353.0	21688.6	77.7	78.0	100.4
1970	123838.0	4253631.0	34348.4	78.5	124.3	158.4
1975	214534.0	6948637.0	32389.4	173.2	163.4	94.3
1980	269358.0	6766017.0	25119.1	125.6	97.4	77.6
1985	322449.0	9830060.0	30485.6	119.7	145.3	121.4
1990	379853.0	13985741.0	36819.0	117.8	142.3	120.8

Kaynak: 5, s. 127-133
3, s. 230

$$(1) \text{ Zincirleme indeks} = \frac{P_i}{P_{i-1}} \times 100$$

P_i : İndeksi hesaplanan yıla ait değer
 P_{i-1} : İndeksi hesaplanan yıldan bir önceki yıla ait değer

alandan en az ürün alan ülkelerin başında Portekiz (20 ton/hek) ikinci sırada da Türkiye (yaklaşık 36 ton/hek) yer almaktadır. Oysa ekim alanı bakımından Türkiye, söz konusu dönemlerden 1988-1989 da üçüncü diğer dönemlerde ikinci sırayı almaktadır. Buradan çıkarılan sonuca göre, Türkiye'nin şeker pancarı üretiminde çözmesi gereken en önemli sorunun verim düşüklüğü olduğu söylenebilir.

Şeker Pancarı Fiyatı ile Girdi Fiyatlarının Analizi

Şeker pancarının ürün fiyatı ile girdi fiyatlarının (gübre fiyatı ve işçilik ücretinin) yıllara göre analizi, Tablo 3'deki değerlerden yararlanılarak yapılmıştır.

1990 üretim yılında Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. tarafından, 64620 ton Azotlu, 18943 ton fosforlu, 557 ton potaslı, 247178 ton kompoze gübre şeker pancarı üreticilerine dağıtılmıştır (7, 2.24). Üretimde en fazla kullanılan kompoze gübre olan Diamonyum Fosfat (DAP) gübresinin fiyatı analizlerde kullanılmıştır.

Tablo 3'deki değerlerden, 1981 yılında bir önceki yıla göre şeker pancarının birim fiyatında % 48.4 nisbetinde bir artış, gübre fiyatında ise % 66.7, işçilik ücretinde de % 36.7 nisbetinde artışın olduğu anlaşılmaktadır. 1982 yılında ise 1981 yılı fiyatlarına göre şeker pancarı birim fiyatındaki artış (% 28.3) gübre fiyatındaki artıştan (% 45) düşük, işçilik ücretindeki artıştan (% 22) fazladır. 1983 üretim yılında ürün fiyatındaki artış oranının, girdi fiyatlarındaki artış ora-

nından düşük olduğu görülmektedir. 1986, 1988 yılları hariç diğer yıllardaki artış oranları, yukarıda açıklanmaya çalışılan duruma benzer seyir takip etmektedir. Söz konusu yıllarda ürün fiyatındaki artış, girdi fiyatlarındaki artıştan fazladır. Görüldüğü gibi yıllara göre ürün fiyatındaki artış oranı ile girdi

Tablo 2. Avrupa Ülkeleri ve Türkiye'deki Şeker Pancarı Ekim Alanı, Üretim ve Verim.

	YILLAR											
	1986/87			1988/89			1988/89			1990/91		
	Ekim Alanı 1000 Hek.	Üretim 1000 Ton	Verim Ton/Hek.	Ekim Alanı 1000 Hek.	Üretim 1000 Ton	Verim Ton/Hek.	Ekim Alanı 1000 Hek.	Üretim 1000 Ton	Verim Ton/Hek.	Ekim Alanı 1000 Hek.	Üretim 1000 Ton	Verim Ton/Hek.
Fransa	420	34104.0	81.2	420	36540.0	87.0	421	38984.6	92.6	459	43605.0	95
Hollanda	138	12185.4	88.3	128	9804.8	76.6	125	10000.0	80.0	125	12325.0	98.6
İtalya	275	17187.5	62.5	283	17178.1	60.7	265	14999.0	56.6	265	14575.0	55
İngiltere	201	13185.6	65.6	200	12280.0	61.4	200	13500.0	67.5	192	12403.2	64.6
Almanya	399	31720.5	79.5	384	27072.0	70.5	386	29413.2	76.2	620	42780.0	69
İrlanda	38	1858.2	48.9	36	2228.4	61.9	33	1999.8	60.6	33	2260.5	68.5
İspanya	195	10198.5	52.3	182	10046.4	55.2	193	11502.8	59.6	168	9391.2	55.9
Portekiz	1	40.0	40.0	1	20.0	20.0	1	20.0	20.0	1	20.0	20
Danimarka	69	4988.7	72.3	67	3879.3	57.9	68	5202.0	76.5	66	5431.8	82.3
Türkiye	349	10662.0	30.6	392	12717	32.44	317	11534.0	36.4	380	13986.0	36.81

Kaynak: 6, s. 401 Tablo 3-1

fiyatlarındaki artış oranları arasında bir istikrar yoktur. Tablo 3'ün incelenmesi sonucunda, ürünün (şeker pancarının) fiyatı belirlenirken, üretim faaliyetinde

Tablo 3. Yıllara Göre Ortalama Şeker Pancarı, Gübre Fiyatı, İşçilik Ücretleri ve Zincirleme İndeks Değerleri.

Yıllar	Ortalama Şeker Pancarı Fiyatı (TL/Kg)	İndeks	Gübre Fiyatı		İşçilik Ücreti (TL/gün)	İndeks
			Kompoze Gübre (DAP)	İndeks		
1980	3.1	100.0	12.0	100.0	210.0	100.0
1981	4.6	148.4	20.0	166.7	287.0	136.7
1982	5.9	128.3	29.0	145.0	350.0	122.0
1983	6,8	115.3	48.0	165.5	440.0	125.7
1984	9.0	132.4	58.0	120.8	670.0	152.3
1985	12.0	133.3	69.0	119.0	1140.0	170.2
1986	17.1	142.5	86.0	124.6	1380.0	121.1
1987	22.8	133.3	105.0	122.1	2190.0	158.7
1988	45.3	198.7	195.0	185.7	3900.0	178.1
1989	84.0	185.4	250.0	128.2	7500.0	192.3
1990	142.2	169.3	562.0	224.8	10500.0	140.0

Kaynak: (7, 8, 9)

Tablo 4. Türkiye 'de Yıllara Göre Şeker Üretimi.

(Ton)

	1980	1985	İndeks (1980=100)	1990	İndeks (1980=100)
Kamu Sektörü	698000	1.034.439	148.2	1.237.843	177.3
Küp şeker		124.031		172.089	
Kristal şeker		910.408		1.065.754	
Özel Sektör	351.000	395.147	112.6	341.235	97.2
Küp şeker		35.546		41.842	
Kristal şeker		359.601		299.393	
Toplam	1.049.000	1.429.586	136.3	1.579.078	150.5

Kaynak: 12, s. 172, Tablo: 130
13, s. 290, Tablo: 231

kullanılan girdi fiyatlarındaki artış oranlarının dikkate alınmadığı ortaya çıkmaktadır. Girdi fiyatındaki artış oranının, ürün fiyatındaki artış oranından fazla olması halinde, söz konusu ürünün üretiminden çiftçinin eline geçecek kâr miktarı düşer.

1980-1990 dönemi sonunda şeker pancarının birim fiyatı % 4587.1 nisbetinde artmış olmasına rağmen gübre fiyatındaki ve işçi ücretindeki artış oranı sırasıyla % 4583.3, % 4900'dur. Görüldüğü gibi on yıl içerisinde ürün fiyatındaki artış oranı, girdi fiyatlarındaki artış oranından daha azdır. Bu durumda, genellikle küçük aile işletmelerinin hakim olduğu tarım işletmelerinde, çiftçi ailesinin işgücü ve sermayesi karşılığında elde edeceği gelir seviyesinin düşeceği ifade edilebilir. Birim alandan sağlanan geliri artırmanın yolu ise, verim artışı sağlama yanında ürün fiyatındaki artış oranının, girdi fiyatındaki artış oranından düşük olmasını da sağlamaktır.

Şeker Sanayi

Türkiye'de şeker sanayinin kuruluşunu, 6.12.1925 tarihinde Uşak Şeker Fabrikası temelinin atılması ile başlamıştır. Ancak 1840, 1867, 1880, 1899 ve ondan sonraki yıllarda şeker sanayii kurma teşebbüsleri olmuştur. Fakat bu girişimler, uygulama safhasında başarılı olamamışlardır.

Buna karşılık, dünyada şeker sanayiinin kurulması 1800'lü yıllara rastlamaktadır. Almanya'da 1802 yılında, Fransa'da 1830, Rusya, Avusturya, Macaristan, Belçika ve Hollanda'da 1853, Danimarka'da 1880, İsveç'te 1885, ABD ve İtalya'da 1890, Romanya'da 1889 ve İspanya'da 1890 yıllarında şeker pancarından geniş ölçüde şeker üretimi başlanmıştır (11, s. 5).

Türkiye'de ilk şeker fabrikasının Uşak'ta kuruluşunu, Alpullu (1925), Eskişehir (1933), Turhal (1933) şeker fabrikalarının kuruluşu izlemiştir. Adapazarı, Afyon, Ağrı, Alpullu, Amasya, Ankara, Bor, Burdur, Çarşamba, Elazığ, Elbistan, Erzincan, Erzurum, Eskişehir, Iğın, Kastamonu, Kayseri, Konya, Kütahya, Malatya, Muş, Susurluk, Turhal, Uşak'da olmak üzere 1985 yılında fabrika sayısı 24'e yükselmiştir. Konya-Ereğli, Çorum, Van-Erciş fabrikalarının kurulması ile bugün fabrika sayısı 27'e ulaşmıştır.

1985-1986 kampanya döneminde mevcut 23 fabrikada toplam işlenen pancar miktarı 10.048.000 ton/yıldır. 1989-1990 kampanya döneminde ise mevcut fab-

Tablo 5. Şeker ve Şekerli Mamüllerin Üretimi ve İhracatı (1988 yıl fiyatları ile).

Mamüller	Miktar (Bin ton)	Değer (Milyon TL)	Miktar (Ton)	Değer (Milyon TL)
Şeker	1301	546294	34435	14633
Helva	41	76405	1387	2807
Lokum	32	672000	808	1263
Çiklet	8	28000	746	1915
Şekerlemeler	95	175750	4161	8193
Çokolata ve Kakaolu Hammadde	25	160000	2176	7654
Kakao Tozu	1	2850	1	3
Diğerleri	-	6500	-	2
Toplam		1062999		36470

Kaynak: 15, s. 168-176

rika sayısı 27 olup yılda işlenen pancar miktarı 13.093.000 ton'dur (7, s. 19).

İşlenen pancardan elde edilen şeker miktarı yıllara göre Tablo 4'de gösterilmiştir. Türkiye'de küp ve kristal şeker olmak üzere iki tip şeker üretimi gerçekleştirilmektedir. 1980-1990 döneminde toplam şeker üretimi % 50.5 oranında arttığı görülmektedir (Tablo 4). On yıl içerisinde kamu sektöründe üretim miktarı % 77.3 artış gösterirken özel sektörde % 2.8 nisbetinde bir azalış olduğu Tablo 4'deki indeks değerlerinden anlaşılmaktadır.

Bilindiği gibi şeker sanayinin hammadde şeker pancarı ve şeker kamışıdır. Dünya toplam şeker üretiminin yaklaşık % 63'ü şeker kamışından, % 37'si de şeker pancarından elde edilmektedir. Şeker kamışından elde edilen toplam şekerin % 25.96'sı kuzey ve orta Amerika, % 19.41'i Güney Amerika, % 10.67'si Afrika ülkeleri tarafından üretilmektedir (1, s. 10).

1990-1991 üretim döneminde Dünya şeker üretimi 114500000 ton, tüketim ise 110300000 ton'dur (6, s. 410).

Türkiye'de kişi başına yıllık şeker tüketimi 1990 yılı için 27.2 kg. civarındadır (1, s. 32). Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü'nün 1988 yılında yaptığı bir araştırmaya göre Türkiye'de bir kişi günde ortalama 42 gr. Şeker ve Şekerli Mamül tüketmektedir (14, s. 31).

Tablo 5'de 1988 yılına ait şeker ve şekerli mamüllerin üretimi ve ihracat değerleri gösterilmiştir. 1990 yılı dış ticaret istatistiklerinde şeker, şeker ürünleri ve bal ihracatından sağlanan gelirin 69510387000 TL (26038000 dolar) olduğu gösterilmektedir (3, s. 402). Yalnızca şeker sanayi ürünlerinden, 1990 ihracatından sağlanan gelir 1600000 dolardır (13, s. 53).

Şekerli mamüller sanayinde kapasite kullanım oranı % 25 ile % 90 arasında değişmektedir. İşletmelerde kapasite kullanımını etkileyen faktörler sırasıyla, pazarlama, finansman yetersizliği, sık ve uzun süreli arızalar, hammadde yetersizliğidir (16, s. 20-21).

Şeker ve şekerli mamüller sanayinde çözüm bekleyen sorunlar arasında ambalaj malzemesinin yetersiz olması ve nitelikli eleman noksanlığı sayılabilir.

SONUÇ

Ülke tarımına ve ekonomisine büyük hizmeti olan şeker ve şekerli mamüller sanayinin gelişimi cumhuriyetin kurulması ile başlamıştır. Şeker sanayinin ham-

maddesini oluşturan şeker pancarı üretimi için tahsis edilen alan bakımından Türkiye, Avrupa ülkeleri arasında ilk üç sıra arasında yer almaktadır. Buna karşın birim alandan elde edilen en düşük verim Portekiz ve Türkiye'ye aittir. Verimin bu kadar düşük olmasının en önemli nedeni olarak, bakım ve sulama işlemlerinin yetersiz yapıldığı ve verimi artırıcı girdilerin uygun miktarlarda kullanılmadığı söylenebilir. Bu konuda çiftçinin bilinçlendirilmesi diğer bir ifade ile eğitilmesi gerekir.

Üretim faaliyetinde kullanılan girdilerin fiyat artış oranları dikkate alınarak ürün fiyatının belirlenmesi gerekir. Çiftçi gelirinin artırılması açısından bu konu büyük önem arz etmektedir.

Artan nüfusun gıda maddesi ihtiyacını karşılamada dış ticaret gelirini artırmada önemli potansiyele sahip olan şeker ve şekerli mamüller sanayinde düşük kapasite kullanımına neden olan pazarlama, finansman, sık ve uzun süreli arızalar, hammadde yetersizliği ve ambalaj malzemesi, vasıflı eleman noksanlığı gibi sorunlar çözüm beklemektedir.

KAYNAKLAR

1. Tanıkahya, F.N., 1990, Şeker Fabrikalarında Verimlilik Karşılaştırmaları, Milli Produktivite Merkezi Yayınları: 413, Ankara, s. 81.
2. Kızıloğlu, S., 1991, Mısır, Patates, Şeker Pancarı Üretimi İçin Gerekli Olan İşgücü İhtiyacı ve Kadın İşgücü Payının Belirlenmesi-İşçi Ücretleri, Tohum, Gübre Fiyatlarının Ekonomik Analizi, Atatürk Üniv. Zir. Fak. Der. 22(1), 54-71.
3. Anonymous., 1990, Türkiye İstatistik Yıllığı, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Yayın No: 1510, Ankara.
4. Güneş, T., Arıkan, R., 1988, Tarım Ekonomisi İstatistiği, Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi Yayınları: 1049, Ders Kitabı: 305, Ankara.
5. Anonymous., 1990, İstatistik Göstergeler 1923-1990, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
6. Agrarwirtschaft, Zeitschrift für Betriebswirtschaft, Marktforschung und Agrarpolitik Heft 12, 1988-1991.
7. Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş. Tarım raporu, 1980-1985-1990.
8. Ziraat Kurumu Kayıtları.
9. Anonymous., 1988, Memur, İşçi ve Emeklilerin Nominal Ücret Serileri (1963-87). T.C. Devlet Planlama Teşkilatı Yayın No: DPT: 2119-SPB: 411, 66.
10. Anonymous., 1990. Yol İş Dergisi, 20, 24, 25.
11. Alp, Ö., 1983, Cumhuriyet ve Şeker Sanayimiz, Pancar Çiftçi Dergisi, 30, 322, Ankara.
12. Anonymous., 1984. Türkiye İstatistik Cep Yıllığı, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara.
13. Anonymous., 1991, Türkiye Temel Ekonomik Göstergeler, Devlet Planlama Teşkilatı, Temmuz 1991, Ankara.
14. Anonymous., 1987, Gıda ve Beslenme Planlaması ve Politikası Projesi, Tarım Orman ve Köyleri Bakanlığı/UNICEF, Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü, Ankara.
15. Anonymous., 1988, VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Gelişmeler 1984-1988, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara.
16. Baykal, O., Ergun, N., Pazarcık, O., 1989, Gıda Sanayinde Küçük ve Orta Boy İşletmelerin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Yolları, Milli Produktivite Merkezi Yayınları: 382, Ankara.

TARIM SEKTÖRÜNDE ÇİFTÇİLERİN ÖRGÜTLENME NEDENLERİ, TÜRKİYE'DE ÖRGÜTLENME DURUMUNUN GENEL GÖRÜNÜMÜ VE DAHA ETKİN BİR ÖRGÜTLENME MODELİ ÜZERİNE

O. Murat KOCATÜRK

I. GİRİŞ

Gelişmekte olan birçok ülkede olduğu gibi ülkemizde de genel ekonomi ve sosyal yapı içinde tarım sektörü ağırlıklı olarak yer almakta ve önemini korumaktadır. Nitekim 1992 yılı cari faktör fiyatları ile tarım sektörünün Gayri Safi Yurt içi Hasıla içindeki payının % 16.5 olduğu, dış satım içinde ise %19.2'lik bir pay aldığı ifade edilmektedir. Tarım sektörünün yine 1992 yılı itibariyle istihdamdaki payı % 43.8 olup bu veri bize ülkenin halen tarım toplumu niteliğini koruduğu göstermektedir. (1) Sanayi toplumu olarak kabul edilen ülkelerde ise tarımın istihdamdaki payı oldukça düşüktür. Örneğin; 1990 yılı itibariyle Danimarka'da bu oran %6, Frans'da %6.1, İtalya'da %9, Hollanda'da ise % 4.6 dır.(2)

Sanayileşme bir anlamda kapalı ekonomiden kapitalist ekonomiye geçiş olarak kabul edilebilir. Sanayileşme ile birlikte ekonomik yapıya bağlı olarak şekillenen tüm üst yapı kurumları da değişime uğrar. Ülkemizde de son yıllarda sanayileşme çabaları artmıştır. Tarım nüfusunu azaltıp sanayi toplumu haline gelmek günümüzdeki hükümetlerin temel politikları haline gelmiştir. Ancak bu dönüşümü gerçekleştirirken karşılaşılan engellerden birisi de tarımımızın önemli problemlerinden birisi olan kurumsal yapıdaki düzensizlik bir başka değişle örgütlenmedeki dağınıklık ve yetersizliktir. Çıkarlarını gözetmek amacıyla örgütsel bir yapının geliştiği dikkate alındığında, ülkemizde özellikle kırsal kesimde ihtiyacı olduğu halde etkin bir örgütlenmeye gidilememiştir.

Bu çalışmada önce tarım sektöründe örgütlenme nedenlerine ve özellikle türkiyedeki tarım sektörünün yapısı ve toprak insan ilişkileri ilgilendirilerek değinilecek, daha sonra Türkiye'deki mevcut çiftçi örgütlenmesinin genel görünümü

(1) İstanbul Sanayi Odası, 1993 Yılı Başında Türkiye Ekonomisi ISO, Araştırma Dairesi, Yayın No, 1993-4, mart 1993.

(2) The Agricultural Situation in the Community 1991 Report. Brussels, Luxembourg, 1992

verilerek bu çerçeve içinde çiftçi kuruluşları kısaca tanıtılacaktır. Çalışmada son olarak Türkiye'de çiftçi kesimi için daha etkin bir örgütlenme modeli ile ilgili görüşlere yer verilecektir.

2. TARIMDA ÜRETİCİLERİN ÖRGÜTLENME NEDENLERİ

2.1 Tarımın Genel Özellikleri

Tarım sektörü kendine özgü özellikleri nedeniyle sanayi ve hizmetler gibi sektörlerden farklılık göstermektedir. Bu ayrımcı özellikler kısaca evrensel ve kurumsal olarak ikiye ayrılabilir. Tarımın evrensel özellikleri doğal koşullarla ilgili oldukları için her ekonomide geçerlidir. Tarımın ayrımcı özellikler ise, daha ziyade toplumsal-kurumsal niteliktedir; ekonominin gelişme düzeyine veya yürürlükteki iktisadi sisteme göre değişir. (1)

Tarım sektörü, genelde biyolojik bir faaliyet olarak sosyal, siyasal, kültürel ve ekonomik etkilere sahip bir neden sonuç ilişkileri içinde yer alır. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında tarım tekniklerinde ve tarım sanayisinde bazı farklılıklar görülebilmektedir. Gelişmiş ülkelerde sanayileşme sonucu, tarım sektörü de diğer sektörlerle bütünleşerek kurumsal yapısını iyi bir örgütlenme ile diğer sektörlerin seviyesine ulaştırmıştır.

Gelişmekte olan ülkelerde tarımdaki kurumsal yapı büyük ölçüde diğer sektörlerle bağımlıdır. Özellikle sanayileşme ve tarımın giderek pazara dönük üretime yönelmesi ve piyasa ekonomisi kuralları doğrultusunda rekabete açılması, bu sektördeki kurumsal yapının da etkinliğini arttırmasını gerekli kılmaktadır.

2.2. Tarımdaki Yapısal Durumun Örgütlenme ile Olan İlgisi

Bir ülke ekonomisi ve sosyal yapısı içinde tarımın payı ve tarımdaki yapısal durum ile örgütlenme arasında yakın bir ilişki vardır. Tarımın yapısal durumunu fiziki ve sosyal yapı şeklinde ikiye ayırmak mümkündür. Örgütlenme ile olan ilgisi ele alındığında, tarımdaki yapının özellikle toprak-insan ilişkileri, eğitim düzeyi ve kültür alt yapısı bakımından önem taşıdığı söylenebilir.

Toprak-İnsan ilişkileri açısından ülkemizdeki durumu göstermek amacıyla tablo 1 düzenlenmiştir.

Tablo 1 : Türkiye'de İşletme büyüklüklerine Göre İşletme Sayıları ve İşletmelerin Tasarrufunda Bulunan Arazi Miktarları (%),

Tablo 1'in incelenmesi ile görülebileceği gibi 20 Da.'dan küçük arazi bulunan işletmelerin toplam işletme sayısındaki oranı % 34,91, 100 Da.'dan küçük olanların oranı ise % 85,02'dir. 100 dekaradan küçük işletme genişliğine sahip olan grubun işlediği arazi ise toplam arazinin ancak % 42,06'sını

(1) Gülten KAZGAN. Tarım ve Gelişme, Der Yayınları, İstanbul, 1983, s. 3.

oluşturmaktadır.

Bu verilere göre ülkemiz tarımında küçük üreticiliğin hakim olduğu söylenebilir. Tarımda hakim olan bu yapıyı üreticiler açısından birçok olumsuzyanı vardır; İşletme sermayesinin azlığı, tasarruf düşüklüğü modern alet-ekipman ve girdi kullanımındaki yetersizlikler, pazarlamada karşılaşılan güçlükler, kredi sisteminden yeterince yararlanamamak gibi hususlar ilk akla gelen unsurlardır.

(1)

Küçük işletmelerin karşı karşıya bulunduğu bu güçlükler birçok gelişmekte olan ülkede görülebilmektedir. Kırsal kesimin sorunlarını çözmeye ve kırsal kalkınma stratejisinde kooperatifçilikten yararlanılması hususunda yapısal ön şartlar gelişmekte olan birçok ülkede mevcut bulunmaktadır. Bunları özetle sıralamak gerekirse;

- Kırsal nüfusun yoksulluğuna neden olan yapısı, sonuç olarak üretim faktörlerini yeterince elde edememesi

- Üretim faktörlerinin ve özellikle arazinin dağılımındaki dengesizlik,

- Hiyerarşik güç yapılanması ve kırsal çoğunluğun temel karar alma mekanizmasından tecrit edilmesi,

- Kırsal kesimin toplumsal yönden bazı güç odaklarına (Ağalık şıhlık vb.) ve devlet kurumlarına aşırı derecede ekonomik ve sosyal yönden bağımlılığı

- Yoksul kırsal kesimin temel ihtiyaçlarını garanti altına almak için tarım sektörü içinde ya da dışında alternatiflerinin sınırlı olması, şeklinde sayılabilir.

(1)

Tarımda üreticilerin örgütlenmesini gerektiren yapısal şartların varlığını ve bunu gerçekleştirmek için kooperatifleşmenin araç olarak kullanılabileceğini belirttiikten sonra üretici örgütlenmesinde büyük önemi olan mesleki amaçlı örgütlenmenin de en az ekonomik amaçlı örgütlenme kadar önemli olduğunu vurgulamak gerekir. Özellikle gelişmiş ülkelerde, ekonomik amaçlı örgütlenme yanısıra mesleki amaçlı örgütlenmenin de çok yaygın ve etkili bir yapıyı gücüne sahip olduğu ifade edilmektedir.(2)

Örgütlenme konusu Türkiye açısından ele alındığında, genel olarak dağılık ve etkisiz bir örgütlenme yapısının olduğu görülmektedir. Gerek kırsal kesime alt yapı hizmetleri ve diğer hizmetleri götüren kurumsal yapı, gerek üreticiler tarafından oluşturulan ve bir baskı grubu özelliğini taşıyan üretici örgütleri ve gerekse tarımsal amaçlı kooperatifler işlevlerini etkin bir şekilde sürdürebilecek nicelik ve nitelikte bulunmamaktadır. Böylesi bir yapının tarım kesiminden beklenen katkıları ve dolayısıyla ekonomik gelişmeyi olumsuz yönde etkilediği ifade edilebilir.(3)

1) Ayhan ÇIKIN, *Tarımda Kurumsal Yapı ve Örgütlenme*, E.Ü.Z.F.E., *Tarım Ekonomisi Bölümü, Yüksek Lisans Ders Notları*, 1990-91

1) Khosrow SAIDI, "Rural Cooperatives..." age s.180

2) *The Agricultural Council of Denmark, Döküman 1992-93*

3) Ali Rıza KARACAN, Şule ERSÖZ, *Türk Tarım Sektörünün Örgütsel Yapısı ve Yönetimi*, Freidrich Ebert Vakfı, İzmir, 1989, s.3

3. TÜRKİYE'DE ÜRETİCİLERİN ÖRGÜTLENME DURUMUNUN GENEL GÖRÜNÜMÜ

Türkiye'de üretici örgütlenmesini iki alt gruba ayırarak incelemek mümkündür. (1,2) Bunu bir şema şeklinde göstermek gerekirse;

TARIMDA ÜRETİCİ ÖRGÜTLENMESİ

EKONOMİK VE SOSYAL AMAÇLI

MESLEKİ ÖRGÜTLENME

a- Tarımsal Amaçlı Kooperatifler

a- Kamu Kurumu Niteliğinde Olan Kuruluşlar

b- Tarımsal Amaçlı Kalkınma

- Ziraat odaları ve TZOB

Vakıfları

- Çiftçi Mallarını Koruma Meclisleri

c- Şirketler

b- Kamu Kurumu Niteliğinde Olmayan Kuruluşlar
- Üretici Demek ve Birlikleri

3.1. Ekonomik ve Sosyal Amaçlı Örgütlenme

Bu grupta tarımsal amaçlı kooperatifler, kalkınma vakıfları ve tarımla ilgili şirketler genel hatları ile ele alınıp kısaca incelenecektir.

3.1.1. Tarımsal Amaçlı Kooperatifler

3.1.1.1. Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri

Türkiye 'de ilk tarım satış kooperatifi (TSK) Aydın İncir Müstahsilleri Ticaret Anonim Şirketi adı altında 1914 yılında kurulmuştur. TSK'lerinin ilk birliği 1933 yılında kurulmuştur. Aydın Zirai Satış Kooperatifi İttihadı adını taşıyan bu birliğe, Aydın çevresindeki beş incir kooperatifi ile Ödemiş İncir müstahsilleri Kooperatifi ve Alaşehir ve Salihli Üzüm Müstahsilleri Kooperatifleri katılmışlardır.(3)

TSK ve birliklerinin, çeşitli aşamalardan geçtikten sonra gerçek anlamda kanuni zemine dayandırılması ilk defa 1935 yılında çıkarılan 2834 sayılı Tarım Satış kooperatifleri ve Birlikleri kanunu ile olmuştur. 1985 yılında çıkarılan 3186 sayılı kanunla büyük çaplı değişiklikler yapılmıştır.

TSK ve birlikleri, genellikle ihracata dönük üretimde bulunan kesimi ilgilendiren ve ekonomik değeri yüksek olan ürünleri devlet adına satın alıp (destekleme alımları yoluyla muhafaza etmek, işlemek, gerek iç ve gerekse dış piyasalarda pazarlamak gibi önemli görevleri olan kuruluşlardır.

TSK'leri ve birlikleri tablo 2'de gösterilmiştir;

Tablo 2: TSK'leri ve Birlikleri Ortak Sayıları (31.12.1991)

Birlik Adı	Kuruluş Yılı	Merkez	Bağlı Koop. S.	Ortak Sayısı
TARIŞ				
- İncir Birliği	1937	İzmir	21	9 297
- Üzüm "	1937	İzmir	15	17 704
- Pamuk Birliği	1949	İzmir	54	56 825
- Z.Yağı Birliği	1949	İzmir	32	15 440
ÇUKOBİRLİK	1940	Adana	44	54 024
FİSKOBİRLİK	1938	Giresun	62	216 587
TRAKYABİRLİK	1966	Edirne	48	127 278
ANTBİRLİK	1952	Antalya	7	23 991
KARADENİZ BİRLİK	1978	Samsun	19	54 851
GÜNEYDOĞUBİRLİK	1968	Gaziantep	22	27 393
MARMARABİRLİK	1954	Bursa	8	34 370
KOZABİRLİK	1940	Bursa	6	13 037
GÜLBİRLİK	1954	Isparta	13	12 148
ANTALYABİRLİK	1968	Antalya	5	1 248
TİFTİKBİRLİK	1969	Ankara	25	15 280
TASKOBİRLİK	1958	Nevşehir	10	4 925
KAYISIBİRLİK	-	Malatya	6	68
Toplam			397	684 466
Birliğe Bağlı Olmayan TSK			24	853
GENEL TOPLAM			421	685 319

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Raporları

Tablo 2'nin incelenmesi ile de görülebileceği gibi 1991 yılı sonu itibariyle ülkemizde, 421 TSK, 17 Birlik halinde 14 Genel müdürlük bünyesinde teşkilatlanmış olup 685 319 ortağı sahiptir.

3.1.1.2. Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Bölge Birlikleri ile Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Genel Birliği

Tütün, tarım kesiminde hitap ettiği kitle ile ve geleneksel ihrac ürünlerimizin içinde önemli bir paya sahip olması bakımından ülkemiz tarım politikası uygulamasında her zaman önde gelen bir ürün olmuştur. Bu nedenle, tütün üreticilerinin üretim araç ve gereçlerinin sağlanması, ürünlerinin yetiştirilmesi ve pazarlanmasıyla ilgili kanuni düzenlemeye ihtiyaç duyulmuş ve bu amaçla 25.12.1969 tarih ve 1196 sayılı "Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Bölge Birlik-

leriyle Türkiye Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Genel Birliği Kanunu" çıkarılmıştır. Bu kanuna göre ilki 1974 yılında Muş'ta ve Bursa'nın Mustafa Kemal Paşa ilçesinde kurulmuş bulunan ve son olarak Aydın'ın Bozdağın ilçesinde kurulan Tütün TSK'lerinin sayısı 23'dür. Bu kooperatifleri tanıtmak amacıyla tablo 3 düzenlenmiştir. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın raporlarında bu kooperatiflerinin faaliyetleri ile ilgili bilgiler bulunmamaktadır. Bu kooperatiflerin toplam ortak sayısı 9 500 olarak bildirilmektedir. Ancak bu kooperatiflerden bir-ikisi dışında diğerlerinin pek faal olmadığı, hukuken kurulu bulunduğu ifade edilmektedir.

Tablo 3: Tütün Tarım Satış Kooperatifleri (31.12.1992)

Kooperatifin Adı			Bulunduğu il
1-793	S.Gümüşhacıköy	Tütün TSK	Amasya
2- 991	S.Karacasu	Tütün TSK	Aydın
3- 1034	S.Bozdoğan	Tütün TSK	Aydın
4- 761	S.Bursa	Tütün TSK	Bursa
5- 765	S.Mustafa Kemal Paşa	Tütün TSK	Bursa
6- 801	S. Yenişehir	Tütün TSK	Bursa
7- 781	S. Alaaddin	Tütün TSK	Denizli
8- 845	S.Acıpayam	Tütün TSK	Denizli
9- 854	S.Kızılhisar	Tütün TSK	Denizli
10- 890	S.Pınarlar	Tütün TSK	Denizli
11- 903	S.Dedebağ	Tütün TSK	Denizli
12- 939	S.Dodurga	Tütün TSK	Denizli
13- 949	S.Karahisar	Tütün TSK	Denizli
14- 953	S. Dereköyü	Tütün TSK	Denizli
15- 964	S. Akalan	Tütün TSK	Denizli
16- 975	S.Horasanlı Gümüşdere	Tütün TSK	Denizli
17- 981	S. Yassıhöyük	Tütün TSK	Denizli
18- 22	S. Asankeyif	Tütün TSK	Gaziantep
19- 989	S.Yayladağı	Tütün TSK	Hatay
20-933	S.İlyasçılar	Tütün TSK	Manisa
21-936	S.Gökpınar	Tütün TSK	Muğla
22- 948	S.Yatağan	Tütün TSK	Muğla
23- 764	S.Muş	Tütün TSK	Muş

Kaynak: Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

3.1.1.3. Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri

Ülkemizde tarım alanında kredi uygulamasını sağlamak amacıyla ilk teşkilatlanma 1863 yılında Mithat Paşa tarafından "Memleket Sandıkları" adı altında kurulan teşkilatla başlamıştır. Memleket Sandıkları 1883 yılında "Menafi Sandıkları"na dönüştürülmüştür. 1988 yılında kurulan Ziraat Bankası da Memleket sandıklarının görevini üstlenmiştir.(1)

Cumhuriyet tarihin ilk Tarım Kredi Kooperatifi Kanunu 1924 yılında çıkarı-

lan 498 sayılı "İtibari Zirai Birlikler Kanunu"dur. Bu kanuna göre kurulan ilk itibari Zirai Birliği (Kooperatifi) 1927 yılında İzmir'de kurulmuştur. Daha sonra 1929 yılında 1470 sayılı "Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu" ile Tarım kredi kooperatiflerinin kurulması geniş ölçüde ele alınmıştır. 1470 sayılı yasada bazı aksaklıklar görülmüş, bunların giderilmesi amacıyla, daha önceki tecrübelerle de dayanılarak 1935 yılında 2836 sayılı "Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu" kabul edilmiştir. 2/1972 yılında, 2836 sayılı yasada değişiklik yapılarak "1581 Sayılı TKK'leri ve Birlikleri Kanunu" adını almıştır. TKK'leri kanunda son değişiklik 1985 yılındaki 3223 sayılı kanunla yapılmıştır.

Tarım Kredi Kooperatiflerin amaçlarını kısaca özetlemek gerekirse;

- Ortaklarının, kısa ve orta vadeli kredi ihtiyacını karşılamak, ortaklaşa yararlanabilecekleri her çeşit makina ekipman ve tesisleri edinmek,

- Ortak ve gerektiğinde diğer üreticilerin, üretim ve zaruri tüketim maddeleri ile üretim araçlarını toptan sağlamak, el sanatlarını geliştirmek ve mamullerini değerlendirmek mesleki ve teknik yönden bilgilerini arttırmak, sosyal ve kültürel konularıyla ilgili faaliyetlerde bulunmak, kurslar açmak ve seminerler tertip etmek,

- Mevduat toplamak, bankacılık hizmetleri ve sigorta acenteliği yapmaktadır, şeklinde sıralanabilir.(3) TKK'leri amaçlarını kısaca özetledikten sonra ortak sayılarını ve Türkiye Düzeyindeki örgütlenme şemasını göstermek amacı ile Tablo 4 hazırlanmıştır.

Tablo 4: Tarım Kredi Kooperatifleri Bölge Birlikleri ve Kapsamındaki il, İlçe, Köy ve Bağlı Köylerle Ortak Sayıları (31.12.1992)

Bölge Birliğinin Adı	Birim Kooperatif Sayıları				Koop.siz Bağlı Köy Sayısı	Ortak Sayısı
	İl Say	İlçe Say	Köy Say	Top.Koop. Sayısı		
Tekirdağ	3	31	103	137	920	83 596
Balıkesir	3	38	154	195	2 129	111 862
Sakarya	2	41	89	132	2 017	98 232
İzmir	4	76	293	373	2 688	193 850
Kütahya	5	55	151	211	1 899	118 115
Antalya	3	35	65	103	934	82 023
Konya	4	36	115	155	1 048	87 651
Ankara	3	67	148	218	2 846	155 917
Kayseri	4	32	125	161	1 225	76 724
Sivas	3	31	98	132	1 799	110 895
Samsun	4	41	121	166	1 942	132 307
Trabzon	6	47	71	124	1 763	84 697
Erzurum	5	23	45	73	1 283	65 086
Malatya	10	39	33	82	1 690	45 088
Gaziantep	3	27	71	101	1 862	62 029
İçel	3	27	98	128	1 328	59 510
TOPLAM	65	646	1780	2489	27 373	1 567 582

Kaynak: Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği

3.1.1.4. Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatifler (1163 Sayılı Yasaya Tabi)

Tarım Satış, tarım kredi ve tütün tarım satış kooperatifleri gibi özel kuruluş kanunları bulunanlar dışında kalan bütün kooperatif ve üst kuruluşlarının kuruluş, işleyiş, yönetim ve denetimlerine ait işlem ve hizmetlerin yürütülmesi 1969 tarihli 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunuyla düzenlenmiştir. Bu kanuna tabi tarımsal amaçlı kooperatifler, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı denetiminde olup dört büyük grup altında toplanmışlardır. Bu kooperatifleri ve ortak sayılarını göstermek amacıyla tablo 5 düzenlenmiştir.

Tablo 5: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Denetimindeki Tarımsal Amaçlı Kooperatifler (31.12.1991)

Kooperatif Cinsi	Koop. Sayısı	Ortak Sayısı	Koop. Birliği Sayısı Ortak Say.	
Pancar Ekicileri	28	1 421 482	1	28
Su Ürünleri	252	17 119	8	82
Sulama	1 282	124 388	4	33
Tarımsal Kalkınma	3 602	523 744	74	1 366
TOPLAM	5 164	2 086 733	87	1 509

KAYNAK: Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Teş. ve Des. Gn. Md.

Tablonun incelenmesi ile de görülebileceği gibi 4 gruptaki tarımsal amaçlı kooperatiflerin toplam sayısı 5164 olup 2 086.733 ortağa sahip bulunmaktadır. Bu kooperatiflerden pancar ekicileri hariç diğerlerinin çoğu aktif bir çalışma içinde değildir. Daha önceki adı köy kalkınma ve orman köylerini kalkındırma kooperatifi olan kooperatifler 1988 yılında çıkarılan 3476 sayılı kanunla tarımsal kalkınma kooperatiflerin dönüştürülmüştür.

Bu gruptaki kooperatif üst birliklerinden PANKOBİRLİK hariç diğerleri pek aktif çalışma içinde olmayıp, çoğu tasfiye halinde bulunmaktadır.

3.1.2. Tarımsal Kalkınma Amaçlı Vakıflar

Ülkemizde vakıf kurumunun oldukça eskiye dayanan bir geçmişi vardır. Cumhuriyetin kurulmasından sonra, 1926 yılında Madeni Kanunun kabulü ile vakıflarla ilgili çeşitli kanun hükümleri getirilmiş ancak bugünkü anlamıyla geniş kapsamlı bir vakıflar kanunu 1967 yılında çıkarılan 903 sayılı kanunla sağlanmıştır.(1) Bu kanuna tabi kurulan vakıfların sayısı 1000'i aşmıştır. Ancak bu vakıflardan sadece 10 tanesi kalkınma amaçlı olup, tarıma ve köye yönelik çalışmalarda bulunmaktadırlar. (2) Bunların en tanınmışları Türkiye Kalkınma Vakfı ve Anadolu Kalkınma Vakfı olup diğerleri kısmen yeni faaliyete başlamış bulunmaktadır.

3.1.3. Şirketler

Tarımla ilgili alanda çok sayıda şirket bulunmasına rağmen bu şirketlerin kaç tanesinin çiftçilere ait olduğu ya da ne kadarına çiftçilerin hangi oranlarda pay sahibi olduğu konusunda veriler bulunmamaktadır. Ancak bazı halka açık anonim şirketlerde çiftçilerinde payının olabileceği tahmin edilmektedir. Geçmiş yıllarda çiftçileri de ortak kabul eden bazı pazarlama şirketleri ve üretici -

ihracatçı birlikleri kurulmuşsa da bunlar uzun ömürlü olmamışlardır.

Bu konuda bilinen en iyi örneklerden bir tanesi, bünyesinde 24 tane anonim şirket olan ve ülkemiz tavukçuluk sektörünün %50'den fazlasına hakim durumda olan KÖY-TÜR Holding'dir. Holdinge bağlı şirketlerde 1600'e yakın üretici, %20-%40 arasında değişen oranlarda hissedar (ortak) olmakta ayrıca bu şirketlerle "sözleşmeli piliç üretimi" yapmaktadır. (1)

3.2. Mesleki Örgütlenme

3.2.1. Kamu Kurum Niteliğinde Olan Kuruluşlar

3.2.1.1. Ziraat Odaları Birliği ve Türkiye Ziraat Odaları Birliği (TZOB)

Osmanlı döneminde Ziraat Odalarının kurulabilmesini sağlayan nizamname 1882 yılında çıkarılmış ancak uygulamada pek başarılı olamamıştır.(2) Bugün uygulamada olan Ziraat Odaları kanunu 1957 yılında çıkarılmış ancak 1963 yılında uygulamaya konulabilmiştir. Bu kanunda bir-iki kez değişiklik yapılmasına karşın geniş kapsamlı bir düzenlemeye gidilememiştir. Odaların amacı 1984 yılında yapılan değişiklikle şöyle belirlenmiştir Ziraat Odaları, tarım sektörünün her alanda genel menfaatlere uygun olarak gelişmesine ve devletin tarımsal plan ve programlarının gerçekleştirilmesine yardımcı olmak, çiftçilerin müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, mesleki faaliyetlerini kolaylaştırmak, tarımda iş, meslek disiplin ve ahlaki ile birliğini korumak, çiftçilerin birbirleri ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hakim kılmak amacıyla kurulan tüzel kişiliğe sahip kamu kurumu niteliğinde meslek kuruluşlarıdır.

Önceleri il ve ilçe düzeyinde örgütlenmeye başlayan Ziraat Odaları daha sonra TZOB'nin kurulması ile (1971), merkezi bir organizasyona kavuşmuştur. Günümüzde 2,5 milyona yakın üyeye sahip Ziraat Odaları 400'e yakın ilçede teşkilatlanmış olmasına rağmen bunların çoğu aktif çalışır durumda değildir. Üyelerinin Ziraat Odalarına karşı ilgisizliği, üye aidatlarının yetersizliği ve düzenli ödenmemesi sonucu mali yönden güçsüz olan Odalar ve TZOB, kendisinden beklenen görevleri yeterince yerine getirememektedir.

3.2.1.2. Çiftçi Mallarını Koruma Meclisleri

1941 yılında çıkarılan 4081 sayılı kanuna göre kurulmuş olan Çiftçi Mallarını Koruma Meclisleri her ilçe ve kasabada çiftçilerin ekili ve dikili alanlarını korumak amacıyla kurulmuştur. Bu kuruluşların denetimi Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı tarafından yapılmaktadır.

3.2.2. Kamu Kurumu Niteliğinde Olmayan Kuruluşlar

Üretici Dernek ve Birlikleri

Modern toplumda etkin bir görev yapmak isteyen her grubun örgütlenmesi gerektiği açıktır. Dernekler de bu noktada devreye girmektedir. Dernekler, baskı gruplarının görüş ve düşüncelerinin politik düzeye taşınmasında çok önemli bir görevi yerine getirirler.

Ülkemizde özellikle Cumhuriyetten sonra dernek sayısında artış görülmüştür. 1950 yılında 2 011 olan dernek sayısı 1960'da 18 958'e, 1970'de 42 170'e, 1980'de ise 54 144'e ulaşmıştır (1) Bu derneklerin üç bine yakınının tarım ve hayvancılıkla ilgili kurulan dernekler olduğu ifade edilmekte ise de bunların çoğunun gerçek amaçları doğrultusunda çalışmayıp, lokal ve kahvehane açmada ve çalıştırmada bazı imtiyazlardan faydalanmak amacı ile kurulduğu belirtilmektedir.

dir.(2) Gerçek amaçları doğrultusunda çaba gösteren bazı üretici demekleri varsa da, bunların çalışmaları ve faaliyetleri hakkında geniş ölçüde bilgi temin etmek ancak yapılacak bir saha çalışması ile mümkün olabilecektir.

4- DAHA ETKİN BİR ÇİTÇİ ÖRGÜTLENMESİ ÜZERİNE GÖRÜŞLER

4.1. Devletin Tarımdaki Örgütlenmeye Yaklaşımı

Başlangıçta da değinildiği gibi tarım sektörü özellikleri itibariyle ülke ekonomisi içindeki önemini korumaktadır. Cumhuriyetin ilk yıllarından başlayarak 1980 yılına kadar devlet, iktisadi hayatta önemli roller üstlenmiştir. Karma ekonomi modeli içinde, diğer sektörlerde olduğu gibi tarım sektöründe de hem girdi temininde hem de çıktılarının değerlendirilmesinde katkıda bulunarak tarım sektörünü kendisine bağımlı hale getirmiştir. Bu durum savaştan çıkmış ekonomisi oldukça bozulmuş ve tarımı henüz bütünüyle pazara açılmamış durumda olan Cumhuriyetin ilk yıllarında belki de gerekliydi, ancak 1950'li yıllardan sonra tarımda teknoloji kullanımının artması, kapalı ekonomiden pazar ekonomisine geçişin yaygınlaşması sonucu, tarımda devletin hakimiyetinde olan kurumsal yapının da yeniden düzenlenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Özellikle 1980 yılından sonra serbest piyasa ekonomisini benimseyen Türkiye'de, tarım sektörünün de bu piyasa şartlarına uyum sağlaması istenmiştir. Devletin tarıma karşı "koruyucu ve düzenleyici" tavrı değişmiştir. (1)

Tarım sektörü, genellikle kendi dışındaki sektörlerin baskısı ve hakimiyeti altında varlığını sürdürmektedir. bu durumda çiftçilere ürün ve girdi piyasalarında bir rekabet ve pazarlık gücü kazandıracak şekilde tarımda etkin bir örgütlenmenin varlığından söz etmek mümkün görülmemektedir.(2)

5.2. Bazı Çiftçi Kuruluşlarının Örgütlenmesi ile İlgili Görüşler

Ülkemizde çiftçi örgütlenmesi denildiğinde, genel hatlarıyla daha önce de değinildiği gibi ekonomik ve sosyal amaçlı örgütlenme ve mesleki amaçlı örgütlenme diye iki ana sınıflandırmaya anlaşılmaktadır. Ekonomik ve sosyal amaçlı örgütlenme denildiğinde ilk akla gelen, "kooperatifçilik" olgusudur. Kooperatifçilikle ilgili farklı yasaların ve uygulamaların olması, kooperatifçiliğin hala büyük ölçüde devlet güdümünde olmasının yarattığı olumsuzluklar, ekonomik anlamda çiftçilerin örgütlenmelerini ve bu örgütlerin (kooperatiflerin) etkinliklerini menfi yönde etkilemektedir. (1)

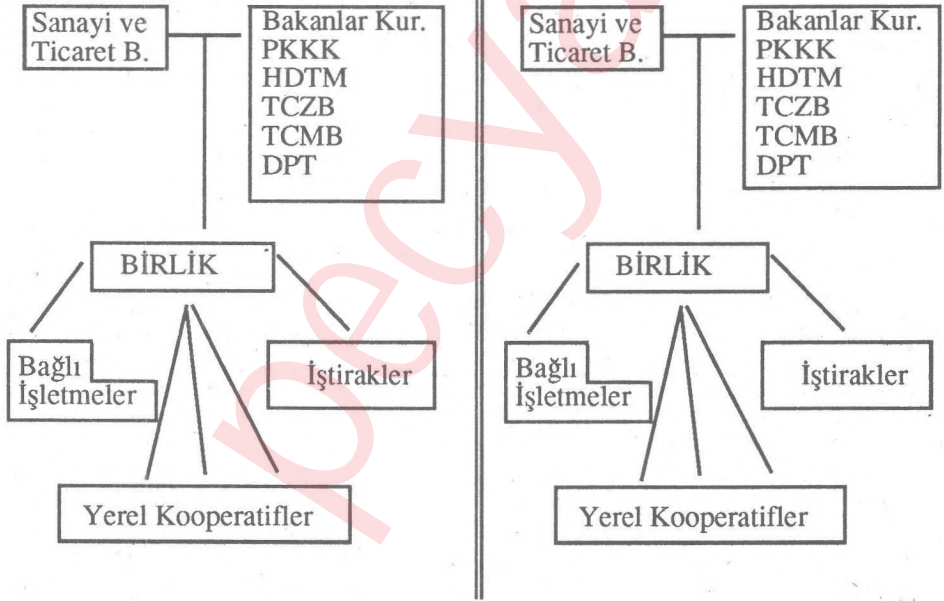
Türk kooperatifçiliğinin en önemli sorunları özetle; Finansman, Üst Örgütlenme, Eğitim ve Araştırma, Mevzuat ve Denetim, olarak saptanmıştır. Bu sorunların çözümü için uğraşacak siyasi iktidarın önce bir kooperatifçilik politikası oluşturarak, mutlaka bir kooperatifler bankasının kurulmasını Kooperatiflerin birlikten ulusal birliğe kadar üst örgütlenmesinin tamamlanmasını, kooperatif eğitim ve araştırma kuruluşlarının oluşturulmasını, demokratik kooperatifçiliği öğreten yeni bir tek bir kooperatifler yarasının çıkarılmasını ve bir Kooperatifler Bakanlığının kurulmasını sağlaması gerekmektedir.2 Bu sorunların çözümü her şeyden siyasi iktidarların tercihlerine göre yapılabilecektir. Nitekim 1991 yılı seçimlerinden sonra iktidara gelen koalisyon Hükümeti, tarım sektörünün sorunlarını çözmek amacıyla, uygulanan destekleme politikaları ve kurumsal yapının düzenlenmesi ile ilgili olarak birtakım çalışmalar başlatmıştır. Bunlardan bir tanesi de ülkemiz kooperatifçiliğinde ve hükümetlerin destekleme politikalarında önemli bir rol oynayan tarım satış kooperatifleri ve birliklerinin yeniden ya-

pılanması ile ilgili çalışmadır. Tarım satış kooperatiflerinin en büyüğü olan TARİŞ yönetimi tarafından yapılan bir çalışmada özet olarak TSK'nin devletle olan sıkı bağımlılık ilişkisi yerine, birim kooperatiflerin ve birliklerin özerkliğini hedefleyen yeni bir yapılanmaya gidilmesinin faydaları üzerinde durulmuştur. Bu yeni modeli basit olarak Şekil 1'de görmek mümkündür.

Şekil 1: Tarım Satış Kooperatiflerinin Mevcut Yapısı ve Uygulanan Destekleme Politikasına Uyumlu Yeni Bir Örgütlenme Modeli Önerisi

Tarım Satış Kooperatiflerinin
Mecut Yapılanması

TSK'lerinin Uygulanan
Destekleme Alımlarına Uyumlu
Yeni Bir Örg. Mod. Önerisi

----- SIKI BAĞIMLILIK İLİŞKİSİ
 ----- GEVŞEK BAĞIMLILIK İLİŞKİSİ
 ÖZERKLİK İLİŞKİSİ

KAYNAK: Tarımda Yeni Des..... TARİŞ Genel Müdürlüğü, İzmir, 1993

Tarım satış kooperatiflerindeki bu yapılanmadan beklenen örgütlerin işleyişini hem temel kooperatifçilik çerçevesinde demokratikleştirmeli, hem de verimlilik çerçevesinde profesyonelleştirmesidir. demokratikleşme ve profesyonelleşmenin birlikte gerçekleştirilebilmesinin ise dört boyutta özerklik ilişkisinin kurulması ile sağlanabileceği ifade edilmektedir.

Bu ilişkiyi şekil 2'de görmek mümkündür;

Şekil: TSK'lerinde Yeiden Tanımlanmış Dört Boyutlu Özerklik Alanları

D
E
M
O
K
R
A
T
İ
K
L
E
Ş
M
E

Birinci
Özerklik
Alanı

Birlik

Merkezi Yönetim
Sanayi ve Tic.
Bak. ve Diğer
Kademeler

İkinci
Özerklik
Alanı

Yerel
Kooperatif

Birlik

Üçüncü
Özerklik
Alanı

Birlik İcra
(Yürütme)
Organı

Birlik
Yönetim
Kurulu

Dördüncü
Özerklik
Alanı

Bağlı
İşletme

Birlik
(Yönetim+
Yürütme)

.....Özerklik ilişkisi

P
R
O
F
E
S
Y
O
N
E
L
L
E
Ş
M
E

Henüz tasarı halinde olan bu teklifler TSK (TARİŞ) ortaklarının görüşüne sunulmuş olup ortaklarında katkıları beklenmektedir. Gerekli yasal düzenlemeler yapıldıktan sonra kooperatiflerdeki bu özerkleşmenin kooperatifçilik açısından faydalı sonuçlar meydana getirebileceği öne sürülebilir.

TSK'lerinde önerilen özerkleşme modelinin tarım kredi kooperatiflerinde ve diğer tarımsal amaçlı kooperatiflerde de faydalı ve başarılı sonuçlar meydana getirebileceği söylenebilir. TKK'leri böyle bir modelde kanununda yer alan mevduat toplama yetkisini uygulamaya koyarak devlete olan bağımlılığını bir ölçüde azaltmış olacaktır. Ayrıca özerkleşme sonucu üretici ortakların kooperatif uygulamalarına daha fazla katılımı sağlanabilecektir.

Diğer tarımsal amaçlı kooperatifler grubunda ele alınan 1163 sayılı kanuna tabi kooperatifler, ülkemizde demokratik kooperatifçiliğin ilk uygulamaları olarak kısa zamanda sayısal açıdan büyük artış göstermişlerdir. Ancak bu sayısal artışa bakarak bu kooperatiflerin başarılı çalıştığını söylemek güçtür. Bu gruptaki kooperatiflerin başarısı için-daha önce değinilen kooperatifçiliğin temel problemlerini çözdükten sonra-üst örgütlenmelerini gerçekleştirmeleri sağlanmalıdır.

Çiftçilerin ekonomik anlamda daha etkin bir örgütlenme yapısına kavuşabilmeleri, büyük ölçüde kooperatiflerde yapılacak reorganizasyona ve kooperatifler arasında yapılacak entegrasyona (güçbirliğine) bağlıdır.

Bir ülke kooperatif etkinliğini ölçerken sayısal verilerden ziyade kooperatiflerin pazar payları dikkate alınır. Pazar payları yanısıra tarımsal üretim, işleme ve pazarlama, girdi teminindeki payları da önem taşır. Burada AET ülkelerinde tarım sektöründe, kooperatiflerin payı ile ilgili genel bilgileri vermek gerekirse; AET ülkelerinde (10'lu grup) kooperatifler tarımsal üretimin %60'ından fazlasının toplama, işleme ve pazarlamasını, tarımsal girdilerin ise yaklaşık %50'sinin temin edilmesini gerçekleştirmektedir.(1) Türkiye'de ise yapılan bir çalışmada ürün pazarlamasında kooperatiflerin payı yıldan yıla değişmekle beraber, pamukta %59, kuru incirde %28 kuru üzümde %17, ayçiçeğinde %35, fındıkta %27, gülçiçeğinde %24 olarak saptanmıştır.(2) Kooperatiflerin girdi teminindeki payının ise, alet-ekipmanda %15, ilaç tedarikinde %10, gübrede %42, yemde %10 olduğu ifade edilmektedir.

Tarımsal kooperatifçilikte başarılı olmuş, model olarak gösterilen Danimarka, Hollanda ve Lüksemburg gibi ülkelerde kooperatiflerin yapısı ve işleyişi üç aşamalı bir organizasyona sahiptir. Kısaca; yerel, bölgesel ve ulusal düzeyde her birinin bir piramid şeklindeki yapıyla entegre olması yani her organizasyonun bir üstteki diğer organizasyonun üyesi olması, kooperatiflerin başarısını arttıran önemli bir etmendir. Danimarka'daki genel eğilim, her ürün sektörünü ayrı ayrı hedefleyen., bir tek milli organizasyona veya bölgesel, sayıca az federal birlikler şeklinde ihtisaslaşmaya doğrudur.

Ülkemizde kooperatif sayısı ve ortak sayıları dikkate alındığında kooperatifleşme yoğunluğunun yüksek olduğu söylenebilir. Ancak bu kooperatiflerin ürün pazarlaması ve girdi tedarikinde daha fazla pay alabilmesi (başka bir ifade ile etkinliğini artırabilmesi) için aralarında birlikler oluşturarak AT ülkelerindeki gibi yatay ve dikey entegrasyonları sağlamaları gerekmektedir.

4.3. Mesleki Örgütlenme ile İlgili Görüşler

Mesleki anlamda ülkemizde başarılı bir örgütlenme olduğunu söylemek güç-

tür. Çiftçilerin en büyük mesleki kuruluşu olan Ziraat Odaları ve TZOB, 1957 yılında çıkarılmış kanuna göre kendisinden beklenen işlevi yerine getirememektedir. Bu kuruluşun, en azından Ticaret Odaları ve Esnaf Dernekleri Birlikleri seviyesine ulaştırılacak yasal düzenlemelerin yapılması gerekli görülmektedir. Nitekim TZOB tarafından Eylül 1992 de bir kanun değişikliği teklifi hazırlanmış ancak henüz Türkiye Büyük Millet Meclisi gündeminde ele alınmamıştır. Teklifte, Birliğin ve Odaların mali yönden güçlendirilmelerini hedefleyen ve Kuruluşun etkinliğini artırıcı değişikliklerin yer aldığı görülmektedir. Tarım kesiminde 4 milyonu aşkın kitleye hitap eden 2,5 milyona yakın kayıtlı üyesi bulunan bir kuruluşun mali ve idari yönden güçlenmesi, menfaat (çıkart) grubundan etkin bir baskı grubuna dönüşmesi siyasi partilerin kendileri açısından dikkatli bir şekilde ele almaları gereken bir konudur.

Kooperatifçilik konusunda daha önceleri önderlik yapan devlet yönetimi, nendense çiftçilerin mesleki örgütlenmesi konusuna aynı duyarlılıkla yaklaşamamıştır. Ülkemizde özellikle son yıllarda sanayileşme açısından olumlu gelişmeler olsa da henüz bütünüyle tarım toplumu kimliğinden kurtulamamıştır. Ayrıca batılı anlamda tam bir demokrasi uygulaması konusundaki eksiklikler, eğitim ve kültür seviyesinin düşüklüğü, geleneksel toplum yapımız nedeniyle bir araya gelip, örgütlenerek meslek hak ve çıkarlarını gözetme konusunda yeterince başarı sağlamamaktadır.

4.4. Tarım Şur'ası ile İlgili Görüş

Türkiye'de tarım sorunlarının çözülmesi amacıyla bir tarım şur'asının kurulması ile ilgili yönetmelik Resmi Gazetede 25 Şubat 1992 tarihinde (21153. sayısı) yayınlanmıştır. Daha çok resmi kuruluşların temsilcilerinden oluşan bu şur'ada üretici kesimi TZOB ve Ziraat Odaları Bölge başkanlarından oluşacak 10 kişi ile temsil edilecektir. Bu tip örgütlenme resmi kuruluşlar arasındaki koordinasyonu sağlamada başarılı olabilir, ancak tarım şur'asından esas beklenen amaç, içinde gerçek çiftçi temsilcilerinin bulunduğu, yaptırım gücü olan tarımla ilgili politikalar oluşturup uygulayabilecek bir şur'a, veya konfederasyon ya da konsey oluşturulmasıdır. Danimarka'da 1919 yılında kurulmuş olan Danimarka Tarım Konseyi görevleri ve çalışma prensipleri açısından örnek alınabilecek bir model oluşturmaktadır. (1)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Sonuç olarak denilebilirki, ekonomisi büyük ölçüde tarıma dayalı olan ülkemizde gerek tarım kesiminin gerekse ülkemizin temel problemlerini çözmek için sanayileşmesi gerektiği sık sık vurgulanmaktadır. Sanayileşme ile tarım kesimindeki fazla nüfusun azaltılabileceği bu kesimin sorunlarının daha kolay çözülebileceği fikri savunulmaktadır. Bu durum kapalı ekonomiden pazar ekonomisine geçme yolunda büyük mesafeler katetmiş tarım kesiminde, kurumsal yapının bir başka deyişle örgütlenme durumunun yeniden gözden geçirilip daha etkin hale getirilmesini gerekli kılmaktadır.

Tarımda henüz büyük ölçüde devlet hakimiyetinde olan kurumsal yapının uygulanmaya çalışılan serbest piyasa ekonomisi kuralları ışığında kendi ayakları üzerinde durabilmesini sağlayacak bir örgütlenme yapısına kavuşturulması gerekmektedir. Bu konu kısa dönemde halledilecek bir olay olarak görülmemelidir. Öncelikle siyasi iktidarların uygulayacakları politikalar içerisinde etkin bir tarım politikası ve araçları saptanmalı, buna göre kurumsal yapıda da ülke koşullarına uygun düzenlemelere gidilmelidir.

Ekonomik anlamda tarım kesiminde bir çözüm modeli olarak önerilen kooperatifçilik ile ilgili politikalar doğru olarak saptanmalı herşeyden önce bu konunun eğitimine önem vererek kooperatifçilik politikasını uygulayacak kadroların yetiştirilmesine öncelik verilmelidir. Ülkedeki kooperatifçilik birikimi değerlendirilip yasal düzenlemelerle gerçek demokratik kooperatifçiliğin uygulanmasına çalışılmalıdır.

Devlet kooperatiflere yaptığı müdahaleyi yavaş yavaş azaltıp sadece denetleme fonksiyonunda görev alarak zamanla bu kooperatiflerin kendi ayakları üzerinde durabilmelerini sağlayacak yöntemleri uygulamalıdır.

Ekonomik amaçla çalışan örgütlerin etkinliğini artırıcı çalışmalarda bulunurken, çiftçi meslek örgütlerinde bu uygulamalarda yer almasını sağlamak gerçek katılımcı demokrasi ile yönetilen ülkelerdeki sisteme ulaşılması hususunda önemli mesafeler alınmasına neden olacaktır.

Çiftçi örgütlenmesi açısından büyük önem taşıyan Ziraat Odaları ve TZOB'nin gerçek anlamda görevlerini yerine getirebilmeleri için kooperatifçilikte olduğu gibi önce devlet önderlik edip çiftçilerin bu kuruluşlar altında toplanıp örgütlenmelerini teşvik edici yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Zaman içinde çiftçi kesimi de bu kuruluşlar içinde seçme ve seçilme haklarını kullanarak hem demokrasi deneyimini artırabilir hem de herşeyin devletten beklenilmemesi gerektiğini öğrenerek kendileri için daha etkin görevler üstlenecek organizasyonların kurulmasını sağlayarak, kendi meslek menfaatlerini koruyucu çalışmalarda bulunabilirler.

Tarımdaki kurumsal yapının daha iyi çalıştırılabilmesi ve daha etkin bir örgütlenmeye gidilebilmesi, öncelikle siyasi iktidarların "kooperatifçilik" ya da "ürüticilerin örgütlenmesi" konularını amaç olarak tesbit edip, bunlarla ilgili uygulamaları (araçları) belirlemelerini gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

- 1- Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi., İletişim Yayınları Cilt 2-10
- 2- ÇAĞLAR, Ziya., Kooperatifler mevzuatı, Türk Kooperatifçilik Kurumu Yayınları, No: 79, Ankara, 1992
- 3- ÇIKIN, Ayhan, Tarımda Kurumsal Yapı ve Örgütlenme, E.Ü.Z.F. Tarım Ekonomisi Bölümü, 1990/91 Yüksek Lisans Ders Notları, İzmir.
- 4- ÇIKIN, Ayhan., Türk Çiftçisi için Daha Etkin Bir Örgütlenme Modeli, E.Ü.Z.F., Yayın No: 325, İzmir, 1978
- 5- DİE, 1991 Genel Tarım Sayımı Sonuçları, Ankara, 1992
- 6- Directory of European Agricultural Organization, EC Economic and Social Committee, Luxembourg 1984
- 7- DURAN, Bünyamin., Türkiye Tarım Tarihi (1870-1914), Kırkambar Yayını, No: 1, Malatya, 1991
- 8- FOXALL, Gordon., "The Structure of Cooperative Marketing in Europe Agriculture" in Eol Kaynak (editörs), World Food Marketing Systems, Chapter 25.
- 9- GÜNEŞ, Turan.; TALİM, METİN., ÇIKIN, Ayhan., ve Arkd., "Tarımda Teşkilatlanma", II. Tarım Kongresi, T.O. ve K.Bakanlığı, Ankara, 1982.

- 10- HAZAR, Nurettin., Türk Kooperatifçilik Tarihi, Türk Kooperatifçilik Kurumu, Ankara, 1987.
- 11- İçişleri Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü Arşivi.
- 12- İstanbul Sanayi Odası, 1993 Yılı Başında Türkiye Ekonomisi, Yayın No: 1993-4, Mart, 1993.
- 13- KARACAN, Ali Rıza., "Tarım Sektöründe Kooperatif Dışı Örgütlenme" 2000'li Yıllara Doğru Türkiye Tarımı Sempozyumu, TMMOB, Ziraat Mühendisleri Odası, Ocak 1992, Ankara,
- 14- KARACAN, Ali Rıza., ERSÖZ, Şule., Türk Tarım Sektörünün Örgütsel Yapısı ve Yönetimi, Friedrich Ebert Vakfı, İzmir, 1989.
- 15- KAZGAN, Gülten., Tarım ve Gelişme, Der Yayınları, İstanbul, 1983.
- 16- KAZGAN, Gülten., "Türk Tarımında Yapısal Değişme," 1980-1990 Türkiye Tarımı Sempozyumu, TMMOB, ZMO, 7-9 Ocak 1991, Ankara,
- 17- KOÇTÜRK, O.Murat., "Çiftçi Örgütlenmesi Açısından Türkiye Kalkınma Vakfı ve Köy-Tür Holding'in Genel Olarak İncelenmesi", E.Ü.Z.F., Tarım Ekonomisi Bölümü, Doktora Semineri, Mayıs, 1992.
- 18- MÜLAYİM, Ziya Gökalp. Kooperatifçilik, Yetkin Yayınları, ANkara, 1992.
- 19- MÜLAYİM, Ziya Gökalp., Türk Kooperatifçiliğinin Temel Sorunları ve Çözüm Önerileri, Friedrich Ebert Vakfı, İstanbul, 1990.
- 20- KHOSROW Saidi., "Rural Cooperatives in the World Between State and Peasants "Cooperation in the World Agriculture Experiences Problems and Perspectives, Bergman T. and Ogura T.(editörs), 1985.
- 21- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Raporu, 1992.
- 22- TALİM, Metin., "Tarımda Yapısal Değişim", 1980-1990 Türkiye Tarımı Sempozyumu, TMMOB, ZMO, 7-9 Ocak 1991, Ankara.
- 23- Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birlii, III. Olağan kongresi, Faaliyet Raporu, Kasım 1990, Ankara
- 24- Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Teşkilatlanma ve Destekleme Genel Müdürlüğü Kayıtları.
- 25- Tarımda Yeni Destekleme Modelleri ve Birliklerde Yeniden Yapılanma, TARIŞ Genel müdürlüğü, İzmir, Mart 1993.
- 26- The Agricultural council of Denmark, Published by danish Farmers Union, November, 1991.
- 28- Türkiye Ziraat Odaları Birliği Kanunu Değişiklik Teklifi, Eylül, 1992.
- 29- Vakıflar Genel Müdürlüğü Kayıtları.
- 30- Ziraat Odaları ve Türkiye Ziraat Odaları Birliği Kanun ve Nizamnamesi, Güven Matbaası, Ankara, 1988.

ARAZİ TOPLULAŞTIRMASININ YASAL DAYANAKLARI VE BUNU İÇEREN UYGULAMALAR

*İsmet TAYŞI **

Kısaca, aynı şahsa ve çiftçi ailesine ait dağınık küçük arazi parçalarının ve hisselerinin bir araya getirilerek düzgün şekiller halinde birleştirilmesini içeren arazi toplulaştırılması yeni bir kavram değildir. Birçok Avrupa ülkesinde arazi toplulaştırılmasının başlangıcı birkaç asır öncesine kadar gitmektedir. Örneğin, Almanya'da bugünkü köyler reformuna çığır açmış olan arazi toplulaştırması karamamesi 1718 yılında yayınlanmıştır.

Diğer ülkelerde olduğu gibi, ülkemizde de tarım arazilerinin bölünüp parçalanmasının bazı nedenleri vardır. Bunlar, tarımsal nüfusa göre mevcut tarım arazisinin yetersizliği ve tarımsal nüfus yoğunluğunun artması, arazilerin alım, satım ve devirlerinde herhangi bir yasal sınırlamanın bulunmaması ile ilgili hukuki yetersizlikler, köylerin yerleşim sistemi, sermaye noksanlığı veya uygun ödeme şartları ile ilgisi olmayan fiziki alt yapı tesislerinin yarattığı bölünmeler, kiracılık ve ortakçılık sisteminden kaynaklanan arazi tasarruf şekilleri, devlet tarafından gerek yeni yerleşim alanlarında ve gerekse diğer yerlerde dağıtım tabi tutulan arazilerde uygulanan 3 tarla sistemi gibi hususlardır. Şüphesiz ki; arazi parçalanması olayının, arazinin kullanış tarzı, üretim, mekanizasyon ve makinanın verimi, işçilik giderleri, teknik güçlükler ve diğer etkenler üzerine olumsuz etkileri söz konusudur.

Genelde arazi toplulaştırılması, tarım sektöründe ve tarımsal yapının ıslahında bazı yararlar sağlamaktadır. Bunlar, sulama oranlarının artırılması, fiziki tesislerin neden olduğu parçalanmaların önlenmesi, sulama projelerinin maliyetinde tasarruf sağlanması, arazi maliklerine kamulaştırma bedeli yerine arazi verilerek toprağından kopmasının önlenmesi, sulama ve teknik tarım yöntemlerinin uygulanmasında kolaylık sağlanması, işletme merkezi ile parseller arasındaki mesafelerin azalması ve her parselin yola bağlanması, net arazi kullanma alanının ve parsel büyüklüklerinin artması ve parsel şekillerinin düzenlenmesi, tarım işletmelerinde işgücü tasarrufunun sağlanması, parsellerin korunmasında kullanılan malzemede tasarruf sağlanması, tarım işletmelerinde net gelir artışı-

* Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, APK Kurulu Başkanlığı Mevzuat ve Kuruluşlar Dairesi Başkan Vekili.

nın sağlanması ve proje alanında sosyal huzurun sağlanması ve proje alanında sosyal huzurun sağlanması v.s. gibi yararlarıdır.

Öte yandan, arazi toplulaştırma çalışmalarında da bazı sorunlarla karşılaşmaktadır. Bunlar, yasal mevzuat yetersizliği, tapu ve kadastro sicillerindeki noksanlıklar, arazi ihtilafları, tapu kayıtlarına alım-satımların ve değişikliklerin zamanında işlenmemesi, çiftçiler tarafından çeşitli nedenlerle yapılan itirazlar ve toplulaştırılan alanlarda parçalanmayı önleyici hükümlerin olmaması gibi sorunlardır.

Ülkemizde, arazi toplulaştırma kavramının idareyi düzenleyici hukuki metinler içerisinde yer alması, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarına kadar uzanmaktadır. Bununla ilgili olarak, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan yaklaşık 2.5 yıl sonra 4.4.1926 tarih ve 743 sayılı Türk Medeni Kanunu, Türkiye Cumhuriyeti'nin pozitif hukuk sistemi içinde yer alan çok önemli ve ilk yasal düzenlemelerden birisini oluşturmaktadır. Bu kanunun 678. maddesinde arazi toplulaştırması ile ilgili bir hüküm yer almış olmasına rağmen, 1926 yılından 1961 yılına gelinceye kadar bu hükmün uygulanma şansı olmamıştır.

Ülkemizde, arazi toplulaştırması ile ilgili yasal düzenlemeleri aşağıdaki şekilde inceleyerek sıralamak mümkündür.

A- Medeni Kanun Yönünden İnceleme:

1926 yılında çıkarılmış olan 743 sayılı Medeni Kanunun 678. maddesi ile arazi toplulaştırma konusu ilk kez yasal bir baza oturtulmuş bulunmaktadır. Bu maddede, toprağın ve su yollarının ıslahı, bataklıkların kurutulması, orman yetiştirilmesi, yol açılması, orman ve köy arazisi parçalarının birleştirilmesi gibi şeylerin ancak müteaddid maliklerin iştiraki ile yapılacağı, bunun için arsaların yarısından fazlasına malik bulunan ve adetçe maliklerin 2/3 sini teşkil edene kimseler tarafından karar verilmesi gerektiği ve bu karara diğerlerinin uymak zorunda olduğu hükme bağlanmıştır.

Görülüyor ki; bu madde arazi toplulaştırmasını zorunlu değil, isteğe bağlı kılmakta ve arazi toplulaştırması yapabilmek için de iki şartın birden gerçekleşmesini öngörmektedir. Birinci şart arazi toplulaştırması isteğinde bulunan kişilerin toplulaştırılmasını istedikleri arazinin mülkiyetinin yarısından fazlasına malik olmalarıdır. Bu şartın uygun olması halinde ikinci şart da bu kişilerin ayrıca maliklerin 2/3 sini teşkil etmeleridir. Bu iki şartın birden her zaman ve her yerde sağlanması imkansızdır. Bu nedenle isteğe bağlı arazi toplulaştırma çalışmaları yeterince sağlanamamaktadır.

Ülkemizde, 1926 yılından 1961 yılına kadar geçen 35 yıllık sürede arazi toplulaştırma çalışması yapılmamıştır. Ve ilk kez 7457 sayılı TOPRAKSU Kanununa göre, 1961 yılında başlamıştır.

B- TOPRAKSU Kanunu Yönünden İnceleme:

Kısaca Topraksu Kanunu olarak ifade edilen 7457 sayılı kanun, 24.2.1960 tarih ve 10444 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren Ziraat Vekaleti Toprak Muhafaza ve Zirai Sulama İşleri Umum Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki Kanundur.

1- Bu kanunun 2. maddesinin (f) bendine göre, arazi toplulaştırması yapma görevi TOPRAKSU Genel Müdürlüğüne verilmiştir.

2- Aynı kanunun 18. maddesine göre, zirai sulama, arazi ıslahı, toprak muhafazası ve arazi toplulaştırması yapmak amacıyla gerekli görülen her türlü taşınmazların satın alma, mübadele, kamulaştırma veya kiralama suretiyle tedarikine TOPRAKSU Genel Müdürlüğünün bağlı olduğu Bakanlık yetkili kılınmıştır.

3- Yine aynı kanunun 21. maddesine göre de, bu kanunun 20. maddesinin son fıkrası gereğince arazi toplulaştırılması ilgili tedbirleri alacak kişi ve kurumlara TOPRAKSU Genel Müdürlüğünün bağlı olduğu Bakanlığın izni ile Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası'nca gerekli kredilerin verilmesi öngörülmüştür.

4- Yine söz konusu kanunun 2. maddesinin (J) bendine göre, TOPRAKSU Genel Müdürlüğünün bağlı olduğu Bakanlığın teklifi üzerine Bakanlar Kurulunca kabul edilecek yerlerde, toprak muhafaza ve zirai sulama tekniğinin zaruri kıldığı hallerde münhasır kalmak şartıyla tüzüğü gereğince arazi toplulaştırmasının sağlanması öngörülmüştür.

5- TOPRAKSU teşkilatınca 1961 yılında tüzük çıkarılmaksızın ilk arazi toplulaştırma çalışmalarına başlanılmıştır. Tüzüksüz olarak bu çalışmaların yürütülemeyeceği anlaşılınca, 7457 sayılı kanunun 2. maddesinin (j) bendine dayanılarak 11.7.1967 yılında 6/6706 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile ilk Arazi Toplulaştırma Tüzüğü yürürlüğe konulmuş ve çalışmalar bu tüzüğe göre yapılmaya başlanmıştır.

Ancak, 19.7.1973 tarih ve 14599 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanununun yürürlüğe girmesi ile söz konusu tüzük yürürlükten kaldırılmış ve 1978 yılına kadar bu kanuna göre çıkartılan yönetmelik uyarınca çalışmalara devam edilmiştir. 1757 sayılı kanunun 1978 yılında Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmesi üzerine 7457 sayılı kanunun 2. maddesinin (j) bendi ve Medeni Kanunun 678. maddesine dayanılarak 24.9.1979 tarih ve 7/18231 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile ikinci kez yeni Arazi Toplulaştırma Tüzüğü yürürlüğe konulmuştur. 8.6.1984 tarih ve 235 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile 7457 sayılı TOPRAKSU Genel Müdürlüğü kuruluş kanunu yürürlükten kaldırılınca ve TOPRAKSU teşkilatı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü içinde yer alınca ve 235 sayılı K.H.K. ye konulan 6. geçici maddede, "bu kanunun örgördüğü yönetmelikler yürürlüğe girinceye kadar mevcut tüzük ve yönetmeliklerin uygulanmasına devam olunur" hükmü yer aldığından, bu tüzük geçerliliğini korur hale gelmiştir. Bilahare, bu K.H.K. 3202 sayılı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü kuruluş kanunu ile yürürlükten kaldırılmıştır. Ama, bu kanuna eklenen geçici 6. madde ile bu tüzük yeniden geçerliliğini korur hale gelmiş olup, bugün de arazi toplulaştırma çalışmaları bu tüzüğe göre devam etmektedir.

C- Toprak ve Tarım Reformu Kanunu Yönünden İnceleme:

Bilindiği üzere, Türkiye genelinde toprak ve tarım reformu yapmak amacıyla 19.7.1973 tarih ve 14599 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu yürürlüğe girmiştir.

1- Bu kanunun 2. maddesinin (e) bendine göre, ekonomik bir üretime imkan vermeyecek şekilde parçalanmış arazilerin birleştirilmesi ve gerektiğinde genişletilmesi suretiyle toplulaştırılması ve tarımsal mülklerin çiftçi ailelerinin geçimini sağlamaya ve aile işgücünü değerlendirmeye yetmeyecek derece parçalanmasının ve küçülmesinin önlenmesi öngörülmüştür.

2- Yine bu kanunun arazi toplulaştırılması başlığı altında yer alan sekizinci bölümü, 87. maddede toplulaştırmanın amacı, 88. maddede isteğe bağlı toplulaştırma, 89. maddede zorunlu toplulaştırma, 90. maddede özel durumlarda toplulaştırma, 91. maddede toplulaştırma sınırı, 92. maddede tapulama işlemleri, 93. maddede toplulaştırma hazırlığı, 94. maddede derecelendirme, 95. maddede derecelendirmenin ilanı, 96. maddede toplulaştırmada gözönünde tutulacak hususlar, 97. maddede kamu hizmetlerine katılma, 98. maddede tesis plan ve projelerinin onanması, 99. maddede uygulama ve tescil işlemleri, 100. maddede toplulaştırma alanlarında alınacak tedbirler, 101. maddede toprak bütünlüğünün korunması, 102. maddede hakların aktarılması, 103. maddede toprak ve tarım reformu bölgesi dışında toplulaştırma ile ilgili hükümleri kapsamaktadır.

3- Bu kanunda öngörülen arazi toplulaştırma işlemlerini yapmak üzere bu kanunun 94. ve diğer ilgili maddelerine dayanılarak 1.12.1973 tarih ve 14729 sayılı ve 31.1.1974 tarih ve 14785 sayılı Resmi Gazetelerde yayımlanan Arazi Topplulaştırma Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. daha önce de değinildiği üzere, 1757 sayılı bu kanunun ve bu kanuna göre uygulamaya konulan Arazi Topplulaştırma Yönetmeliğinin yürürlüğe girmesi ile TOPRAKSU Genel Müdürlüğüne uygulanmakta olan 11.7.1967 tarih ve 6/6706 sayılı ilk Arazi Topplulaştırma Tüzüğü yürürlükten kaldırılmış ve Türkiye'nin genelinde 1757 sayılı kanuna göre yürürlüğe konulan Arazi Topplulaştırma Yönetmeliği geçerli olmuş ve bu durum 1978 yılına kadar sürmüştür. 1978 yılında, 1757 sayılı kanun, Anayasa mahkemesi tarafından iptal edilince, bu defa 24.9.1979 tarih ve 7/18231 sayılı Arazi Topplulaştırma Tüzüğü hazırlanarak yürürlüğe konulmuştur. Halen arazi toplulaştırma çalışmaları bu tüzüğe göre yürütülmektedir.

D- Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu Yönünden İnceleme:

Yukarıda da belirtildiği üzere, 1978 yılında 1757 sayılı Kanunun iptal edilmesiyle toprak ve tarım reformu faaliyetleri askıda kalmış ve Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığı 1617 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Ön tedbirler Kanunu kapsamında faaliyetlerini sürdürmüştür. Ancak, bu müsteşarlık, 8.6.1984 tarih ve 224 sayılı K.H.K. ile Genel Müdürlük düzeyinde yeniden tüzel kişilik kazanmıştır.

1757 sayılı Kanunun Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmesi ile doğan mevzuat boşluğunu telafi etmek üzere, 1.12.1984 tarih ve 18592 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair 3083 sayılı Tarım Reformu Kanunu yürürlüğe konulmuştur.

1- Bu kanunun 1. maddesinin (c) bendine göre, ekonomik üretime imkan vermeyecek şekilde parçalanmış tarım topraklarının gerektiğinde ve imkanlar ölçüsünde genişletilmesi suretiyle toplulaştırılması, tarım arazisinin ailenin geçimini sağlamaya ve aile işgücünü değerlendirmeye yeterli olmayacak derecede parçalanması ve küçülmesinin önlenmesi öngörülmüştür.

2- Anılan kanunun 6. maddesine göre, ilgili kuruluşça isteğe bağlı veya maliklerin muvafakati aranmaksızın arazi toplulaştırması yapılabilmektedir.

İsteğe bağlı olanlara öncelik vermek kaydıyla arazi toplulaştırmasını teşvik için ilgili kuruluşça, arazi genişletmek ve kredi imkanlarından daha fazla yararlandırmak gibi destekleyici tedbirler alınabilmektedir.

Bu maddeye göre yapılan toplulaştırma sonunda dağıtılan veya sahibine bırakılan tarım arazisi malikleri adına, geriye kalan arazi ise Hazine adına uygulayıcı kuruluşun isteği ile tapuya tescil edilir. Malikleri adına tescil edilen arazi bu kanun hükümleri dışında o bölge için tesbit edilen dağıtım normundan daha küçük parçalara rızaen veya hükmen taksim edilemez ve ifraz işlemlerine konu olamaz. Bu hususta tapu sicline de şerh konur.

3- Yine bu kanunun 6. maddesinde, bu kanun uyarınca yapılacak toplulaştırma esas ve usulleri ile toprağın değerlendirilmesinin nasıl yapılacağını belirleyen bir yönetmelik çıkarılması öngörülmüştür. Söz konusu yönetmelik hazırlanarak "Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu Uygulama Yönetmeliği" adı altında yürürlüğe konulmuştur. Halen, Tarım Reformu Genel Müdürlüğüne, Bakanlar Kurulu Kararı ile reform uygulama bölümü olarak tesbit edilen alanlarda bu yönetmelik hükümleri uygulanmaktadır.

E- Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Kuruluş Kanunu Yönünden İnceleme:

Bilindiği üzere, 1757 sayılı Kanunun 1978 yılında Anayasa Mahkemesi'nce iptal edilmesi ile Toprak ve Tarım Reformu Müsteşarlığının tüzel kişiliği devam etmekle beraber toprak ve tarım reformuna ilişkin çalışmalar aksamıştır. Bu aksaklık ve hukuki boşluğu gidermek üzere 1984 yılında yukarıda değinilen 3083 sayılı Tarım Reformu Kanunu ve 1985 yılında da bu kanunun öngördüğü hizmetleri yürütmek için 26.2.1985 tarih ve 3155 sayılı Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Kuruluş ve Görevleri Hakkındaki Kanun çıkartılmıştır.

1- Bu kanunun 2. maddesinin (b) bendine göre, Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenen reform uygulama bölgelerinde, ekonomik üretime imkan vermeyecek şekilde parçalanmış tarım arazisini toplulaştırma ve çiftçi ailelerinin geçimini sağlamaya ve aile işgücünü değerlendirmeye yetmeyecek derecede parçalanmasına ve küçültülmesine engel olma görevi Tarım Reformu Genel Müdürlüğüne verilmiştir.

2- Yine bu kanunun 9. maddesinin (c) bendine göre de, 2. maddenin (b) fıkrasında zikredilen arazi toplulaştırması ile ilgili yapılacak işlemlerle bu Genel Müdürlüğün Kamulaştırma, Toplulaştırma ve Dağıtım Dairesi Başkanlığı yükümlü kılınmıştır.

F- Köy Hizmetleri Kuruluş Kanunu Yönünden İnceleme:

Bilindiği üzere, 14.6.1937 tarih ve 3630 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 3203 sayılı kanunla Tarım Bakanlığı, 21.6.1972 tarih ve 14222 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 1595 sayılı kanunla da Orman Bakanlığı kurulmuştur. Bilahare 17.12.1981 tarih ve 17254 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 2384 sayılı kanunla Orman Bakanlığı Tarım Bakanlığına bağlanarak Tarım ve Orman Bakanlığı oluşturulmuştur. Bilahare, 13.12.1983 tarih ve 183 sayılı K.H.K. ve 18.6.1984 tarih ve 212 sayılı K.H.K. ile Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığının, Tarım ve Orman Bakanlığına bağlanması ile Bakanlığın adı Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı olarak TOPRAKSU Genel Müdürlüğü de 8.6.1984 tarih ve 235 sayılı K.H.K. ile YSE ve Toprak İskan Genel Müdürlüklerinin eklenmesi ile Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü haline dönüşmüştür. Söz konusu K.H.K.'nin 2. maddesinin (m) bendine göre, 1306 sayılı İskan Kanunu gereğince nakledilen ve toplulaştırılacak köyler için arsa tefrik etme görevi bu Genel Müdürlüğe, arazi toplulaştırması için etüd planlarını, program ve projelerini ha-

zırlamak, hazırlamak, tasdikini yapmak, uygulama işlerini yerine getirmek görevi de bu Genel Müdürlüğe bağlı Sulama Dairesi Başkanlığına verilmiştir. Bu K.H.K.'nin geçici 6. maddesiyle de, bu K.H.K. nin öngördüğü yönetmelikler yürürlüğe girinceye kadar mevcut tüzük ve yönetmeliklerin uygulanacağı hükmü getirildiği için 24.9.1979 tarih 7/18231 sayılı Arazi Toplaştırma Tüzüğü de yürürlüğünü korumuştur.

Yaklaşık bir yıl kadar sonra 22.5.1985 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanan 3202 sayılı kanunla da 8.6.1984 tarih ve 235 sayılı K.H.K. yürürlükten kaldırılarak bugünkü Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünün formel yapısı oluşturulmuştur.

1- Bu Genel Müdürlüğün 3202 sayılı kuruluş kanununun 2. maddesinin (i) bendine göre, ekonomik üretime imkan vermeyecek derecede parçalanmış, dağılmış, şekilleri bozulmuş tarım arazilerinin teknik, ekonomik ve işletme imkanları ölçüsünde toplulaştırılmasını yapma görevi ülke genelinde Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğüne verilmiştir.

2- Yine aynı kanununun 12. maddesinin (c) bendine göre, sulu ve kuru tarım arazilerinde toplulaştırmaya uygun arazi sahipleri çoğunluğunun isteğine bağlı arazi toplulaştırması için etüd, planlama, program ve projelerini hazırlamak, hazırlamak, tasdikini yapmak, uygulama işlerini yapmak ve yaptırmak, toplulaştırma sonunda verilen yeni parselleri malikleri adına tescil ettirmek, ifraz işlerine konu olmasını önlemek için tapu siciline şerh vermek ve uygulamada gerekli görülen hallerde kamulaştırma yapmak, toplulaştırma esas ve usullerinin nasıl yapılacağını yönetmelikle belirlemek görevi anılan Genel Müdürlüğün Sulama Dairesi Başkanlığına verilmiştir.

3- Öte yandan, daha önceki 235 sayılı K.H.K. de yapıldığı gibi Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünün kuruluşu ile ilgili 3202 sayılı kanuna geçici bir madde (Geçici Madde: 6) eklenerek, "bu kanunun öngördüğü yönetmelikler yürürlüğe girinceye kadar mevcut tüzük ve yönetmeliklerin uygulanmasına devam olunması" hükmü getirilmek suretiyle 24.9.1979 tarih ve 7/18231 sayılı Arazi Toplaştırma Tüzüğüne yeniden hayatiyet kazandırılmıştır.

Bu tüzüğe göre, arazi toplulaştırması yapılacak proje alanında, arazi maliklerinin muvafakatı proje çalışmalarından önce ve ön etüd çalışmaları sırasında alınmaktadır. Proje alanındaki arazilerin yarısından çoğuna malik bulunan ve sayıca 2/3'sini teşkil eden arazi malikleri kabul ettikleri takdirde çalışmalara başlanmaktadır. Arazi malikleriyle mutabakat sağlandıktan ve ön etüd raporu hazırlanıp Genel Müdürlükçe onandıktan sonra da, bu tüzüğün 5. maddesi uyarınca, proje Bakanlar Kurulu Kararının Resmi Gazetede yayımından sonra toplulaştırma alanında gerekli çalışmalara başlanmaktadır.

G- Ülkemizde Arazi Toplaştırma Çalışmaları:

Daha önce de değinildiği üzere, arazi toplulaştırma kavramı, pozitif hukuk sistemimize ilk kez, 4.4.1926 tarihinde yürürlüğe konulmuş olan 743 sayılı Medeni Kanununun 678 maddesi ile girmiştir. Ama, bu madde hükmüne 1961 yılına kadar işlerlik kazandırılmamış ve bu madde medeni kanunumuzun bazı maddeleri gibi bir süs olarak korunmuştur. Ancak, 1960 yılında, 7457 sayılı kanunla TOPRAKSU Genel Müdürlüğü kurulduktan sonra ülkemizde ilk kez 1961 yılında arazi toplulaştırma çalışmaları uygulamasına başlanılmıştır. Bugüne kadar

yapılan çalışmaları da 4 bölüm halinde ele alarak özetlemek mümkündür.

1- Tüzüksüz Dönem (1961-1966)

Bu dönemde, Medeni Kanununun 678 ve 7457 sayılı kanununun 2/j maddesi uyarınca Antalya, Burdur ve Samsun illerinde birer, Konya ilinde de 2 proje olmak üzere toplam 5 arazi toplulaştırma projesi uygulanmış ve toplam olarak 1300 hektar arazi toplulaştırılmıştır. Hukuken idareyi düzenleyici metinler dizisi içinde yer alan bir tüzüğün mevcut olmaması nedeniyle tüzüksüz bu işlerin yürütülemeyeceği anlaşıncaya, 7457 sayılı kanununun 2/j maddesinde öngörülen tüzüğün çıkartılmasına çalışılmıştır. Böylece, hazırlanan ilk tüzük 1966 yılında 6/6076 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe konularak arazi toplulaştırma uygulamalarında karşılaşılan sorunların belli ölçüde giderilmesi ve uygulamada kolaylık sağlanmıştır.

2- 6/6076 sayılı Tüzük Dönemi (1966-1973):

Anılan tüzüğün yürürlüğe girmesi ile arazi toplulaştırma çalışmaları hız kazanmış ve bu dönemde, Manisa, Eskişehir, Erzincan, Konya, İzmir, Denizli, Kayseri ve Burdur illerinde toplam 46 proje alanında arazi toplulaştırma uygulaması yapılmış ve toplam olarak 30.227 hektar arazi toplulaştırılmıştır.

3- 1757 Sayılı Kanun Dönemi (1973-1979):

Daha önce de değinildiği üzere 19.7.1973 tarihinde yürürlüğe giren 1757 sayılı kanununun 94. ve diğer ilgili maddelerine dayanılarak ülke genelinde yürürlüğe konulan Arazi Topplulaştırma Yönetmeliği ile birlikte daha önce uygulanan 6/6076 sayılı Arazi Topplulaştırma Tüzüğü yürürlükten kaldırılmış ve 1757 sayılı kanuna dayanılarak çıkartılan Arazi Topplulaştırma Yönetmeliği uygulamaya konulmuştur. Bu yönetmeliğin ömrü ve geçerliliğide 1757 sayılı kanununun Anayasa Mahkemesince iptal edilmesi ile 1978 yılına kadar sürmüştür.

Bu dönemde, Niğde, Eskişehir, Manisa, Aydın, Isparta ve Ankara illerinde toplam 21 proje alanında arazi toplulaştırma uygulaması yapılmış ve toplam olarak 16.131 hektar arazi toplulaştırılmıştır.

4- 7/18231 Sayılı Tüzük Dönemi (1979-1993):

Yukarıda değinildiği üzere, 1757 sayılı kanununun Anayasa mahkemesince iptal edilmesi ile 235 sayılı K.H.K. ve 3202 sayılı yasa uyarınca yeniden 7/18231 sayılı tüzük dönemi başlamıştır.

Bu dönemde, İzmir, Bursa, Aydın, Sinop, Edirne, Konya, Niğde, Amasya, Tokat, Eskişehir, Balıkesir ve Manisa illerinde toplam 97 proje alanında arazi toplulaştırma uygulaması yapılmış ve toplam olarak 67.303 hektar arazi toplulaştırılmıştır.

Bu açıklamalardan sonra görülmüştür ki; arazi toplulaştırma çalışmalarının başladığı 1961 yılından 1992 yılı sonuna kadar 119.452 hektar alanın toplulaştırılması yapılmıştır. Böylece, 188 yerleşim birimine 38.083 tarım işletmesine hizmet iletilmiş olup, söz konusu işletmelerin toplulaştırmadan önceki parsel sayısı 116.416 iken, bu sayı bugün 63.330'a indirgenmek suretiyle % 45.6 oranında toplulaştırma sağlanmıştır. Ortalama parsel büyüklükleri de % 84 artarak 18.86 dekara çıkmıştır.

1993 yılında da Konya, Bursa, Balıkesir, Edirne, Denizli ve İzmir illerindeki

toplam 37.437 hektarlık alanda arazi toplulaştırma çalışmalarına başlanılmış olup, bu çalışmalar sürdürülmektedir. Böylece, toplam olarak 156.925 hektarlık alanda arazi toplulaştırması yapılmış demektir.

Ayrıca, 1994 yılı yatırım programında da 39.669 hektarlık alanda arazi toplulaştırma çalışmaları yapılması öngörülmüş ve bu işler içinde 226 milyar TL. ödenek ayrılmış bulunmaktadır.

H- Arazi Toplulaştırılmasında Karşılaşılan Sorunlar:

Arazi toplulaştırılması uygulamaları, sanıldığı ve kağıt üzerinde yazılıp çizildiği gibi rahatça yapılabilen ve kolayca sonuç alınabilir çalışmalar değildir. Bu çalışmalarda, mevzuat yetersizliğinden kadastro ve tapu sicillerindeki eksikliklerden, parsel alanlarındaki farklılıklardan, arazi uyuşmazlıklarından, mülkiyet listelerindeki hatalardan, tapu sicillerine alım-satım ve değişikliklerin zamanında işlenmemesinden, çeşitli nedenlerle çiftçilerin itirazlarından ve toplulaştırılan alanlarda arazi parçalanmasını önleyici yasal hükümlerin mevcut olmamasından kaynaklanan bir sürü sorunlarla karşılaşmaktadır. Bu sorunları aşağıdaki şekilde vurgulamak mümkündür.

1- Yasal Mevzuat Yetersizliğinden Kaynaklanan Sorunlar:

a) Belli bir alanda arazi toplulaştırması uygulaması yapılacağına dair tapuya şerh verildikten sonra, herhangi bir kısıtlama olmadığı için o alandaki arazilerde alım, satım, ifraz ve taksim işlemleri sürmektedir. Bu da planlayıcıyı zor durumda bırakmakta ve parselasyon planlarında sık sık değişiklik yapılmasını gerektirmektedir.

b) Çiftçilerin ortak tesislere katılma payı limiti bulunmadığı için kesinti payları değişik olmaktadır. Bu da anlaşmazlık ve huzursuzluk yaratmaktadır.

c) Toplulaştırma uygulaması yapıldıktan sonra parsel değerlerinde veya yüzölçümlerinde saptanan farklılıklar giderilemezse, bu durum proje revizyonuna yol açmakta ve çalışmaları aksatmaktadır.

d) Proje uygulamasını takiben uyuşmazlıklar çözüme bağlandıktan sonra haklı olan kişiye mevcut arazisi veya kendi araziğine eşdeğer arazi verilmesi cihetine gidilmekte olması da bazı sorunlar yaratmaktadır.

e) Yasal yetersizlik nedeniyle toplulaştırma uygulamaları sırasında maliklerin araziyi teslim etmemesi, ürününü kaldırmaması, ağaçları kesmemesi de çalışmaları engellemektedir.

f) Toplulaştırmadan sonra toprak bütünlüğünün korunmasını sağlayıcı yasal hükümler bulunmadığından süreklilik sağlanamamaktadır.

g) Arazi uyuşmazlıkları ile ilgili davaların mahkemelerde uzayıp gitmesi uygulamaları geciktirmektedir.

h) Yeni mülkiyetin röleve, dizayn ve tescil işlemlerini hızlandırıcı yasal hükümlerin bulunmaması çalışmaları yavaşlatmaktadır.

ı) Yeni parselasyon planları ilan edildikten sonra bazı çiftçilerin yeni yerlerini beğenmeyerek itiraz etmesi halinde konu mahkemeye intikal edip çözümünceye kadar yeni parsel sahipleri maddi ve manevi zarara uğramaktadır. Bu durumda, proje yönetiminin hiçbir idari ve hukuki dayanağı yoktur.

2- Kadastro ve Tapu Sicillerindeki Eksikliklerden Kaynaklanan Sorunlar:

Arazi toplulaştırması yapılacak alanda kadastro yapılmış yerlerin tapulamasına öncelik verilmesi, tapulamasının tamamlanarak mülkiyet durumunun açıklığa kavuşturulması gerekir.

3- Parsel Alanındaki Farklılıklardan Kaynaklanan Sorunlar:

Parsellerin tapuda kayıtlı alanları ile haritadaki alanın veya işlenen alanın sayısal olarak birbirini tutması, hisseli parsellerin de paylarının toplamının payda-ya eşit olması gerekir. Bunlardaki hataların önceden düzeltilmemesi halinde ileride düzeltilmesi zorlaşmaktadır. Hisse ve alan uyuaşmazlığı, ölçü, dizayn ve hesaplamadan doğan teknik ve maddi hatalar 3402 sayılı Kadastro Kanununun 41. maddesi uyarınca ilgilinin başvurusu halinde ilgili kadastro teşkilatınca resen düzeltebildiği halde, mülkiyetle ilgili hataların da işleyenin mal sahibi ile anlaşarak alım-satım yapmaları ya da mahkeme yoluyla düzeltilirebilmesi gerekmektedir.

4- Mülkiyet Listelerindeki Hatalardan Kaynaklanan Sorunlar:

Kadastro tamamlanmış proje alanlarındaki mülkiyet listelerinde maliklerin adı, soyadı, baba adı, cinsiyeti, parsel numarası gibi eksiklik ve yanlışlıklar ile hisse ve alan uyuaşmazlığı gibi teknik hatalar söz konusu olduğu gibi, arazinin tapudaki maliki ile işleyenin farklı kişilerden oluşmasından kaynaklanan mülkiyet ile ilgili hatalar da söz konusudur.

5- Arazi Uyuuaşmazlıklarından Kaynaklanan Sorunlar:

Kadastro tamamlanmış toplulaştırma projesi alanlarına ait tapu kayıtlarında, itirazlı parsellerle karşılaşılmaktadır. Bu durumda, itirazın mülkiyete mi, yoksa alana mı olduğu önemlidir. Yalnızca alana olan itirazlarda mahkeme tesbiti yaptırılarak çalışmalara devam edilir. Mülkiyete itirazlı parsellerin maliki belli olmadığından tapuya itirazlı olarak tescil yaptırılmak suretiyle çalışmalar sürdürülmektedir.

6- Tapu Kayıtlarına Alım-Satımların ve Değişikliklerin Zamanında İşlenmesinden Kaynaklanan Sorunlar:

Genellikle, çiftçiler arasında arazi alım ve satımları adi senetle yapılmakta olup, tapu siciline tescil ettirilmediği için toplulaştırma uygulamalarında arazi eski maliki üzerinden işlem görmekte ve eski malikin diğer arazileri ile birleştirilmektedir. Bu da ister istemez arazi sahipleri arasında ihtilaflara ve proje yönetiminde de bazı sorunlara neden olmaktadır.

7- Çiftçilerin İtirazlarından Kaynaklanan Sorunlar:

Ülkemizde, arazi toplulaştırmasını zorunlu kılan mevzuat olmadığı için (Tarım reformu uygulama bölgeleri hariç), işler tümüyle çiftçilerin muvafakati esasına göre yapılmaktadır.

Çiftçiler, arazilerinin ve proje giderlerinin ileride kendilerinden alınacağı kaygısı, iyi arazilerinin kötü arazilerle değiştirileceği korkusu, proje uygulandıktan sonra o alandaki her türlü ekim, dikim, hasat ve ürün rotasyonu ile sulama, işetme ve bakımların devlet memurlarının kontrol ve direktifleri ile yapılacağı, işletmenin kendilerine bırakılmayacağı kaygısı, atalarından kalan arazilerin duygusal nedenlerle yer değiştirilmesinin istenmemesi, "Devletin

ayak bastığı yerde ot bitmez" inancından kaynaklanan güvensizlik v.s. gibi nedenlerle çeşitli itirazlarda bulunmaktadır.

Ayrıca, hazine ve tapusuz arazileri kendi arazilerinin içine dahil ederek hak-sız olarak arazilerinin sınırlarını genişleten veya arazilerin gerçek sahip ve his-sedarlarını, çeşitli baskı ve tehdit yöntemleriyle araziden uzaklaştırarak çıkar sağlayan bazı kişilerin veya grupların, bu konuda girifilen yenilik ve uygulamaya engel olmak için olumsuz propaganda yaparak çiftçileri arazi toplulaştırması-na karşı çıkmaları yönünde teşvik ettikleride gözlenmektedir.

7- Toplulaştırılan Alanlarda Arazilerin Tekrar Parçalanmasını Önleyici Ya-sal Hükümlerin Olmamasından Kaynaklanan Sorunlar:

Medeni kanunumuzun miras hukuku ile ilgili bölümlerinde veya diğer ka-nunlarda toplulaştırılması yapılan arazilerin tekrar bölünüp parçalanmasını önle-yici ve kısıtlayıcı hükümlerin olmaması nedeniyle, büyük emek, para ve zaman harcayarak toplulaştırılan araziler belli bir süre sonra varisler arasında yeniden bölünmeye ve parçalanmaya mahkumdur. Bu nedenle, yaklaşık 15-20 yıl sonra aynı alandaki toplulaştırma projesinin yeniden uygulanması ve tekrarlanması gerekmektedir. Bu da kaynak, emek ve zaman israfına neden olmaktadır.

Oysa, bazı ülkelerde arazilerin bölünüp parçalanarak belli bir büyüklüğün al-tına düşmesini önleyici ve kısıtlayıcı yasal hükümler bulunmaktadır. Örneğin, İsviçre'de miras yoluyla varislere intikal eden arazi büyüklüğü 1.8 ila 4 hektar arasında değişmekte olup, bu sınırların altına düşürülmemektedir. Tunus'da ara-ziler 4 hektardan daha küçük parçalara ifraz edilemez. Fransa'da da makinalı tar-ım için her parselin en az 1.5-2 hektar arasında olması zorunluluğu vardır. Öyle ki; bazı ülkelerde miras hukukundaki veraset kurallarında Sinyorite, Majorite, Minörite gibi kavramların yer almasında yarar umulmaktadır.

I- Öneriler:

1- 743 sayılı Medeni Kanunun 678. maddesi, 3083 sayılı kanunun 6. madde-si ve Anayasanın kamu yararı ilkesi dikkate alınarak değiştirilmeli ve arazi top-lulaştırması yapılması keyfiyeti zorunlu hale getirilmeli ve toplulaştırmadan sonra oluşan parsellerin tekrar bölünüp parçalanmasını önleyici yasal yaptırımlara yer verilmelidir. Bunun için de, toplulaştırmanın temel ilkelerini ayrıntılı bir şekilde yansıtan yasal hükümleri kapsayan bir arazi toplulaştırma kanununa ve uygulamaya yönelik düzenlemeleri belirleyen yönetmeliklere ihtiyaç vardır. Bu nedenle, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğünce hazırlanan "Arazi Toplulaş-tırma Kanunu"nun bir an önce yasalaşarak uygulamaya konulmalıdır.

2- Yıllardan beri dillerde peleseng olan ve hemen her tarımsal içerikli top-lantı, seminer ve kongrelerde temsil pilavı gibi sürekli gündeme getirilen bir ko-nu da, medeni kanunumuzun miras hukuku ile ilgili bölümündeki veraset kural-larını içeren madde metinlerinde değişiklik yapılarak arazilerin murisler arasında belli bir büyüklüğün altında bölünmesini, ufalanıp parçalanmasını ön-le-yici yasal hükümlere yer verilmesidir.

3- Bugün ülkemizde arazi toplulaştırması çalışması yapan iki kuruluş var. Bunlar Köy Hizmetleri ve Tarım Reformu Genel Müdürlükleridir. DSİ Genel Müdürlüğü de kendi sulama proje ve şebekeleri içinde arazi toplulaştırması yap-mayı istemektedir. Bu amaçla, 6200 sayılı DSİ Genel Müdürlüğü kuruluş ka-nununun bazı maddelerinin değiştirilmesi ve bazı maddeler eklenmesi hakkında

bir Kanun Tasarısı Taslağı hazırlanmış ve Bayındırlık ve İskan Bakanlığınca 21.2.1992 tarihinde ilgili Bakanlık ve Kuruluşların görüşlerine sunulmuştur. Bu tasarının yasallaşması halinde, ülkemizde arazi toplulaştırması yapacak kuruluş sayısı üçe yükselecektir. Kanımızca, arazi toplulaştırma çalışmalarının ayrı ayrı kuruluşlarca yapılması uygulamada birtakım aksaklıklara, sürtüşmelere ve gecikmelere neden olabileceği gibi gereksiz kaynak, emek ve zaman israfına da neden olacaktır. Bunun için arazi toplulaştırma çalışmalarının Türkiye genelinde yetkili, sorumlu ve görevli tek bir kuruluşca ve tek elden yürütülmesinde yarar görülmektedir.

4- Arazi toplulaştırılması ile ilgili 4 kanun (743, 3083, 3155 ve 3202 sayılı kanunlar), 1 tüzük ve 1 yönetmelik vardır. Görülüyor ki; 4 kanuna birer madde halinde serpiştirilmiş olan arazi toplulaştırması ile ilgili hükümlerin yeni hazırlanan ve bir temel kanun niteliğinde olması gereken "Arazi Toplulaştırma Kanun Tasarısı" içine monte edilmesi ve söz konusu kanunların da ilgili hükümlerinin yürürlükten kaldırılarak hukuki metinlerindeki bu dağınıklığın giderilmesi gerekir.

5- Arazi toplulaştırması yapılacak proje alanındaki arazilerin mülkiyet durumunun belli olması, yani tapulamanın tamamlanmış olması gerekir. 3402 sayılı Kadastro Kanununa göre, ülkemizde, arazilerin yarısından fazla kısmının kadastro su çıkartılmış ve tapulaması yapılmıştır. Bu nedenle, arazi toplulaştırmasının kadastro ve tapulama çalışmaları tamamlanmış yerlerde yapılması ve kadastro su yapılmamış yerlerin de tapulamasına öncelik verilerek bu çalışmalar mümkün olan en kısa sürede bitirilmesi kaçınılmazdır.

6- Arazi toplulaştırmasında, parsellerin tapu kayıtlarındaki alan ile haritadaki alanın ve arazide ölçümlenen alanın birbirini tutmadığı gözlenmektedir. Bunun için, kadastro ve tapu sicillerindeki eksiklik ve tutarsızlıkların, mülkiyet listesindeki hataların ve parsel yüzölçümündeki farklılıkların 3402 sayılı kanunun 41. maddesine ilgili kuruluşca resen düzeltilmesine özen gösterilmelidir.

7- Çiftçiler arasında arazi alım-satımlarının adi senetle yapılmasının yaygın olduğu, belli bir süre bu durumu gizleyerek tapuya tescil ettirmedikleri görülmektedir. Bu nedenle, adi senetle arazi alım-satım alışkanlığının giderilmesini ve arazi alım-satımlarının mutlaka zamanında tapuya tescil ettirilmesini sağlamak üzere ya 766 sayılı Tapulama Kanununa ya da 3402 sayılı Kadastro Kanununa cezai yaptırımları öngören bir hüküm eklenmeli ve bu durum kitle iletişim araçları ile tüm halka duyurulmalıdır.

8- Ülkemizde, 1961-1994 yılları arasında geçen 33 yıllık sürede, ancak 156.925 hektarlık alanda arazi toplulaştırması yapılabilmektedir. Bunun yasal, parasal, örgütsel, teknik eleman yetersizliği v.s. gibi sosyo-ekonomik ve sosyopolitik bazı nedenleri vardır. Kamu yönetim sistemimizdeki yeniden yapılanmalar nedeniyle yasaların ve örgütlerin sık sık değişmelerinden ve buna bağlı olarak kuruluşların yeni baştan organize edilmelerinden ötürü, ülkemizde arazi toplulaştırılmasının istenilen düzeyde, istenilen kapsam ve hızda yapıldığı söylenemez. Yasaların sık sık değişmesi, kuruluşların sık sık reorganize edilmesi, doğal olarak arazi toplulaştırması ile ilgili kuruluşlarda da bazı yapısal duraksamalar, belirsizlikler, aksaklıklar ve gecikmeler olabileceğinin bir göstergesi olarak algılanabilir.

9- Daha önce de değinildiği üzere, arazi toplulaştırmalarına 1994 yılı için an-

cak 226 milyarlık ödenek ayrılmıştır. Bu yetersizdir. Gelecek yıllarda bu miktar artırılarak daha geniş alanda arazi toplulaştırma projelerinin gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.

Sanırsanız ki; kalkınma ve modernleşme sürecindeki ülkemizde, diğer bölgesel sorunlarımızın çözülmesinde olduğu gibi, arazi toplulaştırması konusunda da, havanda su döğmeyi, tekdüze konuşmalarla mangalda kül bırakmamayı, bayat önlem ve öneri dizilerini temcit pilavı gibi sürekli öne sürmeyi ve konuya idareci maslahatçı bir görüş ve yüzeysel yaklaşımla eğilme alışkanlığını bir kenara bırakarak, daha bilinçli ve akılcı, daha gerçekçi ve köklü yöntemlerle eğilme-gereğini içimizde duymamız kaçınılmazdır.

KAYNAKLAR

- 1- 743 sayılı Medeni Kanun.
- 2- Mülga 7457 sayılı TOPRAKSU Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Vazifeleri Hakkında Kanun.
- 3- 11.7.1967 tarih ve 6/6706 sayılı Arazi Topplulaştırma Tüzüğü.
- 4- Mülga 1617 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Öntedbirler Kanunu.
- 5- Mülga 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanunu.
- 6- 24.9.1979 tarih ve 7/18231 sayılı Arazi Topplulaştırma Tüzüğü.
- 7- Takka, S. -Arazi Topplulaştırması, Kültürteknik Derneği Yayınları No: 1, Ankara-1993.
- 8- Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında 13.12.1983 tarih ve 183 sayılı K.H.K.
- 9- Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında 18.6.1984 tarih ve 212 sayılı K.H.K.
- 10- Köy Hizmetleri Genel müdürlüğünün Teşkilat ve Görevleri Hakkında 8.6.1984 tarih ve 235 sayılı K.H.K.
- 11- Toprak ve Tarım Reformu Genel Müdürlüğünün Kuruluş ve Görevler Hakkında 8.6.1984 gün ve 224 sayılı K.H.K.
- 12- 3161 sayılı Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun.
- 13- 3202 sayılı Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun.
- 14- Mülga 1757 sayılı Toprak ve Tarım Reformu Kanununa göre çıkartılan 1.12.1973 ve 31.1.1974 tarihli Arazi Topplulaştırma Yönetmeliği
- 15- 3083 sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu.
- 16- 3083 sayılı Kanunun Uygulama Yönetmeliği.
- 17- 3402 sayılı Kadastro Kanunu.
- 18- Tarım ve Köyişleri Bakanlığının Kuruluş ve Görevleri Hakkında 9.8.1999 tarih ve 441 sayılı K.H.K.

TÜRKİYE'DE İPEKBÖCEKÇİLİĞİNİN EKONOMİK ÖNEMİ, KOZABİRLİĞİN ÜRETİM VE PAZARLAMA FAALİYETLERİ VE KOOPERATİF ETKİNLİĞİNİN ARTIRILABİLMESİ İÇİN ALINABİLECEK ÖNLEMLER

*Araş. Gör. Erdemir GÜNDOĞMUŞ**

*Araş. Gör. Harun TANRIVERMİŞ**

1. GİRİŞ

Uzun yıllar boyunca değerli bir sanat ve kazançlı bir üretim faaliyeti olan ipekböcekçiliği, insan zevkinin ve dokumacılık sanatının doğup gelişmesine büyük bir etkide bulunmuştur. Bu bakımdan ipekböcekçiliğinin ve ipekli dokumaların çok eski bir tarihi vardır. Ekonomik bir faaliyet olarak 4000 yılı aşkın bir süredir önemli rol oynayan ipek; olarak 4000 yılı aşkın bir süredir önemli rol oynayan ipek; Çin, Hindistan, Taşkent, Bağdat, Şam ve İstanbul'dan geçen 9700 km'lik ipekyolu ile Avrupa'ya taşınmıştır. Gerek Anadolu'da ve gerekse Orta Asya'da ipek yolu üzerindeki çeşitli yerleşim birimlerinde doğal ipek işleme atölyeleri ve çeşitli yerleşim birimlerinde doğal ipek işleme atölyeleri ve dokuma işletmeleri kurulmuştur. İpek yolu ekonomik önemini dokuma işletmeleri kurulmuştur. İpek yol ekonomik önemini kaybedinceye kadar bu faaliyet önemini sürdürmüştür. Kısaca Asya ve Uzakdoğu ülkelerinin sosyo-ekonomik yapıları üzerinde uzun bir dönem oldukça etkili olan ipek üretimi, geleneksel bir ürün halini almıştır. Doğal ipek, sentetik ipek ve diğer tekstil ürünlerine oranla daha az üretildiği halde daima kendine has bir avantaja sahip olmuştur. Sentetik ipek ve tekstil ürünlerine oranla daha az üretildiği halde daima kendine has bir avantaja sahip olmuştur. Sentetik ipek ve diğer tekstil ürünleri üretiminde meydana gelen olumlu gelişmelere karşın, doğal, ipek dokuma endüstrisinin vazgeçilmez bir girdisidir. İpek, bugün giyim ve halı üretimi için kullanılan hammaddelerin en değerlisidir. Sentetik lifler, ipeğe oranla daha dayanıklı olsalar bile insan sağlığı yönünden bazı olumsuzluklara neden olabilmektedir. Hatta teknolojik gelişmeye bağlı olarak doğalipeğe olan talep çok hızlı bir şekilde olmasa bile artmaktadır. Burada sorun talep karşısında yeterli bir arzın sağlanamamasıdır.

* A.Ü. Ziraat Fakültesi Tarım ekonomisi Bl. Dışkapı / ANKARA

Ülkemizde 1500 yıllık bir geçmişe sahip olan ipekböcekçiliği, halen yaklaşık 40.000 ile 45.000 çiftçi ailesinin geçim kaynağını oluşturan geleneksel ve yardımcı bir faaliyet alanı olma özelliğini devam ettirmektedir. Sadece az biremekle çiftçi ailelerinin bütçelerine önemli katkılar sağlamasının yanısıra ihracata dönük yönüyle de ulusal ekonomiye büyük ölçüde katkılar sağlamaktadır. İpekböceği yetiştiriciliğinden elde edilen ham ipek, ülkemizde genellikle ipek halı üretimi ve tekstil sanayiinde tüketilmektedir.

2. İPEKBÖCEKÇİLİĞİNİN EKONOMİK ÖNEMİ

İpek böceği yetiştiriciliği, dut fidanı yetiştirilmesinden ham ipek üretilinceye değin Yapılan ipekböceği tohumu üretimi, bakım ve beslemesi, koza üretimi, ipek çekimi, teknoloji araştırma ve geliştirme, yayım hizmetleri vb. faaliyetlerin tümünü içermektedir (Anonymous, 1991).

Ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde, genellikle kırsal alanda tarımsal faaliyetlere etkili bir şekilde katılma olanağı bulamayan yaşlı, sakat ve çocuk gibi aile fertlerinin işgücünün değerlendirildiği yardımcı birtarım kolu olarak süregelen ipekböcekçiliği, teknolojide meydana gelen gelişmeler sonucu, çiftçi gelirine ve tekstil endüstrisine büyük katkılar sağlamıştır. Böylece tarım kesimindeki gizli işsizlik bir ölçüde-diğer önlemlere de bağlı olarak - hafifletilebilir. İpekböcekçiliğinde diğer tarımsal faaliyetlere oranla sermaye devir hızı daha yüksektir. Yani ipekböcekçiliğine yatırılan sermaye en fazla 2-4 ay gibi bir sürede paraya çevrilebilmektedir. . Halbuki bir çok tarımsal faaliyet nevillelerinde sermaye gayet yavaş devretmektedir. Genel olarak tarımda arzın paraya çevrilebilmesi için 3 ay ile 15 yıl kadar zaman gerekmektedir. Bu süreyi teknolojik ilerlemeler ile kısaltmak her zaman ve her koşulda mümkün olmamaktadır.

Son yıllarda çabuk gelişen ve bol yaprak veren dut ağacı türlerinin kültüre alınmasıyla ipekböcekçiliğinde; ılıman bölgelerde 2-3 ve tropikal bölgelerde 4-6 koza ürünü alınmaktadır (Akbay, 1986). Hemen hemen dut ağacının yetiştiği her yerde yapılabilen ipekböcekçiliği, tarım kesimi aleyhine gelişme gösteren gelirdağılımının bir ölçüde düzeltilmesine imkan vermektedir. İpekböcekçiliğinde yaş koza üretiminden ipekli manullerin üretimine değin 14 kat katma değer artışı sağlanmakta ve bu süreçte büyük bir istihdam alanı oluşturulmaktadır. Ülkemizde yaş koza üretiminde 40.000 ile 45.000 çiftçi ailesi ve ipek halı dokumacılığında ise 200.000 kişiye istihdam olanağı yaratılmaktadır (Anonymous, 1991).

Türkiye, coğrafi konumu ve iklim şartları bakımında ipekböceği ve dutağacı yetiştirilmesine en elverişli ülkelerden biridir. Ülkemizde İç Anadolu'nun kurak bölgeleri ile Doğu Anadolu'nun yüksek ve soğuk kesimleri dışında kalan özellikle Marmara, Ege, Akdeniz ve Karadeniz Bölgeleri ile Amasya, Diyarbakır, Hatay yöreleri ve bir çok mikroklimalar, ipekböceği yetiştiriciliğinin yaygın olarak yapıldığı veyapılabileceği alanlardır (Akbay 1986).

Dünyada ekonomik anlamda üretilen 4 çeşit doğal ipek bulunmaktadır. Bunlar arasında en önemlisi dut ipeğidir ve dünya ipek üretiminin % 95 ini teşkil etmektedir. Bu nedenle ipek denildiğinde genellikle dut ipeği akla gelmektedir. Dut ipeğinin larva süresi optimum şartlarda 5 yaş ve 4 uyku geçirerek 26 günde tamamlanmaktadır. Bu devrede tek bir larva ortalama 30 g dut yaprağı tüketerek 10.000 kat ağırlık artışı sağlamaktadır (Kara ve Aksoy, 1991). Ül-

(1) Gülten KAZGAN. Tarım ve Gelişme, Der Yayınları, İstanbul, 1983, s. 3.

kemizde kutu başına ortalama dut yaprağı tüketimi 550 kg iken bu değer Japonya'da 508 kg'dır. (Anonymous, 1991). Dut ipeği yetiştirilmesini etkileyen en önemli faktörler; yeterli dut yaprağının temini ve iklim şartlarıdır. Dut, ılıman iklimlerde kolaylıkla yetişebilen kuraklığa ve soğuğa dayanıklı bir ağaçtır. Ülkemizde çeşitli amaçlarla kültüre alınmış 10 milyon civarında dut ağacı bulunmaktadır. İpekböceği yetiştiriciliğininin yaygın olduğu Bursa ve Bilecik illrinde bulunan dut ağaçlarını ortalama 45-50 yaşlarında. %30'unun kapama bahçe şeklinde % 40'luk bölümünü sulanmaya elverişli olduğu (Aksoy, 1985) gözönüne alınır, söz konusu üretim faaliyetinde en önemli girdinin yeterli düzeyde ülkemizde bulunduğu anlaşılabilir. Dut ipeğinin sadece dut yaprakları ile beslenmesi nedeniyle dut yaprakların miktarı olarak yeterli olmasının yanısıra, kaliteli olması da büyük önem taşımaktadır. Dut yaprağının kalitesi, ipek böcekçiliğinde üretim faaliyeti sonuçlarını ve koza kalitesini doğrudan etkilemektedir. Bunun yanısıra bölgesel ve mevsimsel değişimler ile yetiştirme ve askıya alma dönemlerinde uygulanan bakım ve beslenme koşulları da koza kalitesiyle yakından ilgilidir.

Dünyada yaklaşık 60 ülkede ipekböcekçiliği yapılmasına rağmen, ekonomik anlamda ancak 12 ülkede yetiştiricilik yapılmaktadır. 1990 yılı itibariyle dünya yaş koza üretimi, 725,300 ton olarak gerçekleşmiştir. Yaş koza üretimi 1990 yılında bir önceki yıla göre % 25.81 oranında satış göstermiştir. Dünya yaş koza üretiminin % 73.07'si Çin, % 12.41'i Hindistan, % 3.86'sı BDT, % 3.43'ü Japonya, % 2.48'i Brezilya ve % 0.30'u Türkiye tarafından üretilmiştir. Türkiye'nin dünya yaş koza üretimindeki payında yıllar itibariyle birazalma görülmektedir (Çizelge. 1).

Çizelge 1: Dünya Yaş Koza Üretimi (Ton)

Ülkeler	1986	1987	1988	1989	1990
Çin	374.700	387.600	370.000	420.000	530.000
Hindistan	82.000	87.000	-	-	90.000
Japonya	41.400	34.700	29.590	26.800	24.900
BDT	-	-	-	-	28.000
Brezilya	10.500	11.830	11.400	11.800	18.000
G.Kore	9.500	7.200	-	-	4.400
Türkiye	1.900	1.790	2.025	1.900	2.200
Bulgaristan	1.285	1.020	-	-	1.400
Tayland	-	-	-	-	1.400
Diğer	24.000	35.000	116.970	116.000	25.000
TOPLAM	545.285	566.140	529.985	576.500	725.300

1) Ayhan ÇIKIN, Tarımda Kurumsal Yapı ve Örgütlenme, E.Ü.Z.F.E., Tarım Ekonomisi Bölümü, Yüksek Lisans Ders Notları, 1990-91

1) Khosrow SAIDI, "Rural Cooperatives..." age s.180

2) The Agricultural Council of Denmark, Döküman 1992-93

3) Ali Rıza KARACAN, Şule ERSÖZ, Türk Tarım Sektörünün Örgütsel Yapısı ve Yönetimi, Freidrich Ebert Vakfı, İzmir, 1989, s.3

Dünyada yaş koza üretiminde olduğu gibi ham ipek üretiminde de ilk sırayı Çin Halk Cumhuriyeti alırken bunu sırasıyla Hindistan, Japonya, Güney Kore ve Brezilya izlemektedir. Türkiye, dünya ham ipek üretiminde % 0.23 ile 0.36 arasında değişen piyasa payı ile 11. sırada yer almaktadır. Ülkemizin yıllar itibarıyla dünya ham ipek üretimindeki payında düşüşler görülmektedir. Türkiye, 1983 yılında 306 ton üretim ile dünya ham ipek üretiminde % 0.55 oranında pay alırken, bu oran 1991 yılında 213 ton ile % 0.23 dolaylarındadır (Çizelge.2), 1989-1991 döneminde dünya ham ipek üretimi % 12,5 oranında artış göstermesine karşın, Türkiye'nin üretimi aynı dönemde %26,6 oranında azalmıştır. Türkiye İpekböcekçiliğine yönelik sistematik bir destekleme politikasının üreticilerin ipekböcekçiliği konusunda yeterince bilgilendirilmemesi ve teşvik edilememesi, Kozabirlik'in yaş koza üretim, pazarlama ve işleme aşamalarında yeterince etkili olmaması nedeniyle ülkemizde mevcut potansiyelden tam olarak faydalanılmamaktadır.

Ülkemizde üretilen yaş kozanın tamamından ham ipek çekilmektedir. Fakat üretilen ham ipek, iç talebi tam olarak karşılayamamaktadır (Ünal 190). Bu nedenle bazı yıllarda yurtiçi talebi karşılamak amacıyla ithalat yapılmaktadır. İthalatın yapıldığı yıllarda yurtiçinde yaş koza fiyatlarında da önemli değişimler olmaktadır. Çünkü iç borsa fiyatları, dünya borsa fiyatlarından yüksektir. İthalatçı piyasadaki fiyatların düşmesine neden olmaktadır. Hem üreticiler ve hem de ipek halı imalatçıları, fiyat ve üretim miktarında meydana gelen dalgalanmalardan olumsuz etkilenmektedir. Fiyatlardaki değişimler, bazı dönemlerde üretimin artmasına neden olabildiği gibi, bazı dönemlerde ise gelişmeyi olumsuz etkilemektedir.

Çizelge. 2 : Dünya Ham İpek Üretimi (Ton)

Ülkeler	1989		1990		1991	
	Miktar	Oran	Miktar	Oran	Miktar	Oran
Çin	50.244	62.19	55.047	63.63	58.051	63.94
Japonya	6.078	7.52	6.00	6.94	6.00	6.16
Hindistan	10.500	13.00	11.000	12.71	11.900	13.11
BDT	3.900	4.83	4.094	4.73	4.100	4.52
Güney Kore	4.000	4.95	4.200	4.85	4.400	4.85
Brezilya	1.697	2.10	1.693	1.96	1.929	2.12
Tayland	1.250	1.55	1.250	1.45	1.300	1.43
Kuzey Kore	1.400	1.73	1.400	1.62	1.400	1.54
İran	537	0.67	537	0.62	537	0.59
Vietnam	400	0.50	500	0.58	500	0.55
Türkiye	290	0.36	310	0.36	213	0.23
Romanya	180	0.22	150	0.17	150	0.17
AT	28	0.03	28	0.03	28	0.03
Diğer Ülkeler	281	0.35	305	0.35	277	0.31
Toplam	80.745	100.0	86.474	100.0	90.872	100.0

Kaynak: Anonymous, Production Yearbook (1991), FAO, Roma, 1992.
Anonymous, T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Bilgi Değerlendirme Dairesi Kayıtları (Yayımlanmamış), Ankara, 1993

Ülkemizde 1983-1993 döneminde ipekböceği besleyen il, köy ve aile sayısında bir azalma dikkati çekmektedir (Çizelge 3.) Bu durum aynı dönemde yaş koza üretiminin de azalmasına neden olmuştur. 1983 yılında 42 il, 2.022 köy ve 48.984 işletmede yaş koza üretimi yapılırken 1993 yılında bu rakam 32 il, 945 köy ve 14.800 işletme olarak gerçekleşmiştir. söz konusu dönemde ipekböceği besleyen il sayısında % 7.14, köy sayısında % 53.26 ve işletme sayısında ise % 69.79'luk bir azalma görülmektedir. 1983 yılında yaklaşık 86.090 ipekböceği tohum kutusundan 23.13 kg/kutu verimle 1991, 5 ton yaş koza üretilirken 1993 yılında 25.864 kutudan 27.88 yaş koza üretilirken 1993 yılında 25.874 kutudan 27.88 kg/kutu verimle 721,1 ton yaş koza üretilmiştir. 1983-93 döneminde yıllar itibariyle açılan kutu sayısı ve üretilen yaş koza miktarında genelde bir azalma görülmekle birlikte, kutu başına yaş koza veriminde bir artış görülmektedir. Ancak Japonya'da kutu başına yaş koza veriminin 35 kg civarında olduğu düşünülürse, halen istenilen seviyeye ulaşamadığımız görülmektedir. Bunun en önemli nedeni dezenfeksiyona yeterli ilginin gösterilmemesi ve kuluçka, bakım-besleme ve askıya alma devresinde meydana gelen hatalardır. İpekböcekçiliğinde çiftçi ailesinin teknik yetiştiricilik bilgisinin yeterli olmaması ve beslenmeye alınan kutu adedinin az olması, işgücü verimliliğini de etkilemektedir 100 kg yaş koza üretiminde Japonya'da 28 EİB'ne ihtiyaç duyulurken, bu değer ülkemizde 57 EİB'dir (Aksoy, 1985). Genellikle dünyada ipeğin üretildiği başlıca ülkelerde ipekböcekçiliği, aile işletmeciliği şeklinde yapılmaktadır. Bu alanda büyük ölçekli üretim işletmelerine nadirolarak rastlanmaktadır.

1992 İlkbahar üretim dönemi için toplam 53.246 kutu polihibrid ipekböceği tohumu elde edilmiştir. Bunun %65'ini Koza Birlik Tohum Üretim İşletmesi, % 22'sini Görükle Tohum Üretim Ve Pazarlama Kooperatifi ve % 13 ünü İpekböcekçiliği Araştırma Enstitüsü üretmiştir. 53.246 kutu polihibrid ipekböceği tohumunun 27.744'ü beslemeye alınmış ve üretilen ipekböceği tohumlarından 2128 kutusu Vietnam, Zimbabve, İran ve 27.733'ünden yaş koza elde edilmiştir. Koza birlik tarafından İtalya'ya ihraç edilmiştir. beslemeye alınan tohumların % 65,4 ü Kozabirlik'e, % 22,7'si Görükle Topum Üretim ve pazarlama Kooperatifi'ne ve % 11,9 u İpekböcekçiliği Araştırma Enstitüsü'ne aittir. Beslemeye alınmayan 23.374 kutu polihibrid ipekböceği tohumu imha edilmiştir. Genellikle yaş koza üretimini sınırlayan faktörler arasında polihidrid tohumundan çok üretici istek ve eğilimleri, üretim sistemleri ve özellikle dut yaprağı üretiminin yetersizliği öncelikle ileri sürülebilir. 1992 ilkbahar üretim döneminde açılan 37.733 kutu ipekböceği tohumundan % 32,66'sı Bilecik, % 21,19'u Bursa, % 12,57'si Adapazarı, % 6,53'ü Eskişehir % 5,48 i Antalya, % 4,48'i Balıkesir ve % 16,73'i diğer iller tarafından beslemeye alınmıştır. Söz konusu dönemde yaş koza üretiminin % 33,61'i, Bilecik % 21,19'u Bursa, % 11,89'u Adapazarı % 7,03'ü Eskişehir % 6,21'i Antalya % 4,32'si Balıkesir ve % 15,75'i diğer illerde gerçekleşmiştir. Genel olarak 35-40 günsüren ipekböceği yetiştirme döneminde 1 kutu ipekböceği tohumundan 25-30 kg yaş koza alınabilir (Anonymous 1987).

Çizelge. 3 : Türkiye'de İpekböcekçiliği ile Uğraşan Köy, Aile Sayısı ve Açılan Kutu Adedi

Yıllar	İpekböceği Besleyen		Açılan Kutu Sayısı	Üretilen Yaş Koza (Ton)	Kutu Başına Koza Verimi (kg)
	Köy Sayısı	Aile Sayısı			
1983	2.022	48.984	86.090	1.991.5	23.13
1984	2.252	46.341	81.882	2.146.0	26.21
1985	2.181	46.642	69.618	1.781.0	25.58
1986	1.974	44.259	71.794	1.920.0	26.74
1987	1.904	42.278	65.482	1.730.0	26.42
1988	1.850	42.826	74.612	2.009.0	26.93
1989	1.815	42.294	80.440	1.841.0	22.89
1990	1.916	44.500	80.544	2.171.0	26.95
1991	1.204	28.687	50.623	1.353.0	26.73
1992	1.012	17.707	27.733	782.0	28.20
1993	945	14.800	25.864	721.1	27.88

Kaynak: Anonymous, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Bilgi Değerlendirme Dairesi Kayıtları (Yayımlanmamış), Ankara, 1993.
Anonymous, Türkiye İstatistik Yıllığı - 1991, DİE Yayın No: , Ankara, 1993

İpek halı üretimi, ipekli tekstilsanayinin en önemli ürünlerinden birisidir. Geçmişte yılda 100 tona yakın ham ipekipliğini değerlendiren bu endüstri, gelişen tekstil Sanayine paralel bir ilerleme göstermemiştir. Bu endüstri yılda yaklaşık 1 milyon metre ipekli kumaş üretmektedir(Gülseren 1991).

1984 - 1992 döneminde hem ipek halı ihracat miktarı ve hem de değerinde bir gerilemenin varlığı açık olarak görülmektedir (Çizelge 4). 1984 yılında 53.360 m² ipek halı ihraç edilerek 99.260.000 \$ gelir elde edilmiş olmasına karşın 1992 yılında 13.323 m² kadar halı ihraç edilmiş ve 30.872.000 \$ gelir elde edilmiştir. Ancak özellikle turistik bölgelerde direkt olarak turistlere satılan ve dolayısıyla dış ticaret istatistiklerine yansımaya değerli miktarların da dikkate alınması gereklidir. Bu faktör gerçekte ihracatta bir azalmanın olmadığını da ifade etmemektedir. Özellikle endüstride desen, kaliteli ve uygun fiyatlardaki hammaddenin temini ve pazarlama organizasyonundaki sorunları ihracatın gerilemesine neden olmaktadır.

Çizelge 4: Türkiye'nin İpek Halı İhracat Miktar ve Değeri

Yıllar	Miktar (m ²)	Değer (1.000 \$)
1984	53.360	99.260
1985	32.308	28.356
1986	46.862	26.730
1987	45.548	39.971
1988	48.072	39.543
1989	43.414	50.692
1990	33.900	45.020
1991	20.492	22.373
1992	13.323	30.872

Kaynak: Anonymous, T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma ve Destekleme Genel Müdürlüğü (Yayımlanmamış), Ankara.

Emekyoğun bir faaliyet olan ipekhali üretimi, kırsal kesimde önemli bir istihdam alanıdır. bu alandayaklaşık 200.000 kişinin çalıştığı tahmin edilmektedir (Gülseren 1991). Ülkemizde üretilen ipek halının önemli bir kısmı ihraç edilmektedir. Özellikle çeşitli nedenlerle İran'ın ipekhali üretiminin gerilemesi ve diğer faktörlerin de etkisiyle arap ülkeleri, Türkiye ipek hali ihracatçıları için önemli bir hedef pazar durumuna gelmiştir.

3. KOZABİRLİK'İN FAALİYETLERİ

Ülkemizde Koza Tarım Satış Kooperatifi ilk olarak 1940 yılında Bursa, Bilecik ve Adapazarı'nda kurulmuş ve aynı yıl birim kooperatifler Kozabirlik'i oluşturmuşlardır. İlk kuruluş yıllarında ülke genelinde büyük bir gelişme gösteren Kozabirlik; yaş kozanın yanısıra pamuk, zeytin ve ayçiçeği alımlarında da bulunmuştur. Daha sonra mali güçlükler nedeniyle zeytin ve zeytinyağı ile uğraşan bazı kooperatifler Marmarabirlik'e devredilmiştir. Üretim hacmi düşük olan kooperatiflerin bazılarının faaliyetlerine son verilmiş bazıları da kendilerine en yakın kooperatifin bünyesine dahil edilmiştir. (Anonymous, 1993). Bugün bu kooperatifler, 1985 tarih 3186 sayılı Tarım Satış Kooperatif ve Birlikleri yasası'na göre kurulmakta, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın ilgili birimlerinde incelemek ve denetlenmektedir.

1963 yılına kadar ülkemizde verimi düşük ve hastalığa karşı dayanıksız olan yerli ipekböcekleri ile üretim yapılmakta idi. 1963 yılında Bursa'da Kozabirlik'in bünyesinde kurulan Tohum Üretim İşletmesinin Japon Katakura firması ile yaptığı işbirliği sonucunda hastalığa dayanıklı ve kutu başına verimi yüksek polihibrid ırklar Türkiye'ye getirilmiş, ülke içinde çeşitli illere dağıtılarak verimli çeşitlerin ülkemizde de yaygınlaşması sağlanarak Türk İpekböcekçiliği korunmuştur. Ülkemizde üretilen polihibrid ipekböceği tohumunun % 60-65'i Tohum Üretim İşletmesi'nce sağlanmaktadır. Kozabirlik 1980 yılında Japon teknolojisiyle dünya standartlarına uygun ipek ipliği imal eden modern İpek Filatür ve Bükme Fabrikası'nı kurmuştur. Son yıllarda ipek hali ve ipekli dokuma piyasasında meydana gelen durgunluk sonucu söz konusu fabrika 1991 yılında bir süre üretime ara vermek zorunda kalmıştır (Anonymous, 1993).

1983-1992 döneminde Türkiye yaş koza üretiminde birazalma görülmesine karşın Kozabirlik'in yaş koza alımlarında genellikle bir artış görülmektedir (Çizelge 5). 1989 yılında Kozabirlik'in yaş koza alım miktarı, Türkiye yaş koza üretimi içinde % 8,37'lik bir pay alırken 1992 yılında bu oran % 50,64 olmuştur. Aynı dönemde Kozabirlik'in yaş koza alımı miktarı ortalama 438.3 ton ile Türkiye yaş koza üretimi içinde ortalama % 22,34 lük bir pay almaktadır. Türkiye'nin aynı dönemde koza ve ham ipek ihracatında da büyük bir dalgalanmanın varlığı dikkati çekmektedir. koza ve ham ipek ihracatı 1983 yılında 113 ton iken, 1990 yılında 44 tona düşmüştür. 1990 ve 1991 yıllarında hemen hemen aynı miktarda bir ihracat yapılmasına karşın, 1990 yılında yüksek bir fiyat uylabıhrah royaşı 1991 yılına oranla 2 kat fazla döviz geliri elde edilmiştir. Söz konusu dönemde Kozabirlik'in koza ve ham ipek ihracatında da birdalgalanma görülmekle birlikte Türkiye koza ve ham ipek ihracatı içinde miktar olarak % 24.55 ile % 93.81 ve değer olarak da % 19.12 ile % 93.88 oranında bir pay almaktadır.

Çizelge 5: Türkiye'nin Yaş Koza Üretimi, İhracatı ve Kozabirliğin Payı

Yıllar	Türkiye Yaş Koza Üretimi (Ton) (1)	Kozabirlik Yaş Koza Alımı		Türkiye Koza ve Ham İpek İhr. İhracatı		Kozabirlik Koza ve Ham İpek İhracatı			
		Miktar (Ton) (2)	Toplam Üretim İçindeki Payı % (2/1)	Miktar (Ton) (3)	Değer (1000\$) (4)	Miktar (Ton) (5)	Değer (1000\$) (7)	Kozabirlik Koza ve Ham İpek İhracatı	
								(%) (6) (5/3)	(%) (8) (7/4)
1982	1.898	256	13.49	65	718	45	69.23	658	91.64
1983	1.991	377	18.93	113	294	106	93.81	276	93.88
1984	2.146	488	22.74	106	291	75	70.75	162	55.67
1985	1.781	508	28.52	74	331	38	51.35	73	22.05
1986	1.920	327	17.03	57	209	36	63.16	90	43.06
1987	1.730	429	24.80	110	215	77	70.00	127	59.07
1988	2.009	307	15.28	233	2.028	85	36.48	1.594	78.60
1989	1.841	154	8.37	220	685	54	24.55	131	19.12
1990	2.171	473	21.79	44	462	20	45.45	92	19.91
1991	1.353	668	49.37	43	233	26	60.46	135	57.94
1992*	782	396	50.64	186	1.251	132	70.97	1.104	88.25

Kaynak: Anonymous, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Bilgi değerlendirme Dairesi Kayıtları (Yayımlanmamış), Ankara, 1993.

Anonymous, Türkiye İstatistik Yıllığı 1991, DİE Yayın no: , Ankara, 1993.

1992 yılı itibarıyla Kozabirlik'in yapmış olduğu yaş koza alım miktarı 396.907.9 kg olarak gerçekleşmiş, bunun % 54.54'ü ortak alımlarından, % 45.66'sı ise ortak dışı alımlarından oluşmaktadır. Aynı dönemde Türkiye yaş koza üretiminin % 27.68'i kooperatif ortakları tarafından üretilmiştir (Çizelge. 6). Bursa Koza Tarım Satış Kooperatifi dışında diğer kooperatiflerde toplam yaş koza alım miktarı içinde ortak alımların payı % 50'nin üzerindedir. Bursa Koza Tarım Satış Kooperatifinde ise bu oran ancak % 18.37 düzeyindedir. Ortaklara alım sonucu yaklaşık 4.210 milyon TL. ödenmiş ve ortalama 1 kg yaş koz alım fiyatı 19.448.5 TL olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan ortak olmayanlardan ise ortalama 19.807.8 TL/kg fiyatla alım yapılmıştır. Aynı dönemde Kozabirlik'in yaş koza alım fiyatı ortalama 19.611,8 TL olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde Yüksek Planlama Kurulu'nun 4.6.1992 tarih ve 92/T-60 sayılı kararıyla "yaş koza" destekleme kapsamına alınmış ve 21.100 TL/Kg baş fiyat olarak ilan edilmiştir. Piyasada özel sektörün alım fiyatı ise ortalama 19.903 TL/kg olmuştur (Anonymous, 1993).

Kozabirlik yaş koza alım fiyatlarını uluslararası bosa fiyatlarını esas alarak belirlemektedir. Genellikle uluslararası borsa fiyatlarından taşıma ve sigorta masrafları çıkartılarak, olması gereken alım fiyatı belirlenmektedir. Bununla birlikte, Kozabirlik her yıl yaş koza üretim maliyeti hesaplamakta ve ortalama olarak üreticilere üretim maliyetinin % 30'u kadar kar marjının verilmesi fiyat politikasının temel amacıdır (Alım Fiyatı = Maliyet + Maliyet x % 30)

Çizelge 6 : Kozabirlik'in 1992 Yılı Yaş Koza Alım Miktarı ve Değerleri

Birim Kooperatifler	Ortak Alımlar		Ortak Dışı Alımlar		Genel Toplam	
	Miktar (Ton)	Değer (100 TL)	Miktar (Ton)	Değer (1000 TL)	Miktar (Ton)	Değer (1000 TL)
Bursa	17.880,6	355.998,0	79.452,3	1.607.258,4	97.332,9	1.963.256,4
Bilecik	51.657,3	1.017.772,8	50.923,0	1.000.490,2	102.580,3	2.018.263,0
Adapazarı	49.600,0	947.074,2	6.600,0	124.148,8	56.200,0	1.071.222,2
Edirne	16.168,7	315.205,5	-	-	16.168,7	315.205,5
Mihalgazi	47.798,6	938.007,4	30.913,6	609.650,5	78.712,2	1.547.657,9
Alanya	33.368,2	636.025,8	12.545,6	232.468,5	45.913,8	868.494,3
TOPLAM	216.473,4	4.210.083,7	180.434,5	3.574.016,4	396.907,9	7.784.100,1

Kaynak : Anonymous, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Bilgi Değerlendirme Dairesi Kayıtları (Yayımlanmamış), Ankara, 1993.

Kooperatifin piyasadaki payını artırabilmesi için üreticilere fiyat ve satış koşulları konusunda çeşitli avantajlar sağlamalıdır. Ayrıca üretim faaliyeti ile ilgili teknik konularda kooperatif ortaklarına yardımcı olmalıdır.

Çiftçiler ürünü kooperatife teslim ettiğinde, üreticiye en azından ortalama piyasa fiyatı üzerinden ürün bedelleri ödenebilmelidir. 1987-1992 döneminde Kozabirlik 1987 yılında 127 TL/kg, 1991 yılında 583 TL/kg ve 1992 yılında ise 622 TL/kg fiyat avantajı sağlayabilmiştir. 1988, 1989 ve 1990 yılında ise kooperatif ortalama piyasa fiyatından daha düşük bir fiyatla yaş koza alımı yapmıştır. Özellikle 1988 yılında Kozabirlik Bursa Ticaret Borsası Ortalama fiyatından 887 TL/kg ve Türkiye Ortalama Yaş Koza fiyatından 562 TL/kg daha düşük bir fiyatla alım yapmıştır (Çizelge. 7). Kozabirlik'in ilan ettiği yaş koza alım fiyatlarının piyasa fiyatlarından yüksek veya düşük olmasına bağlı olarak Kozabirlik'in piyasa payıda önemli değişiklikler olduğu görülmektedir (Çizelge 5).

Çizelge 7: Kozabirlik'in Yaş Koza Alım Fiyatı ve Piyasada Oluşan Fiyatlar (TL/Kg)

Yıllar	Birlik Ortalama Alım Fiyatı	Bursa Tic. Borsası Ort. Fiyatı	Türkiye Ortalaması	Kooperatifin Sağladığı Fiyat Av.	
				Birlik Alım Fiyatı ile Ticaret Borsası Fiyatı Arasındaki Fark	Birlik Alım Fiyatı ile Türkiye Ortalaması Arasındaki Fark
1987	5.4078	5.280	5.280	127	127
1988	5.288	6.115	5.790	-887	-562
1989	16.972	17.226	16.930	-254	-42
1990	11.910	12.690	12.260	-780	-350
1991	11.853	11.270	9.389	583	2.464
1992	20.016	19.394	20.060	622	-44

Kaynak: Anonymous, T.C. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma ve Destekleme Genel Müdürlüğü Kayıtları (Yayımlanmamış), Ankara, 1994.

Bugün ülkemizde koza üretimi ve satışı konusunda çalışan 6 birim kooperatif ve 1 adet kooperatif birliği (Kozabirlik) bulunmaktadır. Kozabirlik'e bağlı ortak sayısı toplam 13.642'dir. Bunun % 23, 63'ü Adapazarı, % 17,1'i Bilecik, % 20,14'ü Alanya, % 16,48'i Bursa, % 13,93'ü Mihalgazi ve % 8,72'si ise Edirne Birim kooperatifine bağlı bulunmaktadır.

Kozabirlik'e bağlı kooperatiflerin faaliyetlerini başarı ile sürdürebilmeleri için yeterli miktarda sermayeye sahip olmaları gerekmektedir. Kooperatiflerde sermaye kaynakları; ortakların ödemekle yükümlü oldukları ortaklık payları ve uygun kredi imkanları ile sınırlıdır. Kozabirlik'e bağlı 6 birim kooperatifin ödenmiş sermayelerini taahhüt edilen sermaye içindeki oranı % 6,9 (Bursa) ile 19,65 (Mihalgazi) arasında değişmektedir. Ülkemizde halen 6 koza Tarım Satış Kooperatifin etmiş olduğu 9.706.555.000 TL. lik sermayenin ancak 1.114.478.000 TL.'si ödenmiş bulunmaktadır. Kooperatiflerde taahhüt edilen ortaklık paylarının sadece % 11,48'i ödenmiş durumdadır (Çizelge. 8).

Çizelge. 8. Kozabirlik'e Bağlı Kooperatiflerin Ortak Sayıları, Ödenmiş Sermaye Miktarı (1000 TL)

Birim Kooperatif	Ortak Sayısı (1)	Ortakların Taah. Ettiği Sermaye (2)	Ortakların Öd. Sermaye (3)	Ödenmiş Ser. Taahhüt Edilen Oranı (%) (4) (3/2)	Kozabirlik'e Taahhüt Edilen Sermaye (5)	Kozabirlik'e Ödenen Serm. (6)	Ödenmiş Ser. Taahhüt Edilen Oranı (%) (7) (6/5)
Bursa	2.248	1.957.741,0	135.024,0	6,90	1.566.192,0	97.269,0	6,21
Bilecik	2.333	1.422.934,0	191.623,0	13,47	1.138.346,0	153.298,0	13,47
Adapazarı	3.223	3.534.038,0	291.379,0	8,24	2.827.231,0	233.098,0	8,24
Edirne	1.190	774.677,0	122.275,0	15,78	619.741,0	97.820,0	19,65
Mihalgazi	1.900	1.195.970,0	235.036,0	19,65	956.776,0	188.031,0	19,65
Alanya	2.748	821.195,0	139.141,0	16,94	656.956,0	102.120,0	15,54
Toplam	13.642	9.706.555,0	1.114.478,0	100,00	7.765.242,0	871.636,0	100,0
Ortalama	2.273	1.617.759,2	185.746,3	-	1.294.207,0	145.272,6	-

Kaynak: Anonymous, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Bilgi Değerlendirme Dairesi Kayıtları (Yayınlanmamış), Ankara, 1993.

Kooperatif başına ortalama taahhüt edilen sermaye 1.617.759.000 TL. ortalama ödenmiş sermaye 185.746.300 TL ve ortak başına ortalama taahhüt edilen sermaye 7.11.519,9 TL. ödenmiş sermaye ise 81.694,6 TL'dir. Kooperatif başına ortalama taahhüt edilen sermaye miktarı 1.294.207.000 TL. ve ortalama ödenmiş sermaye miktarı ise 145.272.666 TL. olmuştur. Kozabirlik'e ödenen sermayenin taahhüt edilense sermaye içindeki oranı ancak % 11,22 düzeyindedir. Ödenmiş sermayenin bu denli düşük olması, kooperatiflerin faaliyetlerini devam ettirmede güçlük çekmelerine neden olmuştur. Bu üretim kolunda destekleme alımı ile görevlendirilen kuruluş olan Kozabirlik destekleme alımı yapabilmek için T.C.Ziraat Bankası'ndan kredi almak durumundadır.

4. GENEL DEĞERLENDİRME

Ekonomik ve sosyal kalkınmanın temel unsurlarından birinin bilimsel ve teknik gelişme olduğu, günümüz dünyasında kabul edilen gerçeklerden biridir. Her alanda olduğu gibi tarımsal faaliyetlerde de teknolojik gelişmelerin izlen-

mesi ve uygulanma olanaklarının araştırılması büyük önem taşımaktadır. Türkiye'de 1963'lü yıllara değin hem koza verimi ve hem de hastalıklaraksıdayanıklılığı düşükolan yerli irkipekböcekleri ile üretim yapılmıştır. 1963'den sonra polihibrid ipekböceği tohumlarının beslemeye alınmasıyla kutu başına koza verimi ve hastalıklara karşı mukavemetin yansira koza kalitesinde de büyük bir ilerleme kaydedilmiştir. Bununla birlikte bu yüzyılın başında 18.000 ton olan yaş koza üretimi, 1991 yılında 1.353 ton düzeylerine gerilemiştir. Bu duruma, tarımda gelir getirici yeni iş alanların açılması, dutlukların sökülerek daha fazla gelir getiren tarım ürünlerinin üretim programına alınması, sanayi sektöründeki gelişmelere paralel olarak ipeğe alternatif ve üretim ortamının iyileştirilmesine yönelik önlemlere ağırlık verilmelidir. İpekböcekçiliği üretim bölgelerinde yapılan tarımsal mücadele çalışmalarına da bir sınırlandırma getirilmesiye hem ipekböcekçiliğinde ilaçlı dut yaprağından ve hem de çevre kirliliğinden olumsuz etkileniminin azaltılması mümkün olabilecektir. Dolayısıyla Kozabirlik, ortaklarını çevre kirliliği konusunda bilgilendirmeli ve ortak-kooperatif ilişkilerinin iyileştirilmesi ile çevrenin korunması sağlanmalıdır.

1981 yılına kadarham ipek ithalatı yasaklanmıştır. 1974-1980 yıllarında yaş kozanın destekleme kapsamına alınması edeniyile, ipekböcekçiliğinde genelde dışa kapalı birpolitikanın izlendiği söylenebilir.1981 yılında iç piyasada 8.000 ile 12.000 TL/kg olan ham ipek, ipek ithalatının serbest bırakılmasından sonra aynı yıl 3.000 ile 4.000 TL/kg'a düşmüştür. İpek halı üretimine paralel olarak artan ham ipek talebinin karşılanması için yapılan ithalattan olumsuz yönde etkilenmemek içinherşeyden önce yaş koza üretiminin artırılması gerekmektedir. Ülkemizde şimdiye kadar yapılan yaş koza ve ham ipek ihracatı yerine, ipek halı ve ipekli tekstil ürünlerinin nihraç edilebilme olanaklarının araştırılması katma değer sağlaması döviz kaybının önlenmesine katkıda bulunacaktır. Son yıllarda yaş koza ve ona bağlı olarak ipek üretimindeki azalışların en önemli nedenlerinden biri de ipek halı ihracatındaki sorunlardır. Bu yüzden ipekhali ve ipekli tekstil ürünlerinin kaliteli bir şekilde üretilmesi, i ihracatının teşvik edilmesive ipek halı hedef ve alternatif pazarlarının araştırılması gerekmektedir.

İpekböcekçiliğinin geliştirilebilmesi için dünya borsa fiyatlarına paralel ve düzenli bir fiyat politikası izlenmelidir. Bu bakımdan Kozabirlik'e büyük sorumluluklar düşmektedir.

Destekleme politikasının amacın ulaşabilmesinde en önemli unsur, desteklem alım fiyatlarının üretim döneminin başlangıcında açıklanmasıdır. Yaş koza destekleme alım fiyatlarının son iki ylda olduğu gibi, ipekböceği tohumu dağıtımından önce açıklanması uygulamasına devam edilmelidir.

Sektörde büyük bir üretici kitlesi ve koza işleme teknolojisine sahip Kozabirlik'in özelliklerle ortaklarındanyaş koza alımında ürün bedellerini peşin olarak ödemesi, üretim faaliyetlerinin devamlılığı açısından önem taşımaktadır. Son yıllarda ipekböcekçiliği sektörünü olumsuz etkileyen unsurlardan birisi de yasal olmayan yollardan gümrük, fon ve vergi verilmeksizin sınır ticaret ve diğer yollardan ülkemize giren ipek ipliği ve ipekli kumaşlardır. bu durum, hemipekböceği yetiştiricilerini -ürün fiyatlarını düşmesine neden olduğu için- ve hem de ulusal eknomiyi olumsuz etkilemektedir. Dolayısıyla söz konusu olumsuzlukların ortadan kaldırılması için yeterli ve etkin denetlemelerin yapılması gerekmektedir.

Ülkemizde koza pazarlamasında henüz standardizasyona geçilmemiştir. Kozabirlik, üç kalite sınıfına göre alım yaparken, tüccar ipek zenginliğine göre alım yapmaktadır.

olarak suni elyaf üretiminin artması ve işçi ücretlerindeki artışlar neden olmaktadır. Ülkemizde 1948 yılında 86.832 aile ipekböcekçiliği ile uğraşırken, bu rakam 1952'de 73.058'e, 1962'de 48.916'ya, 1972'de 41.303'e ve 1991'de 28.687'ye düşmüştür.

Nispeten az bir emekle çiftçi ailelerinin bütçelerine önemli katkılar sağlayan ipekböcekçiliği, yaprak kesme ve taşıma işçiliği dışındaki işlerin yaşlı, sakat ve çocuk gibi emeklerini diğer tarımsal faaliyetlerde değerlendirme olanağı bulamayan aile fertlerinin işgüçlerinin de üretime katılmasına imkan vermektedir. Diğer taraftan ipekböceği beslemesi, mevsim itibarıyla çiftçi ailesinin diğer faaliyetlerinin az olduğu bir zamana rastlamaktadır. Besleme müddeti de 35-40 gün gibi kısa bir süredir. bu durumda, tarımda işgücü verimliliğinin azaltılması ve gıda işsizlerin kısa bir sürde olsa üretime katılmalarına olanak vermektedir.

Ülkemiz, ipekböceği ve dut ağacı yetiştiriciliğinde büyük bir potansiyele sahip olmasına karşın, son yıllarda sektörde yaşanan olumsuzluklar nedeniyle bu durumdan gerektiği gibi yararlanılamamaktadır. Türkiye'de ipekböcekçiliği herşeyden önce ekonomik bir faaliyet olarak düşünülmalıdır.

İpekböceği yetiştiriciliği; daha ziyade nüfus yoğunluğunun fazla, tarım tekniğinin ileri ve sanayinin gelişmiş olduğu bölgelerde yaygınlaşmıştır. İpekböceği yetiştiriciliğinin; özellikle monokültür tarım işletmelerinde yeter aile gelirinin sağlanmasına katkıda bulunacaktır. Bu nedenle ipekböcekçiliğinin, dut ağacının yetişebileceği kırsal bölgelere (GAP vb.) yayılması gerekmektedir. İpek üretiminin artırılabilmesi için üretimin yeni bölgelere ve özellikle sulamaya açılacak GAP bölgesine yayılması ile geçimini tek üründen sağlayan bölgelerde eğer ekoloji uygun ise yeni ve önemli gelir kaynağının oluşturulması mümkün olacaktır. İpekböcekçiliğinin, söz konusu bölgelerde en yüksek brüt karı sağlayan üretim faaliyeti olması durumunda hem ipek üretiminin artması ve hem de tarım kesiminde gelir dağılımının bir ölçüde de olsa iyileştirilmesi sağlanabilecektir.

İpekböcekçiliğinde en önemli üretim faktörlerinden birisi olan kaliteli dut yaprağı üretiminin artırılması, daha fazla ipekböceği tohumunun beslenmeye alınabilmesine ve buna bağlı olarak daha fazla yaş koza üretimine imkan verecektir. Dolayısıyla son yıllarda yaprak verimi yüksek, ilkbahar geç donlarından etkilenmeyen ve ülkemiz iklim şartlarına adapte olan Japon orijinli Ichinose dut çeşidinin ve dut ağaçlarında kafalama budama sisteminin yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Ekolojik koşulların uygun olduğu bölgelerde eğitim programları ve özellikle pratik ipekböceği yetiştirme kurslarına ağırlık verilebilir. Özellikle dut fidanı talebinin karşılanabilmesi için Kozabirlik, İpekböcekçiliği Araştırma Enstitüsü, diğer kamu kuruluşları ve üretici örgütlerine görev düşmektedir. Üretimde verimliliğin yükseltilebilmesi için kaliteli girdi kullanılması sağlanmalı sektörde, fiziksel ölçülere göre ürünler değerlendirilmeli ve kalite gruplarına ayrılmış koza alımının sağlanması gerekmektedir. Kozabirlik'in sorunları diğer tarım satış kooperatifleri ve birliklerinden bağımsız olarak düşünülmemektedir. Kooper-

tiflerin piyasadaki payının ve iç ve dış pazarlamadaki etkinliğinin artırılabilmesi için, kooperatiflerin temel sorunlarının (finansman, mevzuat demokratik yönetim, eğitim ve araştırma ve denetim sorunları) en kısa sürede çözülmesi gereklidir. Böylece kooperatifler özel sektörle rekabet edebilir ve ortaklarına beklenen avantajları sağlayabilir.

LİTERATÜR

Açıl, A.F. ve Demirci, R. 1984. Tarım Ekonomisi Dersleri. A.Ü.Z.F. Yayınları No: 1182, Ankara. ç

Akbay, R. 1986. Arı ve İpekböceği Yetiştirme. A.Ü.Ziraat Fakültesi Yayınları: 956, Ders Kitabı: 276, Ankara.

Aksoy, V. 1985. Bursa ve Bilecik İllerinde İpekböceği Yetiştirme Tekniğinin Ekonomik Yönden İncelenmesi, Koza Üretimi ve Pazarlama Sorunları Üzerine Bir Araştırma, Bursa.

Anonymous, 1987. İpekböceği. İpekböcekçiliği Araştırma Enstitüsü, Gaye Matbacılık, Türkiye İş Bankası TOK Halkla İlişkiler Dairesi. Ankara.

Anonymous, 1991. Hayvancılık 6 BYKP Özel İhtisas Komisyonu Raporu. DPT Yayın No: 2267, DİK: 387, Ankara.

Anonymous, 1992 Production Yearbook (1991). FAO, Rome .

Anonymous, 1993. Türkiye İstatistik Yıllığı (1991). DİE Yayın No: 1528, Ankara.

Anonymous, 1993. TC. Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Teşkilatlandırma Genel Müdürlüğü Bilgi İşlem Dairesi Kayıtları (Yayımlanmamış), Ankara.

Gülseren, C. 1991. Türkiye'de İpek ve İpekli Sanayi. Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı, Tarım Orman ve Köy Dergisi, sayı: 60, Ankara, s. 13-15.

Kara, M. ve Aksoy, V. 1991. Türkiye'de İpekböcekçiliği, Sorunları ve Çözüm Yolları. TMMOB Ziraat Mühendisleri Odası Ziraat Mühendisliği 3. Teknik Kongresi, Ankara s. 577-584.

Mülayim, Z.G., 1992. Kooperatifçilik. Yetkin Yayınları, Ankara Örnek, Ü. 1990. İpekböcekçiliği Desteklenmelidir. TYOB Çiftçi ve Köy Dünyası, Cilt: 6, Sayı: 69, Ankara, s. 14-15.

Türk Kooperatifçilik Kurumu Organları

YÖNETİM KURULU

- Başkan :** Prof. Dr. Rasih DEMİRCİ
Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. İşletme Bölümü Öğretim Üyesi
G.Ü. Teknik Eğitim Fakültesi Dekanı
- Başkan Yardımcısı:** Doç. Dr. Burhan AYKAÇ
Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi
- Muhasip Üye :** Kaplan YILDIZ
T.C. Ziraat Bankası Necatibey Şubesi Müdürü
- Üye :** Doç. Dr. Kadir ARICI
Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Öğretim Üyesi
Etibank Genel Müdürlüğü İ. Hukuk Müşaviri
- Üye :** Yrd. Doç. Dr. Nevzat AYPEK
G.Ü. Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye :** Mete BAŞÇI
Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği Genel Müdür Yardımcısı
- Üye :** Erol DOK
Ziraat Yüksek Mühendisi, İş adamı
- Üye :** Prof. Dr. Celal ER
A.Ü. Ziraat Fakültesi Tarla Bitkileri Bölümü Başkanı
- Üye :** Dr. Şenol ERDOĞAN
Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Müsteşar Yardımcısı
- Üye :** Doç. Dr. Ahmet ÖZÇELİK
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye :** Kâmil ÖZDEMİR
Pankobirlik Genel Müdürü
- Üye :** Dr. Ahmet TURAN
A.Ü. Ziraat Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye :** Nevzat USLUCAN
Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı TÜGEM Değerlendirme ve Koordinasyon Dairesi Başkanı
- Üye :** Dr. Selim YÜCEL
Türkiye Şeker Fabrikaları A.Ş.
Şeker Enstitüsü Deneme ve İstatistik Şubesi Şef Uzmanı
- Üye :** Hayri YÜRÜK
D.P.T. Uzmanı

DENETLEME KURULU

- Başkan :** Nail TAN
Kültür Bakanlığı Türk Halk Müziği Korosu Uzmanı
- Üye :** Nail ÇELEBİ
Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı Başmüfettişi
- Üye :** Dr. Mustafa DOYUK
Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı APK Kurulu Başkanı

HAYSİYET DİVANI

- Başkan :** Nurettin HAZAR
Türk Kooperatifçilik Kurumu Eski Başkanı
- Üye :** Prof. Dr. Orhan ARSLAN
G.Ü. Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi
- Üye :** Hüsnü POYRAZ
Türk Kooperatifçilik Kurumu Eski Başkanı

Yönetim Kurulu Herhangi Bir Maaş, Ücret ve Hakkı Huzur Almamaktadır.
Kurum organlarının üyelerinin isimleri soyadı sırasıyla yazılmıştır.

TÜRK KOOPERATİFÇİLİK KURUMUNUN YAYINLARI**KDV DAHİL FİYATI****(1994 Yılı için)**

1-	1163 Sayılı Kooperatifler Kanununun Uygulanmasında Kooperatiflerin Durumu ve Sorunları (VII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Tebliğler).....	20.000
2-	Kooperatif Şirketler (Yayın No. 30).....	10.000
3-	Çeşitli Ülkelerde Toprak Reformu Uygulamaları (Yayın No. 34).....	20.000
4-	Az Gelişmiş Ülkelerde Kooperatif ve Devlet (Yayın No. 36).....	20.000
5-	Kooperatifçilik ve İlkokul (Yayın No. 38).....	10.000
6-	Kooperatifçilik Bilgisi (Yayın No. 40).....	15.000
7-	Büyük Mağazacılık ve Tüketim Kooperatifçiliği (Yayın No. 41).....	20.000
8-	Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler Karşısında Türkiye'de Kooperatifçilik Politikası	
	IX. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-Tebliğler- (Yayın No. 42).....	25.000
9-	Türk Kooperatifçiliği Üzerine Düşünceler (Yayın No. 43).....	20.000
10-	X. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi - Tebliğler - (Yayın No. 44).....	23.000
11-	Atatürk ve Kooperatifçilik (Yayın No. 45).....	15.000
12-	The Co-operative Movement In Turkey And Its Expocted Development (Yayın No. 46).....	15.000
13-	Kooperatiflerin Vergilendirilmesi ve Vergi Sorunları (Yayın No. 47).....	20.000
14-	Türkiye Ekonomisinde Tarımsal Amaçlı Kooperatifçilik İşletmeleri (Yayın No. 48).....	30.000
15-	Kooperatiflerin Dış Ticaret Açısından Millî Ekonomiye Katkıları (Yayın No. 49).....	30.000
16-	Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Yönetim (Yayın No. 50).....	20.000
17-	Çorlu İlçesi Seymen Köy Kalkınma Kooperatiflerinde Grup Tanımının Ekonomik Analizi (Yayın No. 52).....	20.000
18-	Vakıflar Tüzüğü (Yayın No. 53).....	10.000
19-	Karınca Dergisi Kooperatifçilikle İlgili Bibliyografya (Yayın No. 55).....	20.000
20-	XI. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi - Tebliğler-(Yayın No. 57).....	30.000
21-	XI. International Turkish Cooperative Congress-Papers- (Yayın No. 59).....	30.000
22-	Türkiye'de Kooperatiflerin Verimli Çalışmaları Açısından Yatay ve Dikey Bütünleşme Hareketleri (Yayın No. 60).....	30.000
23-	Tarımsal Üretimde Kooperasyon ve Türk Tarımına Uygulanabilirliği (Yayın No. 61).....	20.000
24-	Marketin Functions On Foreign Trade In Turkey And In The United States Of America (Yayın No. 63).....	30.000
25-	"Dünyada Mekan" Konut Kooperatifleri-Seminer-Tebliğleri- (Yayın No. 64).....	20.000
26-	"Altın Bilezik" Esnaf ve Sanatkarlar Kefalet Kooperatifleri -Seminer Tebliğleri (Yayın No. 65).....	20.000
27-	"Bir Lokma Bir Hırka" Tüketim Kooperatifleri - Semineri Tebliğleri - (Yayın No. 66).....	20.000
28-	XII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi - Tebliğler- (Yayın No. 67).....	30.000
29-	XII. International Turkish Cooperative Congress-Papers- (Yayın No. 68).....	30.000
30-	Türkiye'de Tüketim Kooperatiflerinin Bugünkü Durumu Alınması Gereken Tedbirler - Araştırma - (Yayın No. 70).....	30.000
31-	Anadolu Basınında Kooperatifçilik (Yayın No. 71).....	20.000
32-	Bütün Değişiklikleriyle Kooperatifler Kanunu (Yayın No. 72).....	25.000
33-	Türkiye'deki Sendikal Faaliyetler İçindeki Tüketim Kooperatiflerinin Durumu ve Gelişme İmkânları-Araştırma- (Yayın No. 73).....	30.000
34-	Tarım Satış Kooperatifleri Birliklerinin Yapısı ve Ülkemizdeki Yeni-Seminer Tebliğleri - (Kooperatifçilik Dergisi Özel Sayısı).....	25.000
35-	Türkiye'deki Kooperatiflerin Avrupa Topluluğu Bünyesine Entegrasyonu - Seminer Tebliğleri - (Yayın No. 74).....	20.000
36-	"Kooperatifler ve Özelleştirme" Seminer Tebliğleri- (Yayın No. 75).....	20.000
37-	XIII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe Tebliğler- (Yayın No. 76).....	30.000
38-	XIII. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi-İngilizce/Almanca Tebliğler-(Yayın No.77).....	35.000
39-	Kooperatif Yönetim Kurulu Üyelerinin Hukuki Sorumluluğu (yayın No. 78).....	45.000
40-	Kooperatifler Mevzuatı (Açıklamalı - Örnekli - İhtihatl) Yayın No 79.....	80.000
41-	1992 Kooperatifçilik Yılı (Yayın No: 80).....	75.000
42-	XIV. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi Türkçe tebliğleri (Yayın No: 81).....	75.000
43-	XIV. Milletlerarası Türk Kooperatifçilik Kongresi İngilizce / Almanca tebliğleri (Yayın No: 82).....	75.000

DERGİLER	KARINCA	KARINCA KARDEŞ	KOOPERATİFÇİLİK	COOPERATION IN TÜRKİYE
Adet (TL)	20.000	Karınca'nın Eki	20.000	75.000
Adet (\$)	2	olup parasızdır.	3	6
Adet (DM)	3		3	10
Yıllık (TL)	240.000		80.000	150.000
	(12 sayı ve Karınca Kardeş)		(4 sayı)	(2 sayı)

Yayın İsteme Adresi : Türk Kooperatifçilik Kurumu, Mithatpaşa Cad. No. 38/A
06420 Kızılay/Ankara

Tel : (312) 431 61 25 - 431 61 26

Faks : (312) 434 06 46

Yayın bedeli yatırmak için Banka Hesap No: T.C. Ziraat Bankası Kızılay Şb. 30440/4.5 - ANKARA

Not: PTT ile kitap yayını isteyenlerin; PTT masrafı dahil yayın bedelini hesabımıza yatırdıklarına dair makbuzlarını talep dilekçelerine eklemeleri gereklidir. (Behar kitap için PTT gideri: 4.000 TL)